

GABRIEL

GARCÍA MÁRQUEZ

GENERAL U SVOM LABIRINTU

Gabriel García Márquez
GENERAL U SVOM LABIRINTU

Alvaru Mutisu, koji mi je darovao zamisao da napišem ovu knjigu.

Čini se da demon upravlja stvarima života mojega.
(Iz pisma Santanderu 4. kolovoza 1823.)

I.

José Palacios, njegov najstariji sluga, nađe ga kako pluta u preporoditeljskim vodama kade - gologa, otvorenih očiju - te pomisli da se utopio. Znao je da je to tek jedan od njegovih mnogobrojnih načina razmišljanja, ali stanje ekstaze, u kojem se prepustio vodi, kao da je pripadalo nekomu tko više nije od ovoga svijeta. Nije mu se usudio pristupiti nego ga prigušeno zovne, sukladno zapovijedi da ga probudi prije pet sati kako bi otputovali u cik zore. General se prene iz čarolije i u polusjeni vidje bistre modre oči, kovrčavu kosu vjeveriče boje, neustrašivu veličanstvenost svoga svakodnevnoga majordoma, koji je u ruci držao šalicu uvarka od divljega maka i biljne smole. General se nemoćno dohvati za ručice kade i izroni iz ljekovite kupke dupinskom žestinom, kakva se ne bi očekivala od tako propala tijela.

- Idemo - reče. - Letimo, jer nas ovdje nitko ne voli.

José Palacios čuo je to od njega toliko puta u tako različitim prigodama da još nije povjerovao da je točno, iako su mazge bile pripremljene u stajama, iako se već počinjala okupljati službena pratnja. Nekako mu je pomogao da se otare i prebaci mu na golo tijelo vojnički pončo, jer mu je šalica poskakivala zbog uzdrhtalih ruku. Prije nekoliko mjeseci, navlačeći antilopske hlače koje nije nosio još od onih babilonskih noći u Limi, otkrio je: koliko god gubi na težini, i rastom je niži. Čak je njegova golotinja bila nekako drukčija, jer mu je tijelo bilo blijedo, a glava i ruke kao spržene zbog pretjerana boravka pod vedrim nebom. U srpnju je navršio četrdeset i šestu, ali njegove su bujne karipske kovrče već bile pepeljaste, kosti su mu se povijale u preranoj oronulosti, toliko je sav okopnio te se činilo da neće doživjeti sljedeći rođendan. No njegove odlučne kretnje kao da su pripadale drugoj osobi, manje istrošenoj od života, i neprekidno se oko nečega vrzmao. Ispije čaj u pet vrelih gutljaja, od kojih mu je umalo na jeziku ostao mjehur, bježeći od svojih vodenih tragova po kuštravim podnim rogožinama, i osjećao se kao da je popio napitak uskrsnuća. Nije izustio ni riječi dok zvonik obližnje katedrale nije odbio pet.

- Subota osmoga svibnja 1830. godine, dan kad su Englezi na lomači sažgali Djevicu Orleansku - nastavi majordom. - Od tri sata poslije ponoći pada kiša.

- Od tri sata po ponoći u sedamnaestom stoljeću - reče general glasom još pomućenim od trpkoga daha nesanice.

I ozbiljno nadoda:

- Nisam čuo pijetle.

- Nema ovdje pijetlova - reče José Palacios.

- Ničega ovdje nema - primijeti general. - Nevjernačka je ova zemlja.

Naime, bili su u Santa Feu de Bogotá, dvije tisuće i šest stotina metara nad morem, a golema ložnica suhих zidova, izložena ledenim vjetrovima što su se probijali kroz nedostatno zabrtvljene prozore, nije bila najprimjerenija ni za čije zdravlje. José Palacios odloži na mramorni toaletni stolić pliticu i kutiju od crvenog baršuna s brijaćim priborom, sve pozlaćeno. Maleni svijećnjak s upaljenom voštanicom stavi na potporanj blizu zrcala kako bi general imao dovoljno svjetla. Približi i žeravnik da bi grijao noge. Tada mu doda naočale četvrtastih stakala, u okviru od tankoga srebra, koje je uvijek nosio u džepu prsluka. General ih natakne i obrije se, služeći se britvom podjednako spretno ljevicom i desnicom, jer je po prirodi bio ambidekster, začudnom snagom ruke koja ga prije nekoliko trenutaka nije služila ni da pridržava šalicu. Najzad se brijao naslijepo, neprekidno se krećući po sobi, jer se nastojao što manje vidjeti u zrcalu kako se ne bi sreo sa svojim pogledom. Počupa dlake iz nosa i ušiju, očisti savršene zube ugljenim prahom i svilenom četkicom srebrne drške, odreže i očisti nokte na rukama i nogama i na kraju skine pončo i izlije na se golemu bocu kolonjske vode, trljajući objema rukama cijelo tijelo sve dok se nije umorio. Jutros je obredu svakodnevne čistoće pristupio prevelikom okrutnošću, bjesomučnijom nego inače, nastojeći pročistiti dušu i tijelo od dvadeset godina uzaludnih ratova i gorkih iskustava vlasti.

Noćas je posljednju primio Manuelu Sáenz, prekaljenu ratnicu iz Quita, koja ga je voljela, ali neće ga slijediti u smrt. Kao uvijek, bila je zadužena da generala iscrpno izvještava o svemu što se događa tijekom njegove odsutnosti, jer već odavno nije vjerovao nikomu osim njoj. Ostavio joj je na čuvanje neke relikvije, bez ikakve druge vrijednosti osim što su njemu pripadale, kao i neke svoje neprocjenjive knjige i dvije škrinje osobne arhive. Prethodnoga joj je dana, na kratkom službenom rastanku, rekao: »Silno te volim, ali voljet ću te još silnije budeš li sad imala više razuma nego ikada.«

Shvatila je to kao još jednu u nizu počasti koje joj je iskazivao u tih osam godina vatrene ljubavi. Od svih je njegovih znanaca jedino ona povjerovala: ovaj put doista odlazi. No također je ona bila jedina koja je imala bar jedan pouzdan razlog čekati ga da se vrati.

Nisu mislili da će se opet vidjeti prije polaska, ali im je Doña Amalia, gospodarica kuće, htjela darovati posljednji potajni zbogom te je Manuelu, odjevenu u jahaće odijelo, uvela na ulaz u konjušnice, sprdajući se s predrasudama blažene gradske zajednice. Ne zato što su bili skroviti ljubavnici, jer bili su to i neskriveno, na opću sablazan, nego i kako bi po svaku cijenu sačuvala ugled kuće. Bio je još plašljiviji, jer je Joséu Palaciosu zapovjedio neka ne zatvara vrata susjedne sobe, predvorja za opskrbu kućne posluge, u kojemu su njegovi stražarski pobočnici još dugo kartali, i nakon posjeta.

Manuela mu je čitala dva sata. Bila je mlada sve donedavna, kada je vanjšina dostigla njezinu dob. Pušila je mornarsku lulu, mirisala na ljuteničinu vodu, taj vojni losion, odijevala se po mušku i kretala se među vojnicima, ali njezin je promukli glas i dalje bio primjeren ljubavnim polusjenama. Čitala je pri slabom svjetlu maloga svijećnjaka, u naslonjaču na kojem se sveudilj vidio grb posljednjega potkralja, a on ju je slušao opružen na leđima u postelji, u kućnom odijelu, pokriven vikunjinim pončom. Samo se po ritmu njegova disanja znalo da ne spava. Knjiga se zvala Poglavlja o vijestima i glasinama koje su kolale Limom ljeta Gospodnjega 1826., Peruanca Noéa Calzadillas, a čitala je teatralnim pretjeranim uživljavanjem koje je izvrsno pristajalo književnikovu stilu.

Tijekom sljedećega sata u uspavanoj se kući čuo samo njezin glas. No nakon posljednje ophodnje, odjednom se prolomi jednoglasan grohot nekolicine muškaraca - koji uznemiri pse u cijelom susjedstvu. Otvorio je oči, manje uzburan nego znatiželjan, a ona sklopi knjigu na krilu, označivši stranicu palcem.

- Vaši prijatelji - reče mu.

- Nemam ja prijatelja - odgovori on. - Ako su mi možda neki i ostali, neće više dugo.

- Vani su, ovdje vani, stražare kako vas oni ne bi ubili - rekla je.

Tako je general doznao ono što je znao cijeli grad: ne kuju protiv njega jedan, nego više atentata, a njegovi preostali pristalice bdiju u kući kako bi pokušali spriječiti atentatore. Trijem hodnika oko

unutrašnjega perivoja zauzeli su husari i grenadiri, odreda Venezuelci, koji će ga ispratiti u luku Cartagenu de las Indias, gdje će se ukrcati u jedrenjak za Europu. Dvojica su od njih prostrla na podu ležaj kako bi legli poprijeko pred ulazom u ložnicu, dok su pobočnici i dalje kartali u susjednoj prostoriji i nakon što je Manuela prestala čitati, ali vremena su takva da se ničemu ne može vjerovati među tolikim vojnicima sumnjiva podrijetla i svakojakih čudi. Ne promijenivši izraz lica zbog ružne vijesti, zapovjedio je kretnjom Manueli neka nastavi čitati.

Smrt je oduvijek smatrao opasnošću kojoj ne može umaći. Sve je svoje ratove vodio u najvećoj pogibli, a nije zadobio ni ogrebotinu, usred neprijateljske vatre kretao se tako ludom mirnoćom da su i njegovi časnici prihvatili olako objašnjenje da on sebe smatra neranjivim. Netaknut se izvukao iz svih atentata koje su mu skovali, i u više je navrata spasio život samo zato što nije spavao u svojoj postelji. Kretao se bez pratnje, bez straha jeo i pio sve čime bi ga ponudili, ma gdje bio. Samo je Manuela znala da njegova ravnodušnost nije nesvjestanost ni fatalizam, već tužna uvjerenost da će umrijeti u postelji, siromašan i gol, bez utjehe javnih zahvalnosti.

Jedina uočljiva promjena koju je te noći unio u obrede nesanice, bila je ta što je uronio u toplu kupku prije nego što će prileći. José Palacios rano mu je pripremio vodu od ljekovitih trava kako bi preporodio tijelo i olakšao iskašljavanje i održavao mu povoljnu temperaturu za onda kada se njemu prohtjedne. No, nije mu se prohtjelo. Popio je dvije pilule laksativa kako bi zaskočio uobičajenu začepljenost i spremio se pridrijemati uz uspavanku galantnih naklapanja iz Lime. Odjednom ga, bez vidljiva razloga, spopadne takav napad te se činilo kao da se kuća iz temelja tresne. Časnici koji su kartali u susjednoj sobi, privremeno prestanu. Jedan od njih, Irac Belford Hinton Wilson, pomoli glavu na vratima spavaće sobe, ukoliko bi im ustrebao, i vidje generala poprijeko opružena na postelji, potrbuške, dok je pokušavao izbaciti svoju nutrinu. Manuela mu je pridržavala glavu iznad plitice. José Palacios, jedini koji je bez kucanja smio ući u spavaću sobu, prestrašeno je stajao uz postelju sve dok kriza nije prošla. Tada general duboko uzdahne, očiju punih suza, i pokaza toaletni stolić.

- Zbog toga mrtvačkoga cvijeća - reče.

Kao uvijek, jer uvijek bi našao kakva nepredviđena krivca za svoje nedaće. Manuela, koja ga je poznavala bolje nego itko, dade Joséu Palaciosu znak da iznese vazu punu uvenulih bodljikavih rudobrada. General se opet ispruži na postelji, sklopljenih očiju, a ona mu nastavi čitati istim tonom kao prije. Tek kad joj se učinilo da je zaspao, odložila je knjigu na noćni ormarić i poljubila mu čelo, vrelo od groznice, a Joséu Palaciosu šapnula da će od šest ujutro čekati za posljednji rastanak kod mjesta Cuatro Esquinas, gdje počinje kraljevski put u Hondu. Ogrnula se vojnom kabanicom i na prstima izašla iz ložnice. Tad general otvori oči i reče Joséu Palaciosu slabašnim glasom:

- Kaži Wilsonu neka je otprati do kuće.

Zapovijed je provedena protiv Manueline volje, jer smatrala je da sama sebe može ispratiti bolje nego ulanska ophodnja. José Palacios uljanicom joj posvijetli do konjušnica, obišavši unutrašnji perivoj u kojemu je kamena fontana, gdje su procvali prvi bodljikavi rudobradi. Kiša je prestala, vjetar više nije zviždao u krošnjama, ali na ledenom nebu nije bilo nijedne zvijezde. Pukovnik Belford Hinton Wilson ponavljao je lozinku kako bi primirio stražare ispružene na rogožinama po hodniku. Prolazeći uz prozor najveće dvorane, José Palacios vidje kako domaćin kavom poslužuje skupinu prijatelja, vojnika i civila, koji su se pripremali stražariti do vremena polaska.

Kad se vratio u ložnicu, nađe generala prepuštena bunilu na milost i nemilost. Čuo je kako izgovara nesuvisle rečenice, a sve su se svodile na jedno:

- Nitko nije ništa shvatio!

Gorjelo mu je tijelo na lomači vrućice, ispuštalo kremene, smradne vjetrove. Ni general neće sutra znati kazati jeli govorio u snu ili je budan buncao, neće se moći sjetiti. Bilo je to ono što je zvao »svojim krizama demencije«. Više nikoga nisu plašile, jer je od njih patio više od četiri godine, a nijedan se liječnik nije usuđivao pokušati ih znanstveno objasniti. Sutradan bi ga vidjeli kako ustaje iz pepela - nedirnuta razbora. José Palacios umota ga u vuneni pokrivač, ostavi na mramoru toaletnoga stolića upaljenu uljanicu te izađe iz sobe, zatvorivši vrata kako bi u susjednoj prostoriji nastavio stražariti. Znao je da će se u neko doba zore oporaviti i uroniti u ledenu vodu u kadi, pokušavajući obnoviti iskopnjene snage dotučene košmarom mira.

Svršetak burnoga dana. Garnizon od sedam stotina osamdeset i devet husara i grenadira pobunio se, tobože zato što već tri mjeseca nisu primili plaće, no pravi je razlog bio drugi, Uglavnom su potjecali iz Venezuele, mnogi su od njih sudjelovali u oslobodilačkim ratovima četiriju naroda, ali su proteklih tjedana bili žrtve tolikih prijekora i uličnih izazova da su imali razloga strahovati za svoj život kada general napusti zemlju. Sukob se izgladio isplatom popudbine i tisuću zlatnih pesosa, umjesto sedamdeset tisuća koliko su pobunjenici zatražili, a u suton su mimohodom stupali u rodnu zemlju, praćeni ruljom svojih žena, nosačica, djecom i domaćim životinjama. Štropot urnebesnih bubnjeva i vojne limene glazbe nije mogao nadjačati vrisku svjetine koja je na njih huškala pse i bacala praskavice kako bi im omela mimohod, što nikada nije činila ni neprijateljskim postrojbama. Prije jedanaest godina, nakon duga tri stoljeća španjolske vlasti, okrutni je potkralj Don Juan Sâmano pobjegao tim istim ulicama, prerušen u hodočasnika, ali su njegove škrinje bile prepune zlatnih idola, uz izobilje smaragda, svetih tukana i ormarića blistavih krijesnica iz Muza^[1], a bilo je i takvih koji su za njim žalili, bacali cvijeće s balkona i od svega mu srca željeli sretan put i mimo more.

General je potajno sudjelovao u izgladivanju sukoba, ne mičući se iz ustupljene kuće u kojoj je stanovao, a koja je pripadala ministru vojske i mornarice. Na kraju je s buntovnom postrojbom poslao generala Joséa Laurencija Silvu, svojega srodnika po tazbini i vrlo povjerljivog suradnika, u znak da neće biti novih nemira do granice Venezuele. Nije vidio mimohod pod svojim balkonima, ali čuo je trublje, bubnjavu i vrevu natrpane svjetine, čiju viku nije razumio. Tako se malo na sve to osvrtao da je usput sa svojim pisarima rješavao zaostala pisma i odgovore i diktirao podnesak za velikoga maršala Don Andrésa de Santa Cruza, predsjednika Bolivije, u kojemu mu je javljao da se povlači s vlasti, ali još nije posve siguran da će otputovati u inozemstvo. »Neću više napisati pismo dok sam živ«, rekao je izdiktiravši ga.

Poslije, dok se preznojavao od popodnevnog vrućice, u san mu se miješala vika daleke svjetine i probudio se, trgnut praskom raketa, koje su podjednako mogle biti pobunjeničke ili vatrometne. No kad je upitao što je to, odgovoriše mu da je slavlje.

Samo to i ništa više.

»Slavlje, generale!«

A nitko, pa ni José Palacios, nije se usuđivao objasniti mu kakvo. Tek kad mu je to ispričala Manuela, tijekom noćnog posjeta, doznao je da su to ljudi njegovih političkih neprijatelja, iz demagogijske narodne stranke - kako ih je on zvao - prolazili ulicama, dižući protiv njega obrtničke cehove, nadmoćna kao javna sila. Bio je petak, tržni dan i zato je nered na glavnome trgu bio lakši. Kiša, jača nego ikada, praćena grmljavinom i sijevanjem, rastjerala je u suton nezadovoljnike, ali šteta je bila učinjena. Učenici Zavoda svetoga Bartolomeja najuriš su zauzeli zgradu Vrhovnoga suda kako bi nametnuli to da se sudi generalu, bajunetama su rasporili i bacili s balkona njegov portret u prirodnoj veličini, što ga je uljem naslikao neki stari zastavnik oslobodilačke vojske. Rulja, pijana od kukuruzovače, opljačkala je prodavaonice u Kraljevskoj ulici, a u predgrađima sve gostionice koje se nisu pravodobno zatvorile. Na glavnom su trgu zasuli jastucima piljevine jednoga generala, kojemu nije trebao modri kaputić zlatnih puceta kako bi ga svi prepoznali. Optuživali su ga da je tajni poticatelj vojnoga neposluha, u zakašnjelu pokušaju ponovnog osvajanja vlasti, koju mu je Kongres jednoglasno oduzeo poslije dvanaest godina neprekidnog obnašanja. Optuživali su ga da želi doživotno predsjedništvo kako bi vlast poslije sebe ostavio nekom europskom kraljeviću. Optuživali su ga da samo glumi putovanje u inozemstvo, a zapravo će otići na granicu s Venezuelom, odakle se kani vratiti kako bi - na čelu pubunjenih postrojba - opet preuzeo vlast. Javni su zidovi bili načrčkani drljotinama, kako je puk nazivao klevete što su ih protiv njega ispisivali, a njegove su se najpoznatije pristalice skrivale u tuđim kućama dok se duhovi ne smire. Tisak odan generalu Franciscu de Paula Santanderu, njegovu najvećem neprijatelju, širio je glasine da su njegova neodređena bolest i dosadna razmetanja da će oputovati - tek političke smicalice kako bi ga preklinjali da ne ode. Noćas, dok mu je Manuela Sáenz pripovijedala potankosti toga burnoga dana, vojnici privremenoga predsjednika pokušavali su sa zidova nadbiskupske palače izbrisati ugljenim ispisano »Nit odlazi nit umire«.

General je uzdahnuo.

- Stvari vjerojatno stoje užasno loše - reče - a ja još gore, kad se to događalo tek jednu ulicu od nas, a mene su uvjerali da je svečanost!

Doista ni njegovi najbliži prijatelji nisu povjerovali da odlazi, ni s vlasti ni iz zemlje. Grad je bio premalen, a njegovi ljudi presitničavi a da ne bi poznavali dvije najveće pukotine njegova neizvjesna putovanja: nema dovoljno novca da ikamo stigne s tako brojnom pratnjom, a kao bivši predsjednik Republike ne može napustiti zemlju prije isteka jednogodišnjega roka od godine dana - bez vladina dopuštenja i neće biti takav drznik da to posebice zatraži. Zapovijed da se prtljaga pripremi za put, koju je dao izrazito razmetljivo, kako bi je čuo tko god želi, nije ni José Palacios shvatio kao nepovratan dokaz jer je već u prijašnjim prigodama general otišao u krajnost i sraunio sa zemljom kuću, hineći da odlazi, a uvijek je to bio samo spretan politički manevar. Njegovi su vojni suradnici osjećali kako su, tijekom posljednje godine, preočiti simptomi razočaranja. No i prije je toga bilo, a kad bi najmanje očekivali, on bi osvanuo pun novog poleta i nastavljao nit života žešće nego prije. José Palacios, koji je uvijek izbliza pratio sve te nepredvidljive promjene, govorio bi na svoj način: »Što moj gospodar misli, samo moj gospodar zna.«

Njegove su česte ostavke ušle i u narodne pjesme, od najstarije ostavke, koju je dvosmisleno objavio u istom govoru kojim se prihvatio predsjedništva: »Moj prvi dan mira bit će i posljednji dan vlasti.« Sljedećih je godina toliko puta davao ostavku u tako različitim prigodama da se više nije ni znalo kad je točno. Najbombastičnija mu je ostavka bila ona od prije dvije godine, 25. rujna na večer, kad je neozlijeđen izbjegao urotu, kojoj je cilj bio da ga ubiju u ložnici predsjedničke palače. Kongresno ga je povjerenstvo, posjetivši ga u zoru, nakon što je punih šest sati bez kabanice proveo ispod mosta, našlo umotana u vuneni pokrivač, nogu uronjenih u umivaonik pun vruće vode, ali ne toliko dotučena vrućicom koliko razočaranjem. Objavio im je da se ni protiv jednog urotnika neće voditi istraga, nikoga neće okrivljavati, a Kongres, predviđen da se sazove za Novu godinu, odmah će se okupiti kako bi izabrao drugoga predsjednika Republike.

»Nakon toga ću«, zaključio je, »zauvijek napustiti Kolumbiju.«

Istraga je ipak provedena, krivcima je suđeno željeznom strogoćom, a četrnaestorica su strijeljana na glavnome trgu.

Ustavotvorna skupština od drugoga siječnja sastala se tek šesnaest mjeseci poslije, a više nitko nije spominjao ostavku. No u to doba nije bilo ni jednoga stranog posjetitelja ni slučajnoga gosta za stolom, ni površnoga prijatelja kojemu ne bi rekao:

»Idem onamo gdje me vole.«

Ni javne vijesti da je smrtno bolestan nisu shvaćali kao valjan znak da putuje. Nitko nije sumnjao u njegove boljke. Naprotiv, otkako se posljednji put vratio iz južnih ratova, svatko tko ga je vidio kako prolazi ispod cvjetnih slavluka zapanjio se kako to da samo dolazi umrijeti. Umjesto Bijeloga Goluba, svog povijesnoga konja, jahao je na olinjalnoj mazgi, na posedlici od rogožine, prosijede kose, a čela izbrazdana lutajućim oblacima, u prljavu kaputu rašivena rukava. Slava mu je izašla iz tijela. U tihoj straži, koju su mu noćas ponudili u Vladinoj palači, ostao je povučen u sebe, a nikad se nije znalo je li iz političke perverzije ili pukoga nehaja, ali jednoga je svog ministra oslovio tuđim imenom.

Nije bio dovoljan taj pedsamrtnički izgled kako bi povjerovali da odlazi: već se punih šest godina govorkalo da umire pa ipak je zadržao svu svoju volju za vlašću. Prvu je vijest donio časnik britanske mornarice, koji ga je slučajno sreo u pustinji Pativilci, sjeverno od Lime, u jeku ratova za oslobođenje juga. Zatekao ga je kako leži na podu bijedne kolibe, svog improviziranoga glavnoga stožera, omotan u nepromočivu vunenu kabanicu, glave povezane krpom, jer nije trpio led u kostima toga zimskoga popodneva, nemoćan da otjera kokoši što su oko njega ključale. Poslije napornog razgovora, isprekidanog naletima demencije, otpustio je posjetitelja srceparajućom dramatičnošću:

»Idite i recite svijetu kako ste me vidjeli da umirem, pokakan kokošima, u negostoljubivoj ovoj pješčari«, rekao je.

Govorkalo se da boluje od sunčanice izazvane vrelinim pustinjским suncem. Poslije se šušalo da umire u Guayaquilu, a poslije i u Quitu, od trbušne groznice kojoj je najalarmantniji znak ravnodušnost za svijet i potpun duševni mir. Nitko nije znao kakvo je znanstveno utemeljenje tih vijesti, jer uvijek se suprotstavljao medicinskoj znanosti, a dijagnosticirao je sam sebi i propisivao si lijek prema

Donostierrovoj *La médecine a votre manire*, francuskomu priručniku domaćih lijekova, što mu ga je José Palacios svagdje nosio, uzdajući se u taj nepogrešiv autoritet za shvaćanje i liječenje bilo koje duševne ili tjelesne boljke.

U svakom slučaju, nije bilo agonije plodnije od njegove. Dok se mislilo da umire u pustinji Pativilci, opet je prešao andske lance, pobijedio u Juninu, do kraja oslobodio cijelu Latinsku Ameriku, okrunivši sve završnom pobjedom kod Ayacucha, utemeljio Republiku Boliviju i opet bio sretan u Limi, kao nikada prije i nikada poslije, opojnošću slave. A ponavljane su najave da najzad ipak odlazi i s vlasti i iz zemlje bile tek pokvareno opetovanje jedne te iste drame, viđene i previše puta a da bi joj se povjeralo.

Nekoliko dana poslije povratka, nakon Vladine žestoke sjednice, uhvatio je ispod ruke maršala Antonija Joséa de Sucrea.

»Ostanite sa mnom«, rekao mu je.

Odveo ga je u svoju radnu sobu, u kojoj je primao tek rijetke izabranike, i gotovo ga na silu posjeo u svoj naslonjač.

»Ovo je mjesto već više vaše nego moje«, rekao mu je.

Veliki maršal iz Ayacucha, njegov dragi prijatelj, izvrsno je poznao stanje u zemlji, ali general mu ga je potanko izložio prije nego što će prijeći na svoj naum. Za koji dan sastaje se Ustavotvorna skupština koja će izabrati predsjednika Republike i donijeti novi Ustav, u zakašnjelu pokušaju da spasi zlatni san jedinstva kontinenta. Činilo se da je Peru u vlasti natražnjačke aristokracije nepovratan. General Andrés de Santa Cruz vuče Boliviju za nos i ide svojim smjerom, Venezuela je, pod vlašću generala Joséa Antonija Páeza^[2], proglasila osamostaljenje. General Juan José Flores, glavni prefekt juga, ujedinio je Guayaquil i Quito kako bi utemeljio neovisnu Republiku Ekvador. Republika Kolumbija, prvi začetak goleme, jedinstvene zemlje, spala je na bivšu Potkraljevinu Novu Granadu. Šesnaest milijuna južnih Amerikanaca, tek omirisavši slobodan život, ostalo je prepušteno na milost i nemilost mjesnim vlastodržcima.

»Ukratko«, zaključio je general, »sve ono što smo mi rukama učinili, drugi su nam nogama zgazili.«

»Ironija sudbine«, odgovorio je maršal Sucre. »Reklo bi se kao da smo tako duboko posijali ideal neovisnosti, da se sada svi ti narodi

nastoje osamostaliti jedan od drugoga!«

General je žustro reagirao.

»Ne ponavljajte neprijateljske podvale, nitkovi«, reče, »makar bile toliko točne kao ta!«

Maršal Sucre mu se ispričao. Bio je inteligentan, staložen, plašljiv i praznovjeran, a lice mu je imalo blag izraz što ga nisu mogli smanjiti ni kozičavi ožiljci. General, koji ga je silno volio, rekao je o njemu da samo hini čednost, a zapravo nije takav. Bio je junak u Pichinchi, Tumusli i u Tarquiju, a navršivši tek dvadeset i devetu godinu, zapovijedao je u slavnoj bitki kod Ayacucha, kojom je srušena posljednja španjolska utvrda Južne Amerike. No još se više nego tim zaslugama, isticao dobrotivim srcem u pobjedi i državničkom darovitošću. U tom je trenutku odstupio sa svih svojih dužnosti i više nije nosio nikakva vojna obilježja, imao je samo ogrtač od crna sukna, sve do gležanja, uvijek podignuta ovratnika kako bi se zaštitio od britkih ledenih vjetrova s obližnjih visova. Njegov jedini i, prema njegovim željama, posljednji državnički posao bio je sudjelovati kao zastupnik na Ustavotvornoj skupštini u Quitu. Navršio je trideset i petu, isticao se čeličnim zdravljem i ludovao je od ljubavi za Doñom Marianom Carcelén, lijepom markizom De Solanda, nestašnom mladicom iz Quita, kojom se preko opunomoćenika bio oženio dvije godine prije i imao s njom šestomjesečnu kćerkicu.

General nije mogao zamisliti nikoga pozvanijega tko bi ga naslijedio na mjestu predsjednika Republike. Znao je da mu za propisanu dob nedostaje još pet godina, zbog ustavnog ograničenja što ga je nametnuo general Rafael Urdaneta kako bi mu zatvorio put. No general je vjerovao u svoja nastojanja kako bi nadopunio taj amandman.

»Prihvatite«, rekao mu je, »a ja ću ostati kao vrhovni vojni zapovjednik i obilaziti oko vlade kao bik oko stada krava.«

Doimao se iscrpljeno, ali je njegova odlučnost bila uvjerljiva. No maršal je odavno znao da naslonjač u kojemu sjedi nikada neće biti njegov. Malo prije, kad mu se prvi put ukazala mogućnost da postane predsjednik, rekao je da nikada neće vladati nacijom čiji su sustav i put sve pogubniji. Prema njegovu je mišljenju prvi korak k pročišćavanju bio maknuti vojni vrh s vlasti, a skupštini je naumio predložiti da nijedan general ne može biti predsjednikom u sljedeće

četiri godine, možda u nakani da onemogući Urdanetin prolaz. No najjači bi protivnici takva amandmana bili upravo oni najsnažniji: generali sami.

»Preumoran sam za rad bez vođe«, reče Sucre. »Usto Vaša Ekscelencija znade isto tako dobro kao i ja, da ovdje neće trebati predsjednik nego krotitelj ustanaka!«

Dakako, bit će na Ustavotvornoj skupštini, čak će prihvatiti čast da joj predsjedja, bude li mu ponuđena. No ništa više. Četrnaest ga je godina ratovanja naučilo da nema veće pobjede od one ostati živ. Predsjedništvo u Boliviji, golemoj nepoznatoj zemlji koju je utemeljio i mudro njome vladao, naučilo ga je koliko je vlast prolazna. Inteligencija njegova srca poučila ga je o beskorisnosti slave.

»Ne bih, Ekscelencijo«, zaključio je.

Trinaestoga lipnja, na Antunovo, mora biti u Quitu sa ženom i kćeri, kako bi s njima proslavio, ne samo taj imendan, nego i sve koje mu budućnost priskrbuje. Odluku da živi za njih, i samo za njih, u ljubavnim užiticima, donio je nedavno, za Božić.

»To je sve što tražim od života«, rekao je.

General je bio blijed kao mrtvac.

»Mislio sam da me ništa više ne može iznenaditi«, rekao je.

Pogledao ga je u oči.

»Vaša posljednja riječ?«

»Pretposljednja«, reče Sucre. »Posljednja je moja vječna zahvalnost na dobrotama Vaše Ekscelencije.«

General se opalio po bedru kako bi se probudio iz neiskupljiva sna.

»Dobro«, reče. »Donijeli ste umjesto mene završnu odluku mog života.«

Te je noći napisao ostavku, pod ubitačnim učinkom vomitiva što mu ga je propisao slučajni liječnik u pokušaju da mu smiri žuč. Dvadesetoga je siječnja ustrojio Ustavotvornu skupštinu uz oproštajni govor u kojemu je pohvalio predsjednika skupštine, maršala Sucrea, kao najdostojnijega generala. Pohvala je izazvala ovaciju u Kongresu, ali je neki zastupnik, koji se našao u blizini, šapnuo Urdaneti na uho:

»Želi reći da postoji general dostojniji od vas!«

Generalova rečenica i iskvarenost toga zastupnika zaboli su se poput dvaju vrelih čavala u srce generala Rafaela Urdanete.

I to posve opravdano. Iako se Urdaneta nije odlikovao vrhunskim vojnim zaslugama kao Sucre, iako nije imao njegovu veliku moć zavodljivosti, nije bilo razloga da se i pomisli kako je manje dostojan. Njegovu je smirenost i postojanost i sam general kovao u zvijezde, njegova su vjernost i ljubav prema njemu bili više nego iskušani, a bio je jedan od rijetkih na ovome svijetu koji su mu se usuđivali u lice skresati istine što ih se bojao čuti. Svjestan svoje pogreške, general ju je pokušao ispraviti u špaltama korekture, gdje je umjesto »kao najdostojnijega generala« svojom rukom ispravio u »jednoga od najdostojnijih«. No ispravak nije ublažio zlopamćenje.

Nekoliko dana poslije, na generalovu sastanku sa zastupnicima, svojim prijateljima, Urdaneta ga je optužio kako samo hini odlazak, a potajno pokušava da ga opet izaberu. Prije tri godine general José Antonio Páez silom se domogao vlasti u departamentu Venezueli, u prvom pokušaju da ga odcijepi od Kolumbije. Tada je general otišao u Caracas, pomirio se s Páezom - javnim zagrljajem uz pobjedonosne pjesme i svečanu zvonjavu svih zvona - te mu prema mjeri razradio način vladavine koji mu je po želji omogućavao zapovijedati.

»Ondje je počela nesreća«, tvrdio je Urdaneta.

Tolika popustljivost nije samo zatrovala odnose s Granađanima, nego ih je zarazila i klicom odcjepljenja. Sad je, zaključio je Urdaneta, najveća usluga koju general može učiniti domovini, neodgodivo odustati od poroka vladanja i napustiti zemlju. General mu je podjednakom žestinom odgovorio. Urdaneta je, međutim, bio čestit čovjek, iječit i strastven, te je u svih ostavio dojam da vide kraj velikog i dugog prijateljstva.

General je ponovio ostavku i za privremenoga predsjednika odredio Don Dominga Cayceda, dok Kongres ne izabere najvišega dužnosnika. Prvog je ožujka napustio predsjedničku palaču kroz izlaz za poslugu kako ne bi sreo uzvanike koji su se njegovu nasljedniku ulagivali uz pehar pjenušca. Tuđom se kočijom odvezao u ljetnikovac Fuchu, idiličan zakutak mira u gradskoj okolici, a ustupio mu ga je privremeni predsjednik.

Već i sama spoznaja da je sada tek običan građanin otežala je kobne učinke vomitiva. Zatražio je od Joséa Palacios, sanjajući budan, neka mu donese pribor kako bi počeo pisati memoare. José

Palacios donese mu dovoljno crnila i papira da sastavlja više od četrdeset godina uspomena, a on javi Fernandu, svom nećaku i ujedno pisaru, neka mu dobrostivo ustupi svoje usluge od sljedećeg ponedjeljka u četiri sata ujutro, njegovo najpovoljnije doba za razmišljanje, dok je još pun ljute kivnosti. Kao što je svojemu nećaku mnogo puta govorio, htio je početi svojom najstarijom uspomenom, a to je san što ga je usnuo na svom imanju San Mateu u Venezueli, malo poslije navršene treće godine. Sanjao je kako je u kuću upala crna mazga zlatnoga zubala i protrčala od velikog salona do smočnica, spokojno jedući sve na što bi usput naišla: tako je na poslijetku prožderala zastore, sagove, svjetiljke, vaze, stolno posuđe i pribor za jelo u blagovaonici, oltarske svece, ormare i škrinje sa svim što je u njima našla, kuhinjske lonce, vrata i prozore sa svim šarkama i halkicama, a i pokućstvo od trijema do spavaonica. Jedino je netaknuto ostalo, lebdeći u svom prostoru, ovalno zrcalo majčine psihe.

A tako se dobro osjećao u ljetnikovcu Fuchi, zrak je ondje bio tako blag ispod neba žurnih oblaka pa više i nije spominjao memoare, nego je zore iskorištavao kako bi šetao mirisnim savanskim puteljcima. Oni koji su ga posjećivali sljedećih dana, stekli su dojam da se oporavio. Osobito vojnici, njegovi najvjerniji prijatelji, koji su ga usrdno molili da ostane predsjednikom, pa makar vojnim udarom. Ubijao bi ih u pojam obrazloženjem da je nasilna vlast nedostojna njegove slave, ali činilo se da ne odbacuje nadu da će biti potvrđen pravovaljanom odlukom Kongresa.

»Što moj gospodar misli, samo moj gospodar zna«, ponavljao je José Palacios.

Manuela je i dalje stanovala nekoliko koraka od palače San Carlos, predsjedničke rezidencije, i načulila uši na ulične glasine. U Fuchi bi osvanula dva do tri puta u tjednu, a i više ako bi što bilo hitno, nakrcana marcipanima i toplim samostanskim slatkišima, pločama cimetne čokolade za užinu u četiri sata poslije podneva. Rijetko bi kada donijela novine, jer je general postao tako osjetljiv na kritike da ga je bilo kakva banalna primjedba mogla izbaciti iz takta. Zauzvrat mu je prenosila najnovije političke smicalice, salonske podvale, proricanja s besposličarskih skupova, a on ih je morao slušati, dok mu se želudac dizao, iako su mu bile nepovoljne, jer je ona bila

jedina kojoj je dopuštao istinu. Kad nisu imali mnogo reći jedno drugomu, pregledavali su pristiglu poštu ili bi mu ona čitala ili bi kartali s pobočnicima, ali objedovali bi uvijek sami.

Upoznali su se prije osam godina u Quitu, na svečanom plesu u čast oslobođenja, kad je još bila žena doktora Jamesa Thomea, engleskog liječnika koji se potkraj Potkraljevine nametnuo aristokraciji u Limi. Osim što je bila posljednja žena s kojom je održavao stalnu ljubav, otkako mu je prije dvadeset sedam godina umrla supruga, bila mu je i povjerenica, čuvarica njegovih arhiva i najživljenija čitačica, u stalnom sastavu njegova glavnoga stožera u činu pukovnice. Daleko su ostala vremena kad mu je, u nastupu ljubomore, umalo odgrizla uho, ali su i njihovi najobičniji razgovori sveudilj kulminirali izljevima mržnje i nježnim kapitulacijama velikih ljubavi. Manuela nije ostajala na spavanju. Odlazila bi dovoljno rano da je noć ne zatekne na putu, osobito u to godišnje doba naglih sutona.

Suprotno onomu što se dogodilo u ljetnikovcu La Magdaleni u Limi, kad je morao smišljati izgovore kako bi je zadržao na razmaku dok je vatreno ljubovao s plemenitim gospođama i s onima koje to nisu toliko bile, u ljetnikovcu Fuchi dokazao je da bez nje ne može živjeti. Zurio je u put kojim je trebala stići i bacao u očaj Joséa Palaciosu, zapitkujući ga svakog trena koliko je sati i moleći ga da mu makne naslonjač, zaprede vatru, da je priguši pa opet razbukta, nestrpljiv i zlovoljan, sve dok ne bi opazio kočiju kako se pomalja iza brežuljka i tad bi sav živnuo. No očitovao bi istu tjeskobu i kad bi se posjet oduljio više nego što je bilo predviđeno. U doba sieste prilegli bi ne zatvorivši vrata, ne svlačeći se i ne spavajući, a više su nego jedanput upadali u pogrešku pokušavajući posljednju ljubav, jer više nije imao dovoljno tijela kako bi udovoljio duši, a to nije htio priznati.

Tih je dana njegova uporna besanica pokazivala znakove nereda. Usnuo bi u svako doba, usred rečenica, dok bi diktirao pisma ili kartao pa ni on više nije znao jesu li to naleti sna ili kratkotrajnih nesvijesti, ali čim bi legao, osjetio bi se prosvijetljenim krizom bistrine. Jedva bi u osvit pao u mutan polusan dok ga opet ne bi probudio vjetar mira među stablima. Tada ne bi odolio napasti da još za jedno jutro odgodi diktiranje memoara kako bi otišao na samotničku šetnju koja bi se katkad oduljila do objeda.

Išao bi bez pratnje, bez svoja dva vjerna psa koja su ga kadikad pratila i na bojno polje, bez ijednog od svojih legendarnih konja koji su već bili prodani husarskomu bataljunu kako bi se namakla popudbina. Odlazio bi na obližnju rijeku po prostirci od trulog lišća beskonačnoga drvoreda topola, vikunjin ga je pončo štitio od britkih savanskih vjetrova, čizme su mu bile podstavljene škakljastom vunom, s kapicom od zelene svile što ju je prije nosio samo za spavanje. Dugo bi sjedio i mudrovao uz mostić popadalih ploča, u sjeni tužnih vrba, zaokupljen vodenim tokovima koje je na mahove uspoređivao s ljudskom sudbinom, tom retoričkom prispodobom u duhu svojega učitelja iz mladosti, Simona Rodrigueza. Neopazice bi ga slijedio jedan pratilac, dok se ne bi vratio, orošen i izbezumljen, te bi se jedva popeo ulaznim stubištem, blijed i uspuhan, no s pogledom sretnoga luđaka. Tako se dobro osjećao na tim odbjeglom šetnjama da su ga stražari, skriveni u gaju, čuli kako pjeva vojničke pjesme kao u godinama svojih legendarnih slava i homerovskih poraza. Oni koji su ga bolje poznavali, pitali su se koji li je razlog njegova dobra raspoloženja, ako i sama Manuela sumnja da će ga opet potvrditi za predsjednika Republike ona ista Ustavotvorna skupština koju je osobno prozvao Predivnom.

Na dan izbora, tijekom jutarnje šetnje, vidio je jednoga hrta bez gospodara, kako skakuće između živica za prepelicama pućpurama. Vragolasto mu je zazviždao, a pas je zastao kao ukopan, tražeći ga načuljenih ušiju. I otkrije ga, u ponču koji se gotovo povlačio po zemlji, u kapi firentinskog pontificija, napuštena od Božje ruke među naglim oblacima i golemom nizinom. Temeljito ga je njušio dok mu je general jagodicama milovao krzno, kadli odjednom ustukne, pogleda ga svojim zlaćanim očima ravno u oči, nepovjerljivo zareži i prestrašeno pobjegne. Goneći ga nepoznatom stazom, general odluta u predgrađe blatnjavih uličica i kuća od opeke, pod crvenim krovovima, iz čijih se dvorišta širio zapah muže.

Odjednom je začuo povik:

»Kobasica!«

Nije imao vremena izbjeći kravlju balegu kojom su ga zapljusnuli iz neke staje. Pogodila ga je ravno u prsa i poprskala ga po licu. No povik je, više nego eksplozija kravlje balege, bio ono što ga je prenulo iz stupora u kojem se nalazio otkako je napustio

predsjedničku palaču. Znao je taj nadimak što su mu ga bili prilijepili Granađani, bio je to isti nadimak što ga je nosio i onaj ulični luđak slavan po svojim skrpanim odorama. Čak ga je neki senator, od onih koji su sebe proglašavali liberalima, tako nazvao u Kongresu, u njegovoj odsutnosti, a samo su dva zastupnika ustala i prosvjedovala. No nikada nije čuo da bi mu netko to skresao u brk. Skutom ponča počne brisati lice, ali nije dovršio kadli iza stabla istrči stražar, koji ga je neopazice slijedio, isukana mača kako bi kaznio uvredu. Prostrijelio ga je, iskreći se od gnjeva.

»Koji kurac vi ovdje radite?«, upitao je.

Časnik je zastao kao ukopan.

»Ispunjavam zapovijedi, Vaša Ekscelencijo!«

»Nisam ja Vaša Ekscelencija«, odgovorio mu je.

Oduzeo mu je čin i naslov u takvoj ljutnji da se časnik još smatrao i sretnim što nema veće moći za okrutnije represalije. Čak je i José Palacios, koji ga je toliko razumio, teško shvaćao njegovu strogost.

Bio je loš dan. Jutros se potucao po kući istom tjeskobom kojom je čekao Manuelu, ali ni od koga nije krio da sad ne vene za njom nego za vijestima iz Kongresa. Pokušavao je nagađati pojedinosti sjednice iz trenutka u trenutak. Kad mu je José Palacios odgovorio da je već deset sati, reče:

»Ma koliko demagozi vole njakati, valjda su već prešli na glasovanje.«

Poslije duga razmišljanja glasno se upitao:

»Tko može znati što misli čovjek kakav je Urdaneta?«

José Palacios znao je da general to zna, jer Urdaneta je neprekidno na sve strane razglašavao motive i žestinu svojega zlopamćenja.

Kad je José Palacios opet prošao, general ga nehajno priupita:

»Što misliš, za koga će glasovati Sucre?«

José Palacios je znao, kao i on, da maršal Sucre ne može glasovati jer je tih dana otputovao u Venezuelu s biskupom iz Santa Marte, monsinjorom Estévezom, u kongresnom izaslanstvu, kako bi pregovarali o uvjetima odcjepljenja.

Odgovorio je kao iz topa:

»Vi to znate bolje nego itko, generale!«

General se tad nasmiješio, prvi put nakon povratka s odvratne šetnje.

Unatoč hirovitom teku, gotovo bi uvijek sjeo za stol prije jedanaest sati kako bi pojeo mlako jaje uz pehar crnog porta ili kako bi ključnuo griz sirca, ali je toga dana ostao mjerkati s terase put dok su ostali objedovali, toliko udubljen da ga se ni José Palacios nije usuđivao ometati. Poslije tri sata odjednom se začuo mazgin kas prije nego što se iza brežuljka pomolila Manuelina kočija. Potrčao ju je dočekati i otvorio vrata kako bi joj pomogao sići, a čim joj je vidio lice, znao je vijesti. Don Joaquín Mosquera, prvorođenac jedne otmjene kuće iz Popayána, jednoglasno je izabran za predsjednika Republike.

Nije reagirao bijesno ni razočarano, nego začuđeno, jer on je Kongresu predložio ime Don Joaquina Mosquere, uvjeren da neće prihvatiti. Uronio je u bezdano razmišljanje i progovorio tek tijekom užine.

»Ni jedan jedini glas za mene?«, upitao je.

Ni jedan. No službeno izaslanstvo, koje ga je posjetilo, sastavljeno od odanih mu zastupnika, objasnilo mu je da su se njegove pristaše unaprijed dogovorile kako bi jednodušno glasovali te kako on ne bi ispao gubitnikom u ljutom sporu. Toliko se ogorčio te se činilo da nimalo ne cijeni suptilnost toga galantnog postupka. Naprotiv, smatrao je da bi bilo dostojnije njegove slave da su njegovu ostavku prihvatili već prvi put kad ju je dao.

»Ukratko«, uzdahnuo je, »opet su pobijedili demagozi, i to na svim frontama!«

No skrbno se čuvao kako ne bi opazili koliko je potresen, sve dok se nije s njima oprostio na trijemu. Kočije se nisu izgubile iz vida, a on je pao, shrvan napadom kašlja koji ga je držao sve do sumraka. U ljetnikovcu je vladala uzbuna. Jedan je član službene pratnje izjavio da je Kongres u svojoj odluci bio toliko razborit te da je spasio Republiku. On je preko toga prešao, ali na večer, dok ga je Manuela prisiljavala da popije šalicu mesne juhe, rekao joj je:

»Nikad nijedan kongres nije spasio Republiku.«

Prije spavanja sazvao je svoje pobočnike i poslugu te im objavio, svečanošću uobičajenom za svoje sumnjive ostavke:

»Koliko sutra napuštam zemlju!«

Nije već sutra, nego četiri dana poslije. U međuvremenu vratila mu se izgubljena odmjeranost, izdiktirao je oproštajni proglas u kojemu nije dopustio da se nazru rane njegova srca i vratio se u grad kako bi

se pripremili za put. General Pedro Alcántara Herrán, ministar vojske i mornarice u novoj vladi, odveo ga je u svoju kuću u ulici La Enseñanza, ne toliko kako bi mu pružio gostoprimstvo, koliko da bi ga zaštitio od prijetnja smrću, svaki put sve jezivijih.

Prije odlaska iz Santa Fea dražbovao je rijetke vrijedne predmete koji su mu još ostali kako bi popunio svoju riznicu. Osim svojih konja prodao je i srebrno stolno posuđe iz zlatnih vremena u Potosiju^[3], ali mu je Kovnica procijenila samo vrijednost srebra, ne uzimajući u obzir prelijepu izradu ni povijesne zasluge: dvije i pol tisuće pesosa. Sve u svemu, imao je sedamnaest tisuća i šest stotina pesosa u gotovini i šezdeset centavosa, mjenicu na osam tisuća pesosa za Državnu blagajnu u Cartageni, doživotnu mirovinu koju mu je dodijelio Kongres i nešto više od šest stotina unča zlata, raspoređenih u raznim putnim škrinjama. Bio je to otužan ostatak bajoslovnoga bogatstva koje je - onog dana kad se rodio - bilo među najvećima u Južnoj Americi.

U prtljazi, koju je José Palacios bez žurbe pripremao ujutro uoči putovanja, dok se on odijevao, imao je tek dvije isprane promjene donjega rublja, dvije košulje za petak i za svetak, ratni kaputić na dvostruko kopčanje, a puceta su navodno bila skovana od Atahualpina^[4] zlata, svilenu kapu za spavanje i crvenu kukuljicu koju mu je general Sucre donio na dar iz Bolivije. Od obuće imao je samo kućne papuče i lakne čizme koje je sad nosio. U osobnim škrinjama Joséa Palacios, uz kutiju lijekova i još neke malobrojne vrijedne stvari, bio je Rousseauov *Društveni ugovor* i *Umijeće ratovanja* talijanskoga generala Raimunda Montecuccolija, dva bibliografska bisera koja su pripadala Napoleonu Bonaparteu, a darovao mu ih je sir Robert Wilson, otac njegova pobočnika. Ostatak bijaše tako bijedan da je sve stalo u vojničku naprtnjaču. Kad je to vidio, spremajući se otići u dvoranu u kojoj ga je čekala službena pratnja, reče:

- Nikada ne bismo vjerovali, dragi José, da tolika slava stane u jednu cipelu!

Na sedam njegovih teretnih mazga uprtili su druge škrinje, pune zlatnih medalja i stolnog pribora, mnogo predmeta od velike vrijednosti i deset škrinja osobne prepiske, dva sanduka pročitanih knjiga i bar pet škrinja odjeće i raznih kutija svakakvih, i dobrih i loših

stvari koje nitko nije imao strpljivosti ni brojiti. Uza sve to nije to bila ni sjena putne prtljage s kojom se, tri godine prije, vratio iz Lime, kao nositelj trostruke vlasti: predsjednik Bolivije i Kolumbije i diktator Perua. Tad je povorka mazga donijela sedamdeset i dvije škrinje i više od četiri stotine manjih sanduka, krcatih bezbrojnim predmetima kojima se vrijednost nije mogla odrediti. Tom je prigodom u Quito ostavio više od šest stotina knjiga po koje nikada poslije nije pokušao navratiti.

Bilo je gotovo šest sati. Prestala je padati tisućljetna pršavica, ali je svijet i dalje bio zamućen i hladnjikav, a kuća je - zauzeta vojskom - isparavala vojarnički zapah. Husari i grenadiri hrpimice su poustajali čim su vidjeli kako se iz dna hodnika primiče šutljivi general među svojim pobočnicima, zelen u sjaju zore, prebacivši pončo preko ramena, ispod šešira široka oboda koji je još više zasjenio sjene njegova lica. Usta je pokrio rupčićem umočenim u kolonjsku vodu, prema starom andskom praznovjerju kako bi se zaštitio od nezdrava zraka zbog naglog izlaska. Nije imao nikakve oznake ranga niti mu je ostajao najmanji pokazatelj njegove nekoć goleme vlasti, ali ga je čarobno ozračje moći izdvajalo iz bučnih časnika u pratnji. Uputio se u dvoranu za posjete, polako prolazeći hodnikom obloženim rogošinama koji je porubljavao unutrašnji perivoj, ravnodušan na stražare koji bi se ukipjeli kad bi prošao. Prije ulaska u prostoriju spremio je rupčić u orukavlje košulje, kako to čine samo svećenici, a jednomu je pobočniku pružio šešir što ga je skinuo.

Osim onih koji su stražarili u kući, drugi su civili i vojnici počeli pristizati iz osvita. Pili su kavu u raštrkanim skupinama, a tamna odjeća i prigušeni glasovi nabili su ozračje tužnom svečanošću. Odjednom je sva šaptanja nadjačao zajedljiv glas jednoga diplomata:

- Pa ovo je kao sprovod.

Tek što je to izgovorio, osjetio je iza sebe dašak kolonjske vode koja je zasićivala zrak u sobi. Okrenuo se, držeći palcem i kažiprstom šalicu vruće kave, uznemiren pri pomisli da je avet koja je upravo ušla - čula njegovu drskost. No nije: iako je general prošli put bio u Europi prije dvadeset i četiri godine, dok je bio vrlo mlad, europske su čežnje natkrilile njegovo zlopamćenje. Tako je taj

diplomat bio prvi kojemu je pristupio kako bi ga pozdravio pretjeranom udvornošću, dostojnom Engleza:

- Nadam se da ove jeseni u Hyde Parku nema mnogo magle - reče mu.

Diplomat se isprva zbunio, jer se posljednjih dana naslušao da general putuje u tri smjera, a London nije bio nijedan od njih. Ipak se odmah snašao.

- Nastojat ćemo da dan i noć sja sunce za Vašu Ekscelenciju - reče.

Nije došao novi predsjednik, jer ga je Kongres izabrao u odsutnosti i trebat će mu više od mjesec dana da stigne iz Popayana. Umjesto njega došao je general Domingo Caycedo, izabrani dopredsjednik, za kojega se govorilo da mu je svaki položaj u Republici pretijesan. Jer je imao kraljevsku uzvišenost i otmjenost. General ga pozdravi s velikim poštovanjem i šaljivo reče:

- Znao da nemam dopuštenje za odlazak iz zemlje?

Svi uzvrate grohotom, iako su znali da to nije šala. General Caycedo mu obeća da će mu sljedećom poštom u Hondu poslati urednu putovnicu.

U službenoj su pratnji bili gradski nadbiskup, dopredsjednikov brat, encarg te drugi uglednici i visoki dužnosnici sa svojim ženama. Civili u jahaćim hlačama, a vojnici u čizmama za jahanje, jer su se svi spremali nekoliko legua^[5] ispratiti dičnoga prognanika. General poljubi nadbiskupu prsten i dade gospođama rukoljub, gospodi bez pretjerane srdačnosti stisne ruke, potpun gospodar uglađenog ceremonijala, ali posve daleko od obilježja toga dvoličnoga grada, za koji je u više nego jednoj prigodi rekao: »Nije to moj teatar.«

Sve ih je pozdravljao onim redom kojim ih je susretao prolazeći dvoranom, za svakoga je imao naučenu frazu iz priručnika o uglađenosti, ali nikoga nije pogledao u oči. Glas mu je bio metalan, s napuklinama groznice, a njegov je karijski naglasak, neublažen poslije tolikih godina putovanja i brojnih ratova, zvučao još kruće u odnosu na otegnut izgovor onih iz zaleđa.

Pozdravivši, primi od privremenoga predsjednika omot potpisan od mnogih granadskih uglednika, u kojemu su mu izražavali zahvalnost zemlje na dugogodišnjoj službi. Pretvarao se da čita, u općem tajacu, ali bila je to tek još jedna počast mjesnomu formalizmu, jer bez naočala više nije vidio ni veća slova No, kad je odglumio da je

završio, uputio je pratnji nekoliko kratkih riječi zahvale, toliko primjerenih za tu prigodu da nitko nije mogao reći da nije pročitao dokument. Na kraju je obuhvatio pogledom cijelu dvoranu i upitao, ne krijući stanovitu tjeskobu:

- Urdaneta nije došao?

Privremeni ga predsjednik obavijesti da je general Rafael Urdaneta otišao za pobunjenim postrojbama kako bi potpomogao preventivnu misiju generala Joséa Laurencija Silve.

Uto se jedan glas začuje nad ostalima:

- Nije došao ni Sucre.

Nije mogao prijeći preko hotimično neprijateljskog naboja te netražene primjedbe. Njegove oči, dotad ugasle i nedostupne, bijesnu grozničavim sjajem i on odgovori, ne znajući komu:

- Velikom maršalu od Ayacucha nije javljeno vrijeme polaska kako ga ne bismo uznemirili.

Tada prividno nije znao da se maršal Sucre dva dana prije vratio iz svoje neuspjele misije u Venezueli, gdje su mu zabranili ući u rodnu zemlju. Nitko mu nije javio da general putuje, možda zato što nikomu nije moglo pasti na um da on prvi nije to doznao. José Palacios je to čuo u trenutku žurbe, a u strci posljednjih sati to je zaboravio. Dakako, osladila mu se ružna zamisao da će se maršalu Sucreu teško zamjeriti zato što ga nije obavijestio.

U susjednoj je blagovaonici bio postavljen veličanstven kreolski doručak: kukuruzno tijesto punjeno kosanom svinjetinom i govedinom u listovima od banana, izdašno začinjene rižine djevenice, prženica od jaja u glinenim zdjelama, bogata raznolikost slatkih krušaca na čipkastoj podlozi i lonci čokolade, vruće i guste poput mirisnog ljepila od brašna. Gospodari kuće odgodili su doručak ukoliko bi on htio predsjedati, iako su znali da ujutro pije samo uvarak maka i gumarabike. Na svaki način, Doña Amalia udvorno ga pozove da zauzme naslonjač koji su mu bili namijenili na čelu stola, ali je čast odbio i svima se obratio uz služben smiješak:

- Dug je moj put - reče. - U slast!

Propeo se na prste kako bi se rastao s privremenim predsjednikom, koji mu uzvratu snažnim zagrljajem tako da su svi mogli usporediti koliko je sićušno generalovo tijelo i koliko je bespomoćan i goloruk u vrijeme rastanka. Poslije se opet sa svima rukovao, a gospođama

dijelio rukoljube. Gospođa Amalia pokušavala ga je zadržati dok stane kiša, iako je, isto tako dobro kao on, znala da neće prestati do kraja stoljeća. Osim toga, toliko se vidjela njegova želja da što prije krene da joj se pokušaj da ga zadrži učinio drskošću. Gospodar kuće otprati ga do konjušnica pod nevidljivom perivojskom pršavicom. Pokušavao mu je pomoći, uhvativši ga za mišku, kao da je od stakla. Iznenadi ga napon energije koji je kolao ispod te kože, kao pritajena bujica, bez ikakve veze s tjelesnom slaboćom. Izaslanstva vlade, diplomacije i vojnih snaga, do gležnjeva u blatu, u kabanicama promoćenim od kiše, čekala su kako bi ga otpratila prvi dan puta. Nitko, međutim, nije točno znao tko ga prati iz prijateljstva, tko zato kako bi ga štiti, a tko zato kako bi se uvjerio da će doista otići.

Mazga namijenjena njemu bila je najbolja u stadu od njih sto, što ga je neki španjolski trgovac dao vladi u zamjenu za poništenje presude - po prijekome postupku - zato što je stokokradica. General već digne čizmu u stremen koji mu je približio konjušar, kadli ga zovne ministar vojske i mornarice:

- Ekscelencijo!

Ostane nepomičan, s nogom u stremenu, prihvativši se objema rukama za sedlo.

- Ostanite - reče mu ministar - i učinite posljednji napor kako biste spasili domovinu!

- Ne, Herráne - odgovori on. - Nemam više domovine za koju bih se žrtvovao.

Svršetak. General Simón José Antonio, od Presvetoga Trojstva, Bolívar y Palacios zauvijek je odlazio. Španjolskoj je vlasti preoteo carstvo pet puta veće od Europe, dvadeset je godina vodio ratove kako bi ga održao slobodnim i ujedinjenim, a sve do prošloga tjedna vladao je njime čvrstom rukom, ali u trenutku odlaska nije sa sobom ponio ni utjehu da mu to vjeruju. Jedini tko je imao dovoljno bistrine da zna kako doista putuje i kamo putuje - bio je onaj engleski diplomat, koji je u službenom izvješću svojoj vladi napisao: »Vrijeme koje mu ostaje jedva će mu dostajati da stigne do groba.«

II.

Prvi je dan na putovanju bio nadasve mučan, a bio bi težak i manje bolesnu čovjeku, jer mu je raspoloženje pomućivao osjećaj podla neprijateljstva kojim su zračile ulice Santa Fea u jutro njegova odlaska. Tek se počelo razvedravati kroz pršavicu, a u prolazu je sretao samo krave, odvojene od stada, no zrak je odisao zlonamjernošću njegovih neprijatelja. Unatoč vladinoj odredbi da ga vode najneobičajenijim ulicama, general je vidio neke pogrde na samostanskim zidovima.

Uza nj je jahao José Palacios, odjeven, kao uvijek, i u jeku borbe, u salonski kaputić, ukrašen svilenom kravatom i topaznom iglom, s rukavicama od jareće kože i u brokatnom prsluku što su ga presijecala dva njegova lanca za sat - blizanca. Ukrasi oprave njegova konja bili su izrađeni od srebra iz Potosija, a nosio je zlatne ostruge, zbog čega su ga u više nego jednom andskom zaseoku mijenjali za generala. No žurba kojom je ispunjavao i najmanji prohtjev svoga gospodara, svaku je zabunu činila nezamislivom. Toliko ga je poznavao i volio da je osobno patio zbog poniženja kriomičnog rastanka u gradu koji je prije već i samu najavu njegova dolaska - pretvarao u domovinska slavlja. Prije nepune tri godine, kad se vratio iz teških južnih pohoda, ovjenčan većom slavom nego što ju je ikada zaslužio ijedan Amerikanac, živ ili mrtav, postao je ciljem glasovitoga prevratničkoga dočeka. Još su to bila vremena kad su se ljudi grčevito hvatali za oglave njegovu konju i zaustavljali ga na ulici, tužeći se na javne službe ili porezne namete, moleći od njega pomoć ili samo zato kako bi izbliza osjetili uzvišeni sjaj. Tim je uličnim pritužbama posvećivao jednaku pozornost kao najozbiljnijim vladinim poslovima, izvrsno je razumio svačije kućne tegobe, poslovno stanje ili zdravstvene jade, a svatko tko bi s njim progovorio - stekao bi dojam da je na tren postao sudionikom slasti vlasti.

Nitko ne bi povjerovao da je on isti kao prije ni da je isti taj šutljivi grad što ga sad zauvijek napušta, oprezno kao razbojnik. Nigdje se nije osjećao tolikim strancem kao u tim smrznutim uličicama, obrubljenim jednakim kućama smečkastih krovova i intimnim perivojima punim mirisna cvijeća, gdje se na polaganoj vatri kuhalo seosko zajedništvo, koje je svojim afektiranim ponašanjem i

jezičnom uškrobljenošću služilo više skrivanju nego govorenju. No, iako se to tada njemu činilo podvalom mašte, bio je to onaj isti grad gustih magla i ledenih zapuha koji je on izabrao, prije nego što ga je upoznao, da ondje sagradi svoju slavu, grad koji je volio više nego ijedan drugi, idealizirajući ga kao središte i glavni razlog svoga života - kao prijestolnicu pola svijeta.

U vrijeme završnog obračuna činilo se da je on najviše zatečen svojom ozloglašenošću. Vlada je i na mjestima manje opasnosti postavila nevidljive stražare pa ga tako nije mogla presresti ogorčena svjetina koja je jučer popodne sraivila njegov portret, ali cijelim je putem odzvanjao jedan te isti daleki povik:

- Kobasica!

Jedina živa duša koja mu se smilovala bila je neka žena s ulice koja mu je u prolazu rekla:

- Idi s Bogom, sablasti!

Nitko nije pokazao da ju je čuo. General je utonuo u mračno razmišljanje i nastavio jahati, ravnodušan prema svijetu, sve dok nisu izbili u prelijepu savanu. Kod mjesta Cuatro Esquinas, gdje počinje bijeli put nasut šljunkom, Manuela je Sáenz dočekala pratnju, sama i na konju, te izdaleka uputila generalu posljednji pozdrav rukom. Odmahnuo joj je na isti način i proslijedio. Više se nikada nisu vidjeli.

Malo poslije prestane kiša, vedro modrilo oblje nebo, a dva snježna vulkana nepomično ostanu na obzorju ostatak dana. Taj put, međutim, nije očitovao svoju strast za prirodom, nije zurio u sela kroz koja su prolazili prigušenim kaskom, ni u one koji su im u prolazu mahali - ne prepoznavajući ih. Njegovim se pratiocima ipak najčudnijim učinilo to što nije uputio nijedan nježan pogled prekrasnim stadima konja u mnogim savanskim uzgajalištima, a to je, kako je toliko puta rekao, bio njemu najdraži prizor na svijetu.

U naselju Facatativá, u kojemu su prve noći odsjeli, general se rastao sa spontanim pratiocima i nastavio dalje sa svojom pratnjom. Uz Joséa Palaciosu bila su s njim petorica: general José María Carreño, koji je zbog ratnih ozljeda izgubio desnu ruku; njegov irski pobočnik pukovnik Belford Hinton Wilson, sin sir Roberta Wilsona, generala i veterana gotovo svih europskih ratova; Fernando, njegov nećak, pobočnik i pisar, u poručničkom činu, sin starijega mu brata,

poginulog u brodolomu još u doba Prve republike; njegov rođak i pobočnik, satnik Andrés Ibarra, uzete desnice zbog udara sabljom zadobivenoga prije dvije godine u pokušaju atentata 25. rujna i pukovnik José de la Cruz Paredes, prekaljen u tolikim bitkama za neovisnost. Počasna je straža obuhvaćala sto probranih grenadira i husara, cvijet venezuelskoga kontingenta.

José Palacios osobito se skrbio za dva psa, ratni plijen iz Visokoga Perua. Lijepi i hrabri, noćni čuvari predsjedničke palače u Santa Feu, sve dok dva njihova pratioca nisu bila probodena u noći kad je pokušao atentat. Na beskonačnim su putovanjima iz Lime u Quito, iz Quita u Santa Fe, iz Santa Fea u Caracas pa opet natrag u Quito i Guayaquil ta dva psa čuvala teret, krećući se mazginim korakom. Tako su išli i na posljednjem putovanju, iz Santa Fea u Cartagenu, iako tada nije više bilo toliko tereta, a čuvali su ga vojnici.

General se smrknut probudio u Facatativáu, ali se razvedrio kad su silazili s visoravni puteljkom kroz valovita brda. Podneblje se ublažavalo, a svjetlo razbistrilo. Nekoliko su ga puta nukali da počine, zabrinuti za njegovo tjelesno stanje, ali više je volio bez ručka nastaviti do toplijih nizina. Tvrdio je da jahanje pogoduje razmišljanju te je putovao i po danu i obnoć, mijenjajući više puta konja kako ga ne bi upropastio pretjeranim naporima. Imao je kratke noge starih jahača i hod ljudi koji spavaju u ostrugama, a oko čmara stvorilo mu se škakljivo zadebljanje, slično brijačkoj kožari, zbog čega je stekao dični nadimak Željezni šupak. Otkako su počeli oslobodilački ratovi projahao je osamnaest tisuća legua, više nego dvostruki opseg Zemljine kugle. Nitko nikada nije pobio legendu da i jašući spava.

Poslije dvanaest sati, kad se već počela osjećati zapara koja je isijavala iz dolaca, odahnuli su i počinili u samostanu misije. Posluživala ih je osobno nadstojnica, a skupina domorodačkih pripravnica podijelila im je marcipan, tek izvađen iz pećnice, i još nefermentirani kukuruzni napitak. Videći prethodnicu znojnih, neuredno odjevenih vojnika, nadstojnica je valjda pomislila da je najviši časnik pukovnik Wilson, možda zato što je bio plav i naočit, a i najgizdavije odjeven - pa se skrbila samo za njega, izrazitom smjernošću koja je izazivala zlobne komentare.

José Palacios iskoristio je tu zabunu kako bi njegov gospodar počnuo u sjeni samostanskih ceiba^[6], omotan u vuneni pokrivač kako bi se preznojavao u groznici. Ostao je tako bez jela i pića, slušajući kroz šale kreolske ljubavne pjesme koje su im pripravnice izvodile dok ih je postarija redovnica pratila na harfi. Na kraju jedna od njih prođe klaustrom skupljajući u klobuku milodare za misiju. Redovnica-harfistica u prolazu joj dobaci:

- Od bolesnika ne traži!

No pripravnica je nije poslušala.

General joj, ne gledajući je, reče uz gorak smiješak:

- Ja ubirem milodare, kćeri.

Wilson joj dadne svoju osobnu vrećicu, rasipnošću kojom izmami srdačnu podrugljivost svog zapovjednika:

- Vidite cijenu slave, pukovniče.

Poslije će se taj isti Wilson začuditi zato što nitko, ni u misiji ni na ostatku putovanja, nije prepoznao najpoznatijega čovjeka novih republika. Nesumnjivo je to i njemu bilo neobično iskustvo.

- Ni ja nisam više ja - rekao je.

Drugu su noć odsjeli u staroj tvornici duhana, pretvorenoj u svratište, blizu naselja Guaduaasa, gdje su ih čekali - kao za oprost od grijeha - što on nije mogao otpjeti. Velika i sjenovita kuća, a sam je taj predio izazivao rijetku tjeskobu zbog grubog raslinja i rijeke crnih vrletnih voda što su se rušilačkom hukom rušile do bananskih plantaža u nižim pojasima »vruće zemlje«. General je tu rijeku poznao, a već kad je prvi put onuda prolazio, izjavio je:

»Kad bih komu morao postaviti podlu klopku, ovo bih mjesto izabrao!«

U drugim ga je prigodama izbjegavao, samo zato što ga je podsjećao na zlokobni klanac Berruecos na putu u Quito, od kojega su zazirali i najhrabriji putnici. Jedan se put utaborio dvije legue prije, protiv mišljenja svih svojih pratilaca, jer se nije smatrao sposobnim otpjeti toliku žalostivost. No taj mu se put, unatoč umoru i groznici, ipak učinio podnošljivijim od sućutnoga domjenka na kojem su ga čekali zlokobni prijatelji u Guaduasu.

Videći ga kako dolazi u tako teškom stanju, gospodar svratišta predloži mu da iz susjedne župe pozovu nekog Indijanca koji liječi njuhom, omirisavši znojnu bolesnikovu košulju, na bilo kakvoj

udaljenosti, pa i iako ga nikada nije vidio. Narugao se njegovoj lakovjernosti te zabranio da itko od njegovih pokušaja bilo kakav pregovor s indijanskim taumaturgom, čudotvorcem. Ako nije vjerovao liječnicima, nazivajući ih trgovcima tuđom boli, još su se manje mogli nadati da će svoju sudbinu povjeriti nekakvomu spiritistu. Na poslijetku, u znak potvrde više za to koliko prezire medicinsku znanost, otkloni lijepu spavaću sobu koju su mu namijenili zato što je bila najprimjerenija njegovu stanju i zapovjedi neka mu visaljku pričvrste na velikoj otkrivenoj galeriji koja je gledala na banansku plantažu, gdje će noćiti izvrnut opasnostima pod vedrim nebom.

Cijeli dan ništa nije okusio osim čaja u zoru, a za stol je sjeo samo iz udvornosti prema svojim časnicima. Iako se bolje od ikoga prilagođavao nedaćama vojnoga života, a u pogledu jela i pića bio malo manje nego asket, podrumaska je i kuhinjska umijeća poznavao i volio kao rafinirani Europejac, a već je na prvome putovanju od Francuza naučio njihov običaj da se tijekom jela razgovara o jelu. Te je večeri popio samo pola pehara crnog vina, a srnetinu je kušao iz znatiželje, kako bi provjerio je li istina ono što je gostioničar rekao, a njegovi časnici potvrdili: da fosforescentno meso ima okus jasmína. Za večerom nije izgovorio više od dvije rečenice, a nije ih izrekao nimalo glasnije od onih - vrlo rijetkih - koje je izustio na putovanju, ali su svi cijenili njegov napor da žličicom uglađenosti zasлади ocat svojih javnih zlosreća i slaba zdravljá. Ni riječ više o politici, nije spominjao ni jedan subotnji incident - čovjek koji nije uspijevao nadvladati svrdlanje odvratnosti - još mnogo godina poslije počinjene nepravde.

Prije nego što su pojeli, zamolio je dopuštenje da ustane. Navuče noćnu košulju i kapu, cvokoćući od groznice, i stropošta se u visaljku. Bila je svježá noć, veliki se narančasti Mjesec počeo uzdizati među brdima, ali nije ga imao volje gledati. Vojnici iz pratnje, nekoliko koraka od galerije, u zboru su pjevali omiljene pučke pjesme. Prema njegovoj su se staroj zapovijedi uvijek utaborili blizu njegove spavaće sobe, kao legije Julija Cezara, kako bi iz njihovih noćnih razgovora upoznao njihovo mišljenje i raspoloženje. Nesane su ga šetnje često vodile do vojničkih spavaonica i nerijetko bi dočekao zoru pjevajući s njima vojne pjesme s kiticama hvale ili

pokude, improviziranim u žaru slavlja. No te noći nije mogao podnijeti pjesme pa je zapovjedio neka ih ušutkaju. Vječni se huk među hridima, pojačan groznicom, pridružio deliriju.

- Kurca mu! -povikao je. - Kad bismo je bar na tren mogli zaustaviti!

Ali ne, više nije mogao zaustaviti riječni tok. José Palacios htjedne ga umiriti jednim od tolikih palijativa koje su nosili među lijekovima, u priboru, ali ga on odbije. Tad ga je prvi put čuo kako kaže onu svoju često ponavljanu rečenicu:

- Upravo sam se odrekao vlasti zbog pogrešno propisanoga sredstva za povraćanje, ali života se nisam spreman odreći.

Rekao je to prije mnogo godina, kad ga je neki liječnik izliječio od povratne groznice trećednevke, arseničkim bučkurišem kojim ga je umalo ubio od dizenterije. Otad je od lijekova prihvaćao samo sredstva za čišćenje, koja je bez sustezanja uzimao nekoliko puta u tjednu za svoju upornu tvrdu stolicu, a i senin klistir u slučajevima kritičnije začepjenosti.

Malo poslije ponoći, iscrpljen tuđim delirijem, José Palacios opružio se na podnim pločicama i usnuo. Kad se probudio, general više nije bio u visaljki, a na pod je bacio znojem natopljenu noćnu košulju. Nije bilo nimalo čudno. Običavao je ustajati iz postelje i gol lutati do zore kako bi malo provjetrio nesanicu dok u kući nema nikog živog. No te je noći imao razlog više da strahuje za svoju sudbinu, jer je progurao težak dan, a svježje i vlažno vrijeme nije bilo pogodno za šetnje pod vedrim nebom. José Palacios uzme pokrivač i stane ga tražiti u kući obasjanoj Mjesečevim zelenilom. Nađe ga prilegla na kamenu klupu uza hodnički zid, kao ležeći kip na kamenu grobu. General se okrene bistra pogleda, u kojemu više nije bilo ni traga groznice.

- Opet kao one noći u San Juanu de Payari - rekao je. -Na žalost, bez kraljice Marije Luise.

José Palacios toga se i te kako dobro sjećao. Bilo je to jedne siječanjske noći 1820., u venezuelskom mjestu izgnanom na visoravni Apure, u koje je stigao s dvije tisuće vojnika. Bio je već osamnaest pokrajina oslobodio od španjolske vlasti. Od starih je područja Potkraljevine Nove Granade, glavne kapetanije Venezuele i predsjedništva Quita stvorio Republiku Kolumbiju, a tada joj je bio prvi predsjednik i vrhovni zapovjednik oružanih snaga. Završna mu

je iluzija bila proširiti rat na jug kako bi zaokružio fantastični san stvaranja najveće države na svijetu: jedne jedine, slobodne i ujedinjene zemlje od Meksika do rta Horna.

Te noći njegov vojni položaj nije bio najprimjereniji za takve snove. Nenadana pošast koja je u hodu kosila životinje, ostavila je u Llanosu kužni trag od dugih četrnaest legua uginulih konja. Mnogi su obeshrabreni časnici tražili utjehu u pljački i osladio im se neposluh, a neki su se izrugivali na račun njegove prijetnje da će sve krivce strijeljati. Dvije tisuće dronjavih i bosih vojnika, bez oružja, bez hrane, bez ogrtača kojima bi prkosili toj hladnoj rudini, umorni od rata, a mnogi i bolesni, počеше bezglavo dezertirati. U nedostatku razumna rješenja, zapovjedio je neka s deset pesosa nagrade svakoga tko uhvati i preda svojega suborca-dezertera, kojega neka strijeljaju ne ulazeći u njegove razloge.

Život mu je već dao dovoljno povoda da zna kako nijedan poraz nije konačan. Prije nepuna dva mjeseca, dok je sa svojim vojnicima bio izgubljen, posve blizu toga područja, u prašumama Orinoca, morao im je zapovjediti neka jedu svoje konje, iz straha da ne bi pojeli jedan drugoga. U to je doba, prema svjedočenju nekog časnika iz Britanske legije, vanjštinom podsjećao na kakva šareno odjevenog ratnika na duge staze. Na glavi mu kaciga ruskoga dragona, na nogama konopljane mazgarske sandale, odjeven u modru kabanicu crvenih alamara i zlaćanih puceta, noseći na koplju ljanerosa^[7] crnu gusarsku zastavicu, s lubanjom i prekriženim kostima iznad krvavim slovima izvezenoga natpisa »Sloboda ili smrt«.

Te je noći u San Juanu de Payari njegova odjeća bila manje skitnička, ali mu stanje nije bilo nimalo bolje. Tada nije bio tek odraz trenutačnoga raspoloženja svojih boraca, nego i cijele drame oslobodilačke vojske koja bi mnogo puta uskrsnula, ojačana, iz najtežih poraza, a tada kao da je podlijegala težini svojih brojnih pobjeda. Naprotiv, španjolski je general Don Pablo Morillo, uz svakojaka vojna sredstva kako bi pokorio domoljube i opet uspostavio kolonijalnu vlast, sveudilj držao velika područja zapadne Venezuele i utvrđivao se u planinama.

U takvu je stanju stvari general provjetrao nesanicu, gol šecući pustim sobama ruševne hacijende, preobražen Mjesečevim sjajem. Većinu su konja, uginulih prethodnih dana, spalili daleko od zgrade,

ali je i dalje bio neizdržljiv truli zapah. Poslije prošlotjednih posmrtnih koračnica, vojska nije opet zapjevala, a ni on se nije osjećao sposobnim spriječiti da straža pozaspi od gladi. Odjednom je, u dnu galerije otvorene prema prostranim modrim nizinama, ugledao Kraljicu Mariju Luisu kako sjedi na zidiću od opeka. Lijepa mulatkinja, mlada kao rosa, idolskoga profila, do peta obavijena cvjetičastim rupcem, pušila je jaku cigaru. Prestrašila se kad ga je opazila i ispružila je prema njemu znak križa pritisnuvši palac na kažiprst.

»Bio Božji ili vražji«, rekla je, »Što hoćeš?«

»Tebe«, rekao je.

Nasmiješio se, a ona je upamtila žestinu njegovih zuba pod mjesečinom. Svom ju je snagom grlio, prikovavši je tako dok ju je nježnim poljupcima cmakao po čelu, očima, obrazima, vratu - sve dok se nije smirio. Tad joj je skinuo rubac, a dah mu je zastao. I ona je bila gola, jer joj je baka, s kojom je spavala u istoj sobi, svlačila odjeću kako se ne bi digla i vani pušila, ne znajući da ona u zoru bježi ogrnuta rupcem. General ju je tjeskobno odnio u visaljku, ne dajući joj mira svojim miomirisnim poljupcima, a ona mu se nije podala ni iz žudnje ni iz ljubavi, nego iz straha. Bila je djevica.

Tek kad je opet zavladala svojim srcem, rekla je:

»Robinja sam, gospodine.«

»Više nisi«, reče on. »Ljubav te oslobodila!«

Ujutro ju je otkupio od gospodara hacijende za sto pesosa svojih stanjenih novčanih sredstava te je bezuvjetno oslobodio. Prije odlaska nije odolio napasti da je dovede u nedoumicu. Bio je u dvorištu iza kuće sa skupinom časnika koji su kako-tako uzjahali na teretne životinje, jedine koje su preživjele pomor. Okupio se i drugi odred kako bi ih ispratili, pod zapovjedništvom divizijskoga generala Josea Antonija Páeza, koji je stigao noć prije.

General se s njima oprostio kratkim govorom, u kojem je ublažio dramatičnost stanja, i spremao se otići kad je vidio Kraljicu Mariju Luisu, u njezinu novom stanju slobodne i uslužene žene. Bila se upravo okupala, lijepa i ozarena pod nebom ravničarskih Llanosa, sva u uškrobljenoj bjelini čipkastih podsuknja i robovske bluzice.

Upitao ju je dobre volje:

»Ostaješ li ili ćeš s nama?«

Odgovorila mu je uz zanosan smijeh:

»Ostajem, gospodine.«

Odgovor su proslavili jednoglasnim grohotom. Tada mu gospodar kuće, Španjolac koji je odmah prihvatio borbu za neovisnost, a uz to njegov stari znanac, dobaci, hvatajući se za trbuh od smijeha, kožnu vrećicu sa sto pesosa.

Dohvatio ju je u zraku.

»Sačuvajte ih za borbu, Ekscelencijo«, rekao mu je gospodar. »Na svaki način, djevojka će ostati slobodnom!«

General José Antonio Pâez, čiji se faunski izraz podudarao s njegovim šarenim našivcima na košulji, grohotom se nasmijao.

»Vidite, generale«, rekao mu je. »To nam se događa kad smo se dali u osloboditelje!«

Odobrio mu je i od svih se rastao kružnom kretnjom ruke. Na posljjetku mahne Kraljici Mariji Luisi na rastanku, kao dobar gubitnik, i nikada više nije za nju čuo. Koliko god Joséa Palaciosu služilo sjećanje, nije prošla ni godina punog Mjeseca, a već mu je rekao da je opet proživio onu noć, no, na žalost, bez zanosne pojave Kraljice Marije Luise. I uvijek je to bila noć poraza.

U pet sati, kad mu je José Palacios donio prvi čaj, našao ga je kako se odmara otvorenih očiju. Pokušao je ustati tako naglo da je umalo pao potrbuške. Spopadne ga jak napad kašlja. Ostao je sjedeći u visaljci, pridržavajući rukama glavu dok je kašljao, sve dok kriza nije prošla. Tad je počeo piti toplu tekućinu i odmah poslije prvoga gutljaja popravilo mu se raspoloženje.

- Cijelu sam noć sanjao Casandra - reče.

Bilo je to ime kojim je potajice nazivao granadskoga generala Francisca de Paula Santandera, svog nekadašnjeg velikog prijatelja i najvećega prigovarača svih vremena, koji mu je od početka rata bio načelnik Glavnoga stožera, a poslije dopredsjednik Kolumbije tijekom teških oslobodilačkih ratova za Quito i Peru te utemeljenja Republike Bolivije. Više je iz povijesne nužnosti nego iz svojega poziva bio učinkovit i hrabar borac, s rijetkom sklonosti za okrutnosti, ali su civilne vrline i izvrsna školska naobrazba održale njegovu slavu. Nesumnjivo je bio drugi čovjek neovisnosti i prvi u pravnom ustroju Republike, kojoj je zauvijek udario pečat svojim formalističkim i konzervativnim duhom.

U jednoj od tolikih prigoda kad je general pomišljao na ostavku rekao je Santanderu da predsjedništvo ostavlja miran jer »ostavljam ga vama, koji ste drugi ja, a možda i bolji nego ja«. Nijednomu čovjeku, iz razboritosti ili snage činjenica, nije podario toliko povjerenje. Odlikovao ga je naslovom Zakonodavac. No onaj koji je sve to zaslužio, već je dvije godine bio prognan u Parizu zbog nikada dokazanoga suučesništva u uroti da njega ubiju.

Ovako je to bilo. U srijedu 25. rujna 1828., točno u ponoć, dvanaest je civila i dvadeset šest vojnika provalilo u predsjedničku palaču u Santa Feu, zaklalo oba predsjednikova hrta i ozlijedilo nekoliko stražara, teško ranivši sabljom u mišku satnika Andresa Ibarru, jednim su hicem iz puške ubili škotskoga pukovnika Williama Fergussona, člana Britanske legije i Predsjednikova pobočnika, koji je za njega govorio da je junačan kao Cezar, i prodrli do spavaće sobe, vičući *Živjela sloboda i Smrt tiraninu*.

Pobunjene su stranke atentat objašnjavale diktatorskim ovlastima kojih se general dokopao tri mjeseca prije kako bi se odupro santanderistima, pobjednicima Skupštine u Ocani. Tada je ukinut položaj dopredsjednika Republike, koji je Santander zauzimao već sedam godina. O tome je Santander obavijestio jednoga prijatelja rečenicom tipičnom za njegov osobni stil: »Imao sam zadovoljstvo ostati zakopan pod ruševinama Ustava iz 1821.« Bilo mu je tada trideset i šest godina i bio je odmah imenovan opunomoćenim poslanikom u Washingtonu, ali je nekoliko puta odgađao odlazak, možda očekujući pobjedu urote.

General i Manuela Sáenz jedva su počeli noć pomirbe. Završetak toga tjedna proveli su u naselju Soachi, udaljenom dvije i pol legue, a u ponedjeljak su se vratili u odvojenim kočijama poslije ljubavne svađe, žešće nego inače, jer se oglušio na sva njezina upozorenja o uroti kojoj je cilj da ga ubiju, o kojoj već svi govore, a samo on u to ne vjeruje. U svojoj je kući odolijevala usrdnim porukama koje joj je slao iz palače San Carlos, s one strane ceste, sve do devet sati na večer kad je, poslije tri žurnije poruke, navukla nepromočive kaljače, glavu pokrila rupcem i prešla ulicu pokapana kišom. Našla ga je kako leškara u miomirisnim vodama u kadi, bez pomoći Joséa Palacios, a nije pomislila da je mrtav samo zato što ga je već mnogo puta vidjela kako meditira u tako blagoslovljenu stanju.

Po koraku ju je prepoznao i rekao, ne otvarajući oči:

»Bit će buna.«

Ironijom nije skrila kivnost.

»To pjevaju i vrapci na krovu«, reče. »Može ih biti i deset kada tako dobro slušate opomene.«

»Vjerujem samo proroštvima«, rekao je.

Dopuštao je sebi i tu igru, jer mu je načelnik njegova glavnog stožera, koji je urotnicima već odao lozinku kako bi prevarili stražu u palači, dao riječ da je urota ugušena.

Vedar je izašao iz kade.

»Bez brige«, reče. »Čini se da su oni pederi ostali bez muda!«

Na postelji su počinjali ljubavni hoda-cupa, on gol, ona polurazodjenuta, kad su čuli povike, hitce i grmljavinu topova usmjerenih u neku njemu odanu vojarnicu. Manuela mu je pomogla da se žustro odjene, navukla mu kaljače kojima je malo prije zaštitila svoje cipele, jer je general svoj jedini par čizama dao na laštenje, i pomogla mu da preko balkona pobjegne, sa sabljom i pištoljem, ali bez ikakve zaštite od vječne kiše. Čim se našao na ulici, otkočenim je pištoljem naciljao u neku sjenu koja mu se približavala:

»Lozinka!«

To se njegov slastičar upravo vraćao kući, pretužan zato što su mu rekli da mu je gospodar ubijen. Odlučan do kraja dijeliti njegovu sudbinu, skrivao se s njim u guštiku oko mosta Carmen na potoku svetoga Augustina, sve dok odana vojska nije ugušila pobunu.

Lukavstvom i hrabrošću, koje je već potvrdila u drugim povijesnim nuždama, Manuela je Sáenz dočekala napadače koji su provalili vrata spavaće sobe. Upitaše je za predsjednika, a ona im odgovori da je u vijećnici. Upitana zašto su balkonska vrata otvorena te pro hladne noći, uzvratila je da ih je otvorila kako bi vidjela što se to čuje s ulice. Upitaše zašto je postelja mlačna, a ona im reče da je legla odjevena, Čekajući predsjednika. Dok je škrtim odgovorima dobivala na vremenu, otpuhivala je krupne oblake dima iz proste najobičnije cigare kako bi prekrila svjež miris kolonjske vode, zaostao u sobi.

Sud je, pod predsjedanjem generala Rafaela Urdanete, utvrdio generala Santanderu tajnim tvorcom urote te ga osudio na smrt. Njegovi su neprijatelji tvrdili da je presuda više nego zaslužena, ne

toliko zbog Santanderove krivnje u atentatu, koliko iz ciničnosti što se on prvi pojavio na glavnome trgu kako bi predsjedniku čestitao snažnim zagrljajem. Jahao je konja pod pršavicom, bez košulje, u poderanom mokrom kaputu, usred klicanja vojske i običnoga puka koji je dojurio iz predgrađa uzvikujući *Smrt atentatorima*. »Svi će sudionici biti više ili manje kažnjeni«, napisao je general maršalu Sucreu. »Santander je glavni, ali najsretniji, jer ga brani moja velikodušnost!«

Doista se poslužio svojom apsolutnom vlašću i smrtnu kaznu zamijenio progonom u Pariz. Zato je bez dovoljno dokaza strijeljan admiral José Prudencio Padilla, zatočen u Santa Feu zbog propalog ustanka u Cartageni de las Indias.

José Palacios nije znao koji su stvarni, a koji umišljeni snovi njegova gospodara o generalu Santanderu. Jedanput je u Guayaquilu ispričao kako ga je sanjao, s otvorenom knjigom na oblom trbuščiću, ali joj je, umjesto da je čita, trgao stranice i jeo jednu za drugom, uživajući brstiti ih kao jarac. Drugi je put, u Cúcuti, sanjao kako ga vidi potpuno prekrivena žoharima. Treći se put probudio i vikao u ljetnikovcu Monserrateu u Santa Feu, jer je sanjao da je general Santander, dok je s njima objedovao, izvadio očne duplje koje su mu smetale pri jelu i odložio ih na stol. I tako, kad je u zoru kod Guadusa general rekao da je opet sanjao Santandera, José Palacios nije ga ni upitao o čemu je sanjao, nego ga je pokušavao utješiti stvarnošću.

- Između njega i nas cijelo je more - reče.

No on ga odmah zaustavi oštromnim pogledom.

- Više nije - rekao je. - Siguran sam da će mu onaj pizdun Joaquín Mosquera dopustiti povratak!

Ta ga je pomisao mučila još od posljednjega povratka u zemlju, kad mu se potpuno napuštanje vlasti nametnulo kao pitanje časti.

- Draži su mi progon ili smrt nego sramota da svoju slavu ostavim u rukama Zavoda svetoga Bartolomeja - rekao je Joséu Palaciosu. No antidot je u sebi imao svoj otrov, jer - kako se približavao konačnoj odluci - povećavala se njegova uvjerenost da će, čim on ode, iz progonstva biti pozvan general Santander, najugledniji završeni đak te jazbine mudrijaša.

- Lukavac je on - reče.

Groznica je posve prestala i osjećao se tako snažan da je od Joséa Palaciosa zatražio pero i papir, nataknuo naočale i vlastoručno napisao Manueli Sâenz pisamce od šest redaka. To se učinilo čudnim i Joséu Palaciosu, inače naviklom na njegove nagle čine, koji su se mogli protumačiti samo kao kakav nagovještaj ili kao neodoljiv nalet nadahnuća. Nije proturječio samo njegovoj odluci od prošloga petka, da, dok je živ, nikada više neće pisati pismo, nego i navici da svoje pisare budi u svako doba kako bi im izdiktirao zaostala pisma, kako bi sastavio kakav proglas ili samo sredio nesuvisle misli što su mu padale na um tijekom besanih meditacija. Još je čudnije bilo zato što pismo nije bilo izrazito hitno, a svom je oproštajnom savjetu samo nadodao prilično zagonetnu rečenicu: »Pazi što radiš, jer ćeš nas oboje upropastiti upropastiš li sebe.« Napisao je to na svoj drzak način, kao da to ne misli, a poslije se i dalje njihao u visaljci, udubljen, s pismom u ruci.

- Velika je moć neodoljive sile ljubavi - odjednom je uzdahnuo. - Tko je to rekao?

- Nitko - odgovori José Palacios.

Nije znao čitati ni pisati, a odbijao je naučiti, iz jednostavnih razloga što nema veću razboritost od magareće. Zauzvrat se mogao sjetiti svake rečenice koju bi slučajno čuo, ali te se nije sjećao.

- Onda sam ja to rekao - nastavi general - ali recimo da je to rekao maršal Sucre. Nitko nije bio primjereniji nego Fernando u ta krizna vremena. Bio je najuslužniji i najustrpljiviji od brojnih generalovih pisara, iako ne i najbistriji, a stoično je podnosio prekomjernu satnicu ili ogorčenost nesanicom. Budio ga je u svako doba kako bi mu čitao kakvu zanimljivu knjigu ili da zabilježi hitne improvizacije - koje bi sutradan osvanule u smeću. General nije imao djece iz svojih beskrajnih ljubavnih noći (iako je tvrdio kako ima dokaza da nije neplodnik) pa je poslije bratove smrti prihvatio Fernanda. Poslao ga je, s preporučenim pismima, u Vojnu školu u Georgetownu, gdje mu je general Lafayette očitovao koliko se njegovu stricu divi i koliko ga poštuje. Školovanje je nastavio na Akademiji Jefferson u Charlottesvilleu i na Sveučilištu u Virginiji. Nije bio nasljednik o kojemu je general možda sanjao, jer su Fernando bila dosadna knjiška znanja pa ih je oduševljeno zamijenio za život pod vedrim nebom i spokojne vrtne vještine. General ga je pozvao u Santa Fe

čim je završio školovanje i odmah otkrio njegove pisarske vrline, ne samo zbog krasopisa i poznavanja govornog i pisanog engleskog, nego i zato što je bio jedini koji je izmišljao maštovite zaplete u podlistku koji su uzburkivali čitateljsko zanimanje, a kad bi glasno čitao, u letu bi improvizirao zgode kojima bi začinio dosadne ulomke. Kao i svi u generalovoj službi, Fernando je pao u nemilost kad je Ciceronu pripisao neku Demostenovu rečenicu koju je njegov stric naveo u svojem govoru. Prema njemu je bio mnogo stroži nego prema drugima, zato što je bio to što jest, ali mu je oprostio prije isteka kazne.

General Joaquín Posada Gutiérrez, pokrajinski gubernator, stigao je dva dana prije povjerenstva kako bi najavio njihov dolazak ondje gdje će vjerojatno noćiti i kako bi obavijestio poglavarstvo o generalovu teškom zdravstvenom stanju. No oni koji su ga vidjeli kako, u ponedjeljak popodne, dolazi u Guaduas, potvrdili su one uporne glasine da su gubernatorove loše vijesti, kao i samo njegovo putovanje, opet politička smicalica.

General je i opet bio nepobjediv. Ušao je glavnom ulicom, razdrljenih grudi i s ciganskim povezom oko čela kako bi mu upijao znoj, pozdravljajući šešikom - u urnebesnoj ciki, praskanju raketa i zvonjavi crkvenih zvona koja su nadjačavala glazbu - dok je jahao na mazgi, veseloj kaskavici koja je povorci oduzela bilo kakvu pretenziju na svečanost. Jedina kuća kojoj su prozori ostali zatvoreni bio je redovnički internat, a toga se popodneva počelo šušcati da su učenicama zabranili sudjelovati u dočeku dobrodošlice, no on je onima koji su to govorili savjetovao neka ne vjeruju samostanskim ogovaranjima.

José Palacios noćas je poslao na pranje košulju u kojoj se general preznojavao od vrućice. Jedan ju je služak povjerio vojnicima koji su u zoru otišli na pralo uz rijeku, ali došlo je vrijeme odlaska, a nitko je nije donio natrag. Dok su putovali u Guaduas, pa i dok se slavilo, José Palacios otkrio je da je gospodar svratišta uzeo neopranu košulju kako bi onaj Indijanac, taumaturg, potvrdio svoju moć. A kad se general vratio kući, José Palacios mu reče u čemu je pretjerao gostioničar, pripomenuvši da mu je jedina košulja ta koju ima na sebi. Prihvatio je to svojevrsnim filozofskim mirenjem.

- Praznovjerja su okorjelića od ljubavi - rekao je.

- Čudno je što od sinoć nismo imali groznicu - reče José Palacios. - A što ako je taj nadriliječnik doista čarobnjak?

Nije odmah smislio odgovor. Prepustio se dubokom razmišljanju, njišući se u visaljki u ritmu svojih misli.

- Glava me doista nije zaboljela - reče. - Niti su mi usta suha niti osjećam da ću se srušiti s tornja.

Na posljertku se udari dlanom po koljenima te se uspravi odlučnom silovitošću.

- U glavi mi se više ne burka - reče.

Dva sluge unesu u spavaću sobu lonac vrele vode od ukuhana aromatična lišća, a José Palacios pripremi noćnu kupku, uzdajući se u to da će on, poslije dnevnih napora, rano leći. No kupka se ohladila dok je diktirao pismo za Don Gabriela Camacha, muža svoje nećakinje Valentine Palacios, a svog opunomoćenika u Caracasu za prodaju rudnika Aroa, nalazišta bakra koje je naslijedio od predaka. Kao da ni sam nije imao jasnu predodžbu o svojoj sudbini, jer dok mu je u prvom retku isticao da će otputovati na Curaçao čim napori Don Camacha urode plodom, u drugom ga je molio neka piše u London sir Robertu Wilsonu, ali neka jedan prijepis pošalje gospodinu Maxwellu Hyslopu na Jamaicu kako bi bio siguran da će bar jedno pismo prispjeti ako bi se drugo izgubilo.

Mnogi su, a osobito njegovi tajnici i pisari, rudnike Aroa smatrali plodom njegovih buncanja u groznici. Ti su rudnici oduvijek izazivali tako slabo zanimanje da su godinama bili u rukama slučajnika koji su ih eksploatirali. Sjetio ih se potkraj života, kad mu je počelo ponestajati novca, ali ih, u nedostatku jasne uknjižbe vlasništva, nije mogao prodati jednoj engleskoj kompaniji. Bio je to početak legendarne pravne zbrke koja se nastavila još dvije godine poslije njegove smrti. U jeku ratova, političkih prepiraka i osobne kivnosti, nitko se nije zabunio kad bi general rekao moja parnica, jer za njega nije postojala druga doli spor o rudnicima Aroa. Pismo koje je u Guaduasu izdiktirao za Don Gabriela Camacha, ostavilo je na nećaka Fernanda pogrešan dojam da neće otputovati u Europu sve dok se spor ne riješi, a Fernando je to odmah prenio dok je kartao sa časnicima.

- Onda nikada nećemo poći - reče pukovnik Wilson. - Moj otac sumnja i u postojanje toga bakra!

- To što ih nitko nije vidio, ne znači da rudnici ne postoje - odbrusi satnik Andrés Ibarra.

- Postoje - reče general Carreño. - U departamentu Venezueli!

Wilson mu ljutito odgovori:

- Na ovim se visinama pitam postoji li i Venezuela.

Ogorčenost nije mogao prikriti. Wilson je već pomišljao i na to da ga general ne voli, a u svojoj ga je pratnji zadržao samo iz obzira prema ocu, kojega je uvijek hvalio kao branitelja američke emancipacije u engleskom parlamentu. Iz onoga što se izlanuo neki bivši francuski pobočnik, znao je da je general izjavio: »Wilsonu bi dobro došlo malo škole teškoća, pa i nesreća i bijeda.« Pukovnik Wilson nije mogao provjeriti je li to doista rekao, ali je, na svaki način, smatrao da bi mu samo jedna njegova bitka bila dovoljna pa da uspješno završi sve tri škole. Bilo mu je dvadeset i šest godina, a otac ga je osam godina prije poslao u generalovu službu, čim je završio školovanje u Westminsteru i Sandhurstu. Bio je generalov pobočnik u bitki kod Junina, osobno je iz Bolivije odnio nacrt Ustava mazgarskim gorskim stazama na putu dugom tri stotine i šezdeset legua iz Chuquisace. Na rastanku mu je general rekao da u La Pazu mora biti najkasnije za dvadeset i jedan dan.

Wilson se tada ponosno isprsisio.

»Stići ću za dvadeset dana, Ekscelencijo!«

A stigao je u devetnaest.

Odlučio je vratiti se s generalom u Europu, ali je svakoga dana rasla njegova uvjerenost da će on uvijek naći nov razlog kako bi odgodio odlazak. To što opet spominje rudnike Aroa, koji mu već više od dvije godine nisu više služili kao izgovor ni za što - bio je generalu obeshrabrujući znak.

José Palacios zapovjedi neka ugriju kupku poslije izdiktirana pisma, ali se general ne okupa, nego je i dalje uznemireno šetao, recitirajući cijelu pjesmu o djevojčici, glasom koji je odzvanjao po cijeloj kući. Nastavio je pjesmama što ih je sam napisao, a znamim samo Joséu Palaciosu. Tako je više puta prošao galerijom, na kojoj su časnici igrali *ropillu*, kartašku igru za četiri igrača, što je zapravo kreolski naziv za kartašku igru *cascarela gallega*, koju je nekoć i on volio. Trenutak je zastao i svakomu iza leđa gledao kakve ima karte, izvukao svoje zaključke o stanju partije i nastavio šetnju.

- Ne znam kako možete gubiti vrijeme na tako dosadnu igru - rekao je.

No, na jednoj od tolikih šetnja, nije više odolio napasti nego je zamolio satnika Ibarru neka mu dopusti zamijeniti ga za stolom. Nije imao strpljivost dobrih kartaša, bio je agresivan i loš gubitnik, ali lukav i brz, i znao se spustiti na razinu svojih časnika. Tom je prigodom, s generalom Carreñom kao saveznikom, odigrao šest partija i sve ih izgubio. Bacio je karte na stol.

- Posrana igra - reče. - Tko od vas ima hrabrosti za *tresillo*?

Nastave kartati utroje. Dobio je tri puta zaredom, razvedrio se i pokušao se šaliti s pukovnikom Wilsonom što tako igra. Wilson je to sjajno izdržao, ali iskoristi generalov zanos kako bi ga prešišao. Taj put nije izgubio. General se napeo, usne su mu bile ukočene i blijede, a oči, upale ispod gustih obrva, opet su poprimile svoj nekadašnji bljesak. Više nije progovorio, ubitačan ga je kašalj ometao u koncentraciji. Poslije ponoći zapovjedi im neka prestanu.

- Cijelu sam noć imao nepovoljan vjetar - reče.

Prenesu stol na zaštićenije mjesto, ali je i dalje gubio.

Zahtijevao je neka utišaju frulaše koji su se čuli posve blizu, na nekoj raštrkanoj proslavi, ali su i dalje frulili, nadjačavajući cvrčke. Opet je promijenio mjesto, rekao im neka mu u naslonjač podstave jastuk kako bi igrao s veće, udobnije visine. Ispio je lipov čaj koji mu je ublažavao kašalj, a onda odigrao nekoliko partija idući od jednog do drugog kraja galerije, ali je i dalje gubio.

Wilson se u njega zapilji svojim pronicavim bijesnim očima, no on ga nije udostojao pogleda.

- Karte su obilježene - reče.

- Vaše su, generale - odgovori Wilson.

Doista, bile su to njegove karte, no pregledavao ih je na svaki način, jednu po jednu i na kraju ih zamijenio. Wilson mu nije dao da predahne. Umuknu cvrčci i zavlada dug tajac, potresen vlažnim lahorom koji je na galeriju donio prve mirise iz vrelih dolina. Neki je pijetao triput zakukurijekao.

- Ludi pijetao - reče Ibarra. - Pa tek su dva sata.

Ne skidajući pogleda s karata, general oštro zapovjedi:

- Nitko da se odavde nije maknuo, kurčine vam!

Nitko nije progovorio. General Carreño, koji je kartanje pratio s više strepnje nego zanimanja, sjetio se najdulje noći u svom životu, prije dvije godine, kad su u Bucaramangi čekali ishod skupštine u Ocañi. Počeli su kartati u devet navečer, a prestali tek sutra ujutro, u jedanaest sati, kad su se kartaši dogovorili da će mu dopustiti tri puta uzastopce pobijediti. Bojeći se novoga dokaza sile te noći u Guaduasu, general Carreño dao je pukovniku Wilsonu znak neka odmah počne gubiti. Wilson ga ne poslušao. Kad je zatražio petominutnu stanku, slijedio ga je terasom i našao kako svojim amonijačnim ogorčenjem zalijeva posude geranija.

- Pukovniče Wilsone! - zapovjedi mu general Carreño. - Pozor!

Wilson mu odgovori, ne okrećući glavu:

- Čekajte da završim.

Spokojno je dovršio i okrenuo se, zakopčavajući rasporak.

- Počnite gubiti - reče mu general Carreño - makar to bilo iz obzira prema prijatelju u nedaći.

- Odbijam ikomu nanijeti sličnu uvredu - ironično naglasi Wilson.

- Zapovijedam! - reče Carreño.

Wilson ga, u stavu pozor, odmjeri sa svoje visine carskim prijezirom. Vratio se za stol i počeo gubiti. General je to zamijetio.

- Ne morate to činiti tako loše, dragi Wilsone - reče. - Na koncu konaca, i red je da počinemo.

Sa svima se rastao snažnim stiskom ruke, kao uvijek kad bi ustajao od stola, u znak da igra nije pokvarila njegovu ljubav. Vratio se u spavaću sobu. José Palacios zaspao je na podu, ali se prenuo kad ga je vidio kako ulazi. Žurno se svukao i počeo se gol zibati u visaljci, misli su mu se propinjale, a disanje postajalo sve glasnije i hripavije što je dublje razmišljao. Kad je uronio u kadu, cvokotao je, ali tada više ne od groznice i studeni, nego od bijesa.

- Wilson je lukavac - reče.

Proveo je jednu od svojih gorih noći. José Palacios protiv njegove zapovijedi obavijesti časnike za slučaj bude li trebalo pozvati liječnika. Držao ga je omotana u pokrivače kako bi se preznojavao u groznici. Smočio je mnogo pokrivača, uz trenutke predaha koji su ga bacali u krizu tlapnja. Nekoliko se puta izderao:

- Neka umuknu ti frulaši, kurca im njihovog!

No više mu nitko nije mogao pomoći, jer su frulaši prestali još u ponoć. Poslije je našao krivca za svoju iscrpljenost.

- Izvrsno sam se osjećao - reče - sve dok me nisu učarali s onim Indijancem, prokletnikom od košulje!

Posljednji je dio puta u Hondu vodio strahotnim liticama, zrak kao da je od tekućega stakla, a sve je to samo tjelesna žilavost i volja poput njegove mogla podnijeti poslije agonijske noći. Poslije prvih prijeđenih legua povukao se sa svog uobičajenog položaja i jahao uz pukovnika Wilsona, koji je to protumačio kao poziv da zaboravi sukob za kartaškim stolom te mu ponudi svoju ruku, u sokolarskom položaju, kako bi na nju prislonio svoju. Tako su zajedno silazili, pukovnik Wilson ganut njegovom pokornošću, a on je jedva disao, posljednjim snagama, ali nepobjediv na konju. Kad su prešli najstrmiji dio, upitao je prošlostoljetnim glasom:

- Kako li je u Londonu?

Pukovnik Wilson pogleda tlo, gotovo u sredini neba, i odgovori:

- Loše, generale.

Nije se iznenadio, nego je istim tonom upitao:

- A zašto?

- Zato što je ondje šest sati popodne, najgori londonski sat - reče Wilson. - A i sigurno pada ona prijava kiša, kao žabokrečina, jer proljeće je ondje najgore godišnje doba.

- Nemojte mi reći da ste pobijedili nostalgiju - reče on.

- Naprotiv, nostalgija je pobijedila mene - reče Wilson.

- Nimalo joj se ne odupirem.

- Želite li se vratiti ili ne?

- Ništa više ne znam, generale - reče Wilson. - Prepušten sam na milost i nemilost sudbini koja nije moja.

A on ga pogleda, ravno u oči, i začuđeno odvrati:

- Pa to bih ja morao reći!

Kad je opet progovorio, glas i raspoloženje su mu se promijenili.

- Bez brige - reče. - Bilo kako bilo, idemo u Europu, makar samo zato da vašega oca ne lišimo zadovoljstva da vas vidi.

Polako je razmišljao i zaključio:

- Dopustite mi da vam kažem posljednju stvar, dragi Wilsone: za vas se može reći sve osim da ste lukavac!

Pukovnik mu je Wilson opet popustio, naviknut na njegove vedre pokore, osobito poslije kartaške orgije ili ratne pobjede. I dalje je sporo jahao, a grozničava ruka najslavnijega bolesnika Južne Amerike pograbila ga je za mišicu kao uvježbanoga sokola, dok zrak ne uskipi te su morali od sebe tjerati - kao kakve muhe - mrtvačke ptice što su ih nadlijetale.

Na najtežem su dijelu spusta sreli skupinu Indijanaca koji su nosili neke europske putnike na stolicama ovješanim o ramena. Odjednom, malo prije prestanka strmine, neki poludjeli konjanik u punom galopu projuri njihovim smjerom kao oni. Imao je crvenu kukuljicu, koja mu je gotovo prekrivala lice, a takva je bila unezvjerenost njegove hitnje da se mazga satnika Ibarre umalo stropoštala u ponor od užasa.

General mu dobaci:

- Pazite kuda jašete, kurčine vam!

Slijedio ga je sve dok ga, iza prvog zavoja, nije izgubio iz vida, ali bi se u nj zapiljio svaki put kad bi se pojavio iza kakva zavoja u podnožju planine.

U dva sata popodne popeli su se na posljednje brdo, obzorje se otvorilo u plamenu nizinu, a u njezinu je dnu u soporu ležao preslavni grad Honda sa svojim mostom od kastilskoga kamena iznad velike muljevite rijeke, grad ruševnih zidina, crkveni zvonik srušen u potresu. General se zagledao u uzavrelu dolinu, ali nije dao nazrijeti svoje osjećaje, osim svoga stajališta prema jahaču pod crvenom kukuljicom koji je tad, u nezaustavljivu galopu, upravo prelazio preko mosta. Tad mu se opet upalilo svjetlo sna.

- Bože moj mili! - izusti. - Tolika bi se žurba mogla objasniti jedino time što Casandru nosi pismo s viješću da smo otputovali.

III.

Unatoč upozorenju da ne bude javnih priredaba kad on dođe, na ulici ga je dočekala vesela konjička povorka, a gubernator Posada Gutiérrez pripremio je svirače i vatromet za tri dana slavlja. No kiša prekine svečanost još prije nego što je generalska pratnja stigla u trgovačku četvrt. Bio je to preuranjen pljusak ubojite žestine, istrgnuo je ulične pločice i preplavio sirotinjske četvrti, ali je sparina ostala nepromijenjena.

U strci oko pozdravljanja, netko upadne, u vječnoj gluposti:

- Ovdje je tako užareno da kokoši liježu pržena jaja!

Taj se uobičajeni užas bez ikakvih varijacija ponavljao i tri sljedeća dana. U obamrlosti sieste crni bi se oblak, silazeći niz kordiljeru, nadvio nad gradom i odjednom bi se prolomio i ispraznio. Poslije bi opet zasjalo sunce na čistom prozirnem nebu, istom oštrinom kao prije, dok su gradski redari čistili ulice od ostataka poplave, a na gorskim vrhuncima opet bi se počeo skupljati crni jutarnji oblak. U bilo koje doba dana ili noći, unutra ili vani, opet bi udarila omara.

Iscrpljen od vrućice, general je jedva podnio službenu dobrodošlicu. Zrak je zakipio u gradskoj vijećnici, ali se spretno izvukao s propovijedi opreznoga biskupa, koju je ovaj izgovarao vrlo polako, otegnutim glasom, ne dižući se iz naslonjača. Desetogodišnja djevojčica anđeoskih krila u haljini od organdijskih volančića, recitirala je, gušeći se od užurbanosti, pjesmu pohvalnicu generalu u čast. No zbunila se, opet počela, ali na pogrešnome mjestu, bespomoćno se zaplela i, ne znajući što bi, uprla u nj svoje prestrašene očice. General joj se suučesnički nasmiješio te je tiho prisjetio stihova:

Bljesak sablje njegove odraz je živ slave njegove

Prvih godina svoje vlasti general nije propuštao priliku da priređuje raskošne gozbe za široke slojeve, a uzvanike je poticao neka jedu i piju do besvijesti. Od te mu je kraljevske prošlosti ostao jedino osobni pribor za jelo, s njegovim ugraviranim monogramom, a José Palacios uvijek mu ga je nosio na bankete. Na primanju u Hondi pristao je zauzeti počasno čelo stola, ali je popio tek jedan pehar porta, a jedva kušao juhu od riječne kornjače, iza koje mu je ostao neki zlokoban okus.

Rano se povukao u utočište koje mu je u svojoj kući pripremio pukovnik Posada Gutiérrez, ali je vijest da sutra očekuju poštu iz Santa Fea rastjerala i ono malo sna što mu je preostao. Obuzet tjeskobom, opet je razmišljao o svojoj nesreći poslije trodnevnog predaha te je opet počeo Joséa Palacios salijetati podlim pitanjima. Htio je znati što se dogodilo otkako je otišao, kakav će biti grad uz vladu drukčiju od njegove, kakav će bez njega biti život. U jednoj je prigodi zlovolje izjavio: »Amerika je pola svijeta koji je izludio!« Te je prve noći u Hondi imao više razloga da u to povjeruje.

Proveo je nemirnu noć, nisu mu dali mira komarči, jer nije htio navući zaštitnu mrežu protiv njih. Na mahove je šetao po prostoriji i razgovarao sam sa sobom, a onda bi se snažno zanjihao i nagibao u visaljki, poslije bi se zamotao u pokrivač i podlegao vrućici, bulazneći, gotovo vapijući, u lokvi znoja. José Palacios bdio je uza nj, odgovarao na njegova pitanja, rekao bi mu koliko je točno sati, odbrojavajući i minute, a nije morao ni pogledati svoja dva sata na lancu koji su ga resili iz zapučka na prsluku. Zanjihao bi mu visaljku kad on više nije imao snage da je sam zanese, krpom je otjerao komarce tako da mu je omogućio više od sata spavanja. Naglo se trgnuo i probudio malo prije zore, kad je u dvorištu začuo glasanje životinja i ljudsku viku. U noćnoj je košulji otišao preuzeti pristiglu poštu.

U toj je povorci došao i mladi satnik Agustín de Iturbide, njegov meksički pobočnik, koji se u zadnji čas vratio u Santa Fe. Predao mu je pismo maršala Sucrea, koji iskreno žali zato što nije na vrijeme stigao na rastanak. Tom je poštom pristiglo i pismo predsjednika Cayceda, napisano dva dana prije. Malo poslije u spavaću je sobu ušao gubernator Posada Gutiérrez te donio izreske iz nedjeljnoga tiska, a general ga zamoli da mu pročita pisma, jer je za njegove oči svjetlo još bilo preslabo.

Novo je bilo to da je u Santa Feu prestala kiša, a brojne su obitelji s djecom zauzele obližnje stočne farme, donijele su pune koševe pečenih odojaka, potrbušnice pečene na žaru, rižine djevenice, snježnobijele krumpire začinjene rastopljenim sirom, a ručali su na travi, sjedeći pod sjajnim suncem koje se u gradu nije vidjelo još od burnih vremena. To je svibanjsko čudo raspršilo subotnju uzrujanost. Učenici Zavoda svetoga Bartolomeja opet su izašli na ulice, s

previše puta viđenim igrokazom alegorijskoga smaknuća, ali nisu naišli ni na kakav odaziv. Ogorčeni, raštrkali su se prije sumraka, a u nedjelju su puške zamijenili gitarama i vidjelo ih se kako pjevaju kolumbijski narodni ples bambuco među ljudima koji su se grijali na osunčanim pašnjacima, sve dok opet, bez najave, nije počelo kišiti, u pet sati popodne. Slavlje je tada prestalo.

Posada Gutiérrez prekine čitanje pisma.

- Ništa više na ovome svijetu ne može pomutiti vašu slavu
- rekao je generalu. - Govorili oni što ih je volja, Vaša će Ekselencija i dalje biti najveći Kolumbijac do kraja svijeta.

-U to ne sumnjam - odbrusi general - ako je bilo dovoljno da odem pa da im opet svane sunce.

U pismu ga je razljutilo jedino to što je i sam obnašatelj dužnosti predsjednika Republike upao u pogrešku te je santanderovce nazvao liberalima kao da je to službeni naziv.

- Ne znam otkud demagozi svojataju pravo da sebe nazivaju liberalima - reče on. - Tu su riječ ukrali, doslovce ukrali, kao što krađu sve što im dopadne ruku!

Skočio je iz visaljke i nastavio gubernatoru otkrivati svoju dušu dok je dugačkim vojničkim koracima mjerio sobu od zida do zida.

- Ovdje doista i nema drugih stranaka osim onih koje su za mene i onih koje su protiv mene, a vi to znate bolje nego itko - zaključio je. - lako u to ne vjeruju, nitko nije liberalniji od mene.

Poslije je gubernatorov osobni glasnik donio usmenu poruku koju mu Manuela Sáenz nije napisala zato što su pošte dobile nepovratne upute da njezina pisma ne primaju. Poslala mu ju je sama Manuela, koja je s istim nadnevkom uputila obnašatelju predsjedničke dužnosti prosvjedno pismo zbog te zabrane, što je urodilo nizom izazova u oba smjera, a za nju će to završiti progonom i zaboravom. No, suprotno onomu što je očekivao Posada Gutiérrez, koji je izbliza poznao trzavice te izmučene ljubavi, general se samo nasmiješio lošim vijestima.

- Ti su sukobi normalno stanje moje umiljate ludice - rekao je.

José Palacios nije skrivao ogorčenost zbog nedostatka obzira kojim su programirali ta tri dana u Hondi. Najčudniji je poziv bio izlet u rudnike srebra Santa Ana, udaljene šest legua, još veće čudo što je general na to pristao, a najveće čudo kad je sišao u podzemni rov.

Još gore: na povratku je, iako je imao tešku groznicu te mu je glava umalo popucala od migrene, zaplivaio mirnim riječnim rukavcem. Daleko su oni dani kada se kladio da će zavezane ruke svladati ravničarske bujice, a i tada bi pobjeđivao najvještije plivače. Na svaki način, taj je put bez umora plivao pola sata, a oni koji su vidjeli njegov prsni koš kao u psića i rahitične noge, nisu shvaćali kako može živjeti tako slabašna tijelca.

Gradsko je poglavarstvo posljednje noći pripremilo svečani ples u njegovu čast, ali se izvukao pod izgovorom da je umoran od izleta. Od pet sati popodne povukao se u spavaću sobu, izdiktirao Fernandu odgovor za generala Dominga Cayceda i rekao neka mu pročita još nekoliko galantnih epizoda iz Lime, gdje je u nekima i on bio protagonist. Okupao se u mlakoj vodi i nepomično ostao ležati u visaljki, slušajući na povjetarcu ulomke plesne glazbe njemu u čast. Već je José Palacios pomislio da je u polusnu kad ga začuje:

- Sjećaš li se ovoga valcera?

I odzvižda nekoliko taktova ne bi li tu glazbu prizvao u sjećanje majordoma, ali on je nije prepoznao.

- Taj se valcer najviše svirao one noći kad smo stigli u Limu iz Chuquisace - reče general.

José Palacios ga se nije prisjetio, ali nikada neće zaboraviti slavnu noć osmoga veljače 1826. Toga im je jutro Lima pripremila carski doček, na koji je general uzvratio rečenicom, što ju je poslije neizostavno ponavljao prigodom svake zdravice: »U bespućima Perua više nema nijednoga Španjolca!« Toga je dana bila zapečaćena samostalnost pregolemoga kontinenta, koji je on, prema vlastitim riječima, naumio pretvoriti u najveći, najiznimniji ili najsnažniji savez naroda koji je ikada postojao na kugli zemaljskoj. Njemu su uzbuđenja s te proslave ostala vezana uz valcer, jer je zapovjedio neka ga ponavljaju koliko god puta ustreba kako ne bi u Limi ostala ni jedna gospoja koja ga ne bi s njime otplesala. Njegovi su se časnici, u najblistavijim odorama koje su se vidjele u gradu, povodili za njegovim primjerom koliko god su im snage dopuštale, jer su svi odreda bili izvrsni plesači, a sjećanje na njih ostalo je u srcu njihovih plesačica dulje od slavni ratnih pothvata.

Svečanost su te posljednje noći u Hondi otvorili valcerom pobjede, a on je u visaljki čekao da ga ponove. A budući da nisu, naglo je

ustao, navukao istu jahaću odjeću kao kad su bili na izletu u rudnicima te nenajavljen banuo na ples. Plesao je gotovo tri sata i zahtijevao da ponove svirku svaki put kad bi mijenjao partnericu, možda u pokušaju obnove negdašnjega sjaja na prahu i pepelu svoje nostalgije. Daleko su iza njega ostale one varave godine kad su svi na plesu padali s nogu, a samo je on nastavljao plesati do zore, s posljednjom plesačicom u praznoj dvorani. Ples mu je bio toliko dominantna strast da je i bez partnerice plesao kad je nije imao, a plesao bi i uz napjeve koje bi sam zviždukao i znao je očitovati vrhunsku razdraganost kad bi ustao i zaplesao na stolu u blagovaonici. Posljednje su mu noći u Hondi snage toliko okopnjele da se u stankama morao oporavljati udišući pare iz rupčića prožetoga kolonjskom vodom, ali je plesao toliko poletno, s toliko mladenačkoga žara da je time, iako mu to uopće nije bila nakana, utjerao u laž sve one priče da je smrtno bolestan.

Malo poslije ponoći, kad se vratio kući, najavili su mu neku ženu koja ga je čekala u dvorani za posjete. Bila je elegantna i ponosna, odisala je mirisima proljeća. Odjevena u baršun, rukavi joj padali do šake, u jahaćim čizmama od najskupljega kordovana, nosila je klobučić srednjovjekovne gospe i svilen veo. General joj se ukočeno naklonio, začuđen načinom i vremenom posjeta. Bez riječi je u visinu očiju podigla relikvijarij koji joj je visio na debelu lancu oko vrata, a on je iznenađeno prepoznao.

- Miranda Lyndsay! - ote mu se.

- Ja sam - odgovorila je. - Iako ne ista!

Glas topao kao guđenje violončela, jedva pomućen natruhama njezina materinskog engleskog jezika, oživio je u njemu neponovljive uspomene. Znakom ruke zapovjedio je stražaru koji ga je s vrata čuvao neka se povuče te je sjeo do nje, tako blizu da su im se gotovo dodirivala koljena te je uhvati za ruke.

Upoznali su se prije petnaest godina u Kingstonu, gdje je on bio na svom drugom izgnanstvu, na slučajnom objedu u kući engleskoga trgovca Maxwella Hyslopa. Bila je jedinica sir Londona Lyndsaya, engleskoga diplomata umirovljenog na jednoj šećerani na Jamaici kako bi napisao šest svezaka memoara koje nitko nije čitao. Unatoč Mirandinoj nezaobilaznoj ljepoti i preširokom srcu mladoga

prognanika, tad je bio toliko zaokupljen svojim snovima i previše udubljen u druge stvari da bi posvećivao pozornost ijednoj.

Uvijek ga se sjećala kao muškarca koji se doimao mnogo starijim od trideset i jedne godine, koliko mu je tada bilo, koščatog i blijedog, čekinjastih mulatskih zalizaka i kose do ramena. Odjeven po engleskoj modi, kao mladići iz kreolske aristokracije, bijela kravata i kaputić predebeo za to podneblje, s romantičarskom gardenijom u zapučku. Neka ga je otmjena bludnica jedne raskalašene noći 1810. godine u nekakvu londonskom bordelu tako nalickanoga zamijenila s jednim grčkim pederom.

Na njemu su najzagonetnije, u dobru ili u zlu, bile čarobne oči i govor, neiscrpan i težak, grčevitim glasom ptice grabežljivice. Najneobičnije je bilo to što je gledao u pod pa ipak privlačio pozornost svojih sustolnika ne gledajući ih u oči. Govorio je intonacijom i izgovorom s Kanarskih otoka, školovanim izrekama madridskog narječja, što ga je toga dana zamijenio osrednjim, ali razumljivim engleskim jezikom, u čast dvoje uzvanika koji nisu razumjeli španjolski.

Tijekom objeda nije ni na koga obraćao pozornost osim na svoje aveti. Neumorno je pripovijedao, učenim recitatorskim stilom, izvaljivao proročke, ali još neprokuhane rečenice, od kojih će mnoge osvanuti u epskom proglasu objavljenom nekoliko dana poslije u jednom kingstonskom časopisu, a koji će povijest posvetiti kao Pismo s Jamaice. »Nisu Španjolci nego naše nejedinstvo ono što nas je opet bacilo u ropstvo«, tvrdio je. Govoreći o veličju, bogatstvima i darovitostima Južne Amerike, više je puta ponovio: »Mi smo ljudski rod (čovječanstvo) u malom!« Kad su se vratili kući, otac je zapitao Mirandu kakav je taj urotnik zbog kojega su se toliko uznemirili španjolski doušnici na otoku, a ona je sve svela u rečenicu:

»He feels he's Bonaparte!«

Nekoliko dana poslije primio je čudnu poruku s potankim uputama kako će se s njom sastati sljedeće subote u devet sati navečer, sam i pješice, na nekom nenaseljenom mjestu. Tim izazovom nije stavlja na kocku samo vlastiti život, nego i američku sudbinu, jer je tada bio jedina snaga ugušenog ustanka. Poslije pet godina varave neovisnosti, Španjolska je opet osvojila područje Potkraljevine Nove

Granade i glavne kapetanije Venezuele, koje nisu odoljele divljačkomu nasrtaju generala Pabla Morilla, a Vrhovno je zapovjedništvo domoljuba bilo sravnjeno vrlo jednostavnom formulom: objesiti sve koji znaju čitati i pisati.

U naraštaju uglednih kreola koji su sjeme neovisnosti posijali od Meksika do rijeke Río de La Plate, on je bio najuvjereniji, najtvrdokorniji i najvidovitiji, a najvještije je spajao politički duh s ratničkom inicijativom. Stanovao je tada u unajmljenoj dvosobnoj kućici sa svojim vojnim pomoćnicima, s dva roba koji su i kao oslobođenici ostali u njegovoj službi i s Joséom Palaciosom. Pobjeći pješice na sastanak u nepoznato, i to još noću i bez pratnje, nije bio samo nepotreban rizik, već i povijesna nepromišljenost. No ma koliko cijenio svoj život i svoju borbu, sve mu je bilo manje napasno od zagonetaka lijepe žene.

Miranda ga je dočekala na konju, na predviđenome mjestu, također sama. Na sapima iza sebe odvela ga je nevidljivim puteljkom. Spremala se kiša, nad morem je tutnjala daleka grmljavina, sijevalo je. Hajka tamnih pasa motala se konju među nogama, lajući u mraku, ali ona ih je zadržavala na prihvatljivu razmaku nježnim gukanjem na engleskom. Prošli su posve blizu šećerane u kojoj je sir London Lyndsay piskarao svoje uspomene kojih se neće sjećati nitko osim njega. Pregazili su potok kamena korita i na drugoj obali ušli u borik, u dnu kojega nađu napušten pustinjački stan. Sjahali su i za ruku ga je odvela kroz mračnu kapelicu do ruševne sakristije, jedva osvjetljene zubljom pričvršćenom na zidu, a bez ikakva drugog pokućstva osim dva panja istesana sjekirom. Tek su se tad vidjeli licem u lice. Bio je samo u košulji, kosu je vrpcom vezao na zatiljku u konjski rep, a Mirandi se učinio mlađim i privlačnijim nego na objedu.

Nije preuzeo inicijativu, jer njegov način zavodačenja nije slušao nikakva pravila, nego je svaki slučaj bio drukčiji, a osobito prvi korak. »U ljubavnom uvodu nijedna pogreška nije ispravljiva«, tvrdio je. Tom je prigodom sigurno bio uvjeren da su već unaprijed uklonjene sve prepreke, jer odluka je bila njezina.

Prevario se. Miranda je osim ljepote imala i bezdano dostojanstvo pa je prošlo prilično vremena dok nije shvatio da i ovaj put on mora preuzeti vodstvo. Pozvala ga je da sjedne i sjeli su, isto kao što će

poslije petnaest godina sjesti u Hondi, jedno sučelice drugomu na istesanim panjevima, i tako blizu da su im se koljena gotovo dodirivala. Uhvatio ju je za ruke, privukao ih i pokušao poljubiti. Dopustila je da joj se približi, sve dok nije osjetila vrelinu njegova daha. Tad je odmaknula lice.

»Sve u svoje vrijeme«, rekla je.

Istom je rečenicom odbila i njegove ponovljene pokušaje. U ponoć, kad je kroz krovne pukotine počela kapati kiša, i dalje su sjedili jedno naspram drugomu sučelice i držali se za ruke, dok joj je recitirao pjesmu koju je tih dana sastavio. Bile su to kitice po osam jedanaesteraca, vrlo vješte metrike i sroka, u kojima se ljubavno prpošno očijukanje miješalo s ispraznom ratničkom razmetljivošću. Ganuo ju je. Rekla je tri imena, pokušavajući pogoditi tko je autor te pjesme.

»Pjesnik je borac«, rekao je.

»Ratni ili salonski borac?«, upitala je.

»I jedno i drugo«, odgovorio je. »Najveći i najusamljeniji koji je ikada živio.«

Tad se sjetila što je rekla ocu poslije objeda kod gospodina Hyslopa.

»To može biti samo Bonaparte«, rekla je.

»Mogao bi biti«, reče joj general. »No moralna je razlika velika, jer autor ove pjesme nije dopustio da ga okruno.«

Kako su prolazile godine i kako su joj pristizale vijesti o njemu, pitala se, svaki put sa sve većim čuđenjem, je li bio svjestan da je svojim domišljatim odgovorom u neku ruku predvidio cijeli svoj život. No te noći to nije slutila, zaokupljena gotovo nemogućom nakanom da ga ondje zadrži, a da mu se ne zamjeri, no opet da ne popusti njegovim napadima, sve usrdnijim kako se približavala zora. Čak mu je dopustila nekoliko ovlašnih poljubaca, ali ništa više.

»Sve u svoje vrijeme«, ponavljala je.

»U tri sata popodne zauvijek odlazim poštanskim brodom na Haiti«, reče on.

Lukavstvo mu je odagnala zanosnim smijehom.

»Kao prvo, poštanski brod neće isploviti prije petka«, rekla je.

»Osim toga, slatkiše koje ste jučer naručili kod gospođe Turner,

morate večeras odnijeti na sastanak sa ženom koja me mrzi najviše na svijetu.«

Žena koja ju je mrzila najviše na svijetu zvala se Julia Cobier, lijepa bogatašica iz San Dominga, također prognana na Jamaicu, u čijoj je kući, govorkalo se, noćio više nego jedanput. Te večeri naumili su nasamo proslaviti njezin rođendan.

»Upućeni ste bolje nego moje uhode«, rekao je.

»A zašto pak ne bismo pomislili da sam ja jedna od vaših uhoda?«, odvratila je.

Razumio ju je tek ujutro, kad se u šest sati vratio kući, gdje je svog prijatelja Felixa Amestoya našao mrtva i iskrvavljena u visaljci u kojoj bi on spavao da noću nije otišao na lažni ljubavni sastanak. Shrvao ga je san dok je čekao da se general vrati kako bi mu predao hitnu poruku, a neki ga je slobodnjak, bivši rob kojemu su Španjolci platili, usmrtio s jedanaest uboda, uvjeren da ondje leži on. Miranda je načula za smišljeni atentat i nije joj na um palo ništa manje diskretno kako bi to osujetila. Pokušavao joj je osobno zahvaliti, ali nije odgovorila na njegove poruke. Prije nego što je isplovio u Port-au-Prince na gusarskom jedrenjaku, poslao joj je po Joseu Palaciosu neprocjenjiv relikvijarij, naslijeđen od majke, popraćen pisamcem od samo jednog retka, bez potpisa: »Osuđen sam na teatralnu sudbinu.«

Miranda nije zaboravila i nikada neće moći zaboraviti tu hermetičku rečenicu mladog ratnika koji se sljedećih godina - uz pomoć predsjednika slobodne Republike Haitija, generala Alexandra Petiona - vratio u svoju zemlju, prešao Ande s gerilskim konjaničkim odredom bosih ljanerosa, potukao kraljevske postrojbe na mostu Boyaca i drugi put, ali tada zauvijek, oslobodio Novu Granadu pa svoju rodnu Venezuelu i na kraju vrletna južna područja, sve do granice s Carstvom Brazila. Pratila je njegove poteze, ponajviše iz pripovijedanja putnika koji su neumorno opisivali njegove pothvate. Kad su oslobođene sve bivše španjolske kolonije, Miranda se udala za nekog engleskog mjernika, koji je promijenio posao i preselio se u Novu Granadu kako bi u dolini Honde sadio jamajsku šećernu trsku. Ondje je bila i jučer, kad je čula da je njezin stari znanac, prognanik iz Kingstona, samo tri legue od njezine kuće. No u rudnike je stigla

tek kad se general već vraćao u Hondu pa je morala jahati još pola dana kako bi se s njim našla.

Na ulici ga ne bi prepoznala: bez mladićkih zalizaka i brkova, ovako prorijeđene sijede kose, krajnje zapuštene vanjštine koja ju je zapljusnula jezivim dojmom kao da razgovara s mrtvacem. Miranda je naumila skinuti veo dok s njim razgovara, kad se već izvrgnula opasnosti da je prepoznaju na ulici, ali je odustala, užasnuta pri pomisli da bi i on na njezinu licu mogao otkriti tragove zuba vremena. Tek što su iza sebe ostavili početne formalnosti, prešla je na stvar:

- Došla sam vas zamoliti za jednu uslugu.
- Vaš sam - odvratio je.
- Otac petero moje djece izdržava dugu kaznu zato što je ubio čovjeka - rekla je.
- Časno?
- U otvorenu dvoboju - odgovorila je i odmah objasnila:
- Iz ljubomore!
- Dakako, neutemeljene - reče on.
- Utemeljene - rekla mu je.

No sada sve pripada prošlosti, pa i on, i jedino ga moli neka, tako mu svega, posreduje svojim utjecajem kako bi prekinuo muževo zatočeništvo.

Nije joj htio reći ništa osim istine:

- Bolestan sam i onemoćao, kao što vidite, ali nema toga na ovome svijetu što ne bih za vas učinio.

Pozvao je satnika Ibarru neka pribilježi sve potankosti slučaja i obećao je učiniti sve što je u njegovoj izgubljenoj moći kako bi postigao oprost od kazne. Te je noći izmijenio misli s generalom Posadom Gutiérrezom, u tajnosti, ne ostavivši ništa napismeno, ali sve to mora pričekati dok nova vlada ne otkrije svoju narav. Mirandu je otpratio na trijem, gdje ju je čekala pratnja od šest oslobođenika. Rukoljubom se od nje oprostio.

- Bila je to sretna noć - rekla je.

Nije odolio napasti:

- Ova ili ona?
- Obje - odvratila je.

Zajahala je odmorna konja, prelijepo opravljena, gotovo kao potkraljevski. Punim je galopom odjurila ne pogledavši ga više. Čekao je na trijemu sve dok nije nestala u dnu ulice, ali ju je i dalje vidio u svojim snovima, kad ga je José Palacios probudio u zoru kako bi krenuli na put rijekom.

Prije sedam godina dodijelio je osobitu povlasticu njemačkomu komodoru Johannu B. Elbersu kako bi uspostavio parobrodski riječni promet. Osobno je najednom od njegovih brodova putovao iz Barrance Nueve u Puerto Real preko Ocañe te je priznao da je to udobno i pouzdano prijevozno sredstvo. No komodor Elbers smatrao je da mu se ulaganja ne bi isplatila ako se ne zaštiti isključivom povlasticom, a general Santander mu ju je bezuvjetno dao kad je dobio dopredsjednički mandat. Dvije godine poslije, dobivši apsolutnu vlast od Američkoga kongresa, general je sporazum razvrgnuo uz jednu od svojih proročkih rečenica: »Damo li Nijemcima monopol, prebacit će ga u Sjedinjene Države!« Poslije je objavio potpunu slobodu riječnoga prometa u cijeloj zemlji. No kad je zatražio parobrod za slučaj da se odluči na put rijekom, odgovorili su mu odugovlačeći i okolišajući, što je previše nalikovalo na osvetu, a u vrijeme polaska na put morao se zadovoljiti prastarim riječnim sampanima.

Luka je od pet ujutro bila prepuna konjanika i pješaka koje je gubernator prikupio navrat-nanos u susjednim naseljima kako bi odglumio rastanak kao u stara vremena. Mnogo je brodice plovilo uokolo, punih veselih žena koje su ciktavo dovikivale stražarima, a oni im uzvraćali prostačkim komplimentima. General je sa svojom službenom pratnjom stigao u šest sati. Pješice je izašao iz gubernatorove kuće, vrlo polako, pokrivši usta rupčićem umočenim u kolonjsku vodu.

Najavljivao se oblačan dan. Od zore su bile otvorene prodavaonice u trgovačkoj četvrti, a neke su svoju robu nudile pod vedrim nebom, među olupinama kuća srušenih u potresu dvadeset godina prije. General je rupčićem odmahivao onima koji su ga pozdravljali s prozora, ali ti su bili u manjini, jer ga je većina šutke gledala dok je prolazio, iznenađena njegovim lošim stanjem. Na sebi je imao samo košulju, svoje jedine nepropusne čizme i šešir od bijele slame. Na crkvenom se trijemu župnik popeo na stolicu kako bi mu održao

bombastičan govor, ali ga je general Carreño spriječio. On mu je pristupio i pružio ruku.

Skrenuvši iza ugla, bio mu je dovoljan jedan pogled da shvati kako neće svladati tu strminu, no ipak se počeo penjati grčevito uhvativši generala Carreña ispod ruke, sve dok nije postalo očito da više nema snage. Tad su ga pokušavali nagovoriti da se posluži nosiljkom koju je za svaki slučaj pripremio Posada Gutiérrez.

- Ne, generale, preklinjem vas - postićeno je rekao. -Poštedite me toga poniženja!

Svladao je kosinu, više snagom volje nego tijela, i još mu je ostalo jakosti da bez pomoći siđe do priveza. Ondje se dobrotivom rečenicom rastao sa svakim članom službene pratnje. Učini to uz hinjeni smiješak kako mu se ne bi zamijetilo da je toga petnaestoga svibnja neizbježivih ruža - počeo povratak ni u što. Gubernatoru je Posadi Gutiérrezu ostavio - za uspomenu i dugo sjećanje - medalju sa svojim ugraviranim profilom, zahvalio mu na gostoljubivosti dovoljno snažnim glasom kako bi ga svi čuli te ga sav ganut zagrlio. Tada se pojavio na krmi sampana i počeo mahati šeširom, ne gledajući nikoga u skupinama koje su mu s obale slale posljednji zbogom, ne videći brodice natrpane oko sampana ni голу djecu što su ronila poput srdelica. I dalje je mahao šeširom prema istoj točki, odsutna izraza, sve dok nije vidio ništa drugo doli batrljicu crkvenoga tornja iznad urušenih zidina. Tad se povukao ispod sampanske nadstrešnice, sjeo u visaljku i ispružio noge kako bi mu José Palacios pomogao izuti čizme.

- Valjda će sada povjerovati da smo otišli - reče.

Flota se sastojala od osam sampana raznih veličina, s jednim posebnim za njega i službenu pratnju. Na krmi kormilar, a osam je veslača tjeralo brodicu motkama od tropskoga drva guayacana. Za razliku od uobičajenih sampana, koji su po sredini imali teretni zaklon od gorke palme, na njegov su stavili platnenu tendu kako bi mu u njezinoj sjeni pričvrstili visaljku. Tu su nadstrešnicu postavili šarenim pamučnim platnom i pokrili rogožinama, ostavivši četiri prozorčića kako bi pojačali provjetranje i svjetlost. Donesu mu stolić za pisanje ili kartanje, policu za knjige i velik zemljani vrč kamena filtra. Zapovjednik brodovlja, izabran među najvrsnijima na rijeci, zvao se Casildo Santos, bivši satnik bataljuna streljačke

straže, gromkoga glasa, s gusarskim povezom preko lijevog oka i s neustrašivim poimanjem svoje vlasti.

Svibanj je prvi povoljan mjesec za parobrode komodora Elbersa, ali ti mjeseci nisu najprimjereniji i sampanima. Smrtne sparine, biblijske oluje, izdajničke struje, a noću prijeteća zvjerad, sve kao da se urotilo protiv dobrobiti putnika. Dodatna je patnja osobi poljuljana zdravlja bio smrad komada usoljena mesa i dimljenih *bocachicosa* koje su zbrda-zdola povješali pod strehama predsjedničkoga sampana, a on je zapovjedio neka ih maknu čim ih je pri ukrcaju uočio. Zaključivši da on ne može podnijeti ni miris jela, kapetan Santos zapovjedi neka posljednje mjesto u flotili dodijele opskrbnomu brodu, punom kokošinjaca i kotača u kojima su bili živi prasci. No već od prvoga dana plovidbe, kad je s velikim užitkom pojeo uzastopce čak dva obroka kukuruzne kašice sa šećerom i medom, odredili su da ništa drugo neće jesti dok putuju rijekom.

- Kao da je kašu pripremila čarobna ruke Fernande Sedme - rekao je.

Tako je i bilo. Njegova osobna kuharica posljednjih godina, Fernanda Barriga iz Quita, koju je zvao Sedma kad god ga je prisiljavala da pojede nešto što nije htio - bila je na brodu, a on to nije znao. Glavna vrлина te blage debele Indijanke prostačkih riječi nije bila kuharska savršenost, nego njezin instinkt ugađati generalu za stolom. Odlučio je da ona ostane u Santa Feu s Manuelom Sâenz, koja ju je uzela u svoju kućnu poslugu, ali ju je general Carreño hitno pozvao iz Guaduaasa, kad mu je José Palacios prestrašeno priznao da general od noći uoči odlaska nije pojeo pošten obrok. U Hondu je stigla u zoru i kriomice su je ukrkali u opskrbeni sampan, u očekivanju prve pogodne prigode. Ukazala im se brže nego što su predviđali -nakon njegova užitka u mekanoj kukuruznoj kaši, njegovu omiljenu jelu otkako ga je zdravlje počelo napuštati.

Prvi je dan riječne plovidbe mogao biti i posljednji. Zanoćilo je u dva sata popodne, rijeka se namreškala, zemlja se zatresla od grmljavine i sijevanja, a veslači naoko nisu mogli spriječiti da se sampani razbiju na liticama. General je iz zaklona pratio spasilačke manevre koje je vodio gromoglasni kapetan Santos, čija riječna neustrašivost kao da nije bila dorasla takvoj olujetini. Najprije ga je

gledao znatiželjno, a poslije neukrotivom tjeskobom. Na vrhuncu je opasnosti uvidio da je kapetan izvikao pogrešnu zapovijed. Tada dopusti da ga ponese instinkt, prokrči put kroz vjetar i kišu i, na rubu ponora, usprotivi se kapetanovoj zapovijedi:

- Ne na tu stranu! - vrisne. - Desno, desno, kurčine vam vaše!

Veslači poslušaju taj glas, napukao, ali još prepun neodoljivog autoriteta, pa on nesvijesno preuzme zapovjedništvo dok kriza nije prošla. José Palacios hitro mu je preko ramena prebacio pokrivač. Wilson i Ibarra čvrsto su ga prikovali za mjesto. Kapetan Santos odmakao se ustranu, još jedanput svjestan da je zamijenio lijevi i desni brodski bok. Čekao je, vojnički ponizno, da ga on potraži i nađe ga ustreptalim pogledom.

- Oprostite, kapetane - reče mu.

Nije imao mira. Te je noći, oko lomača koje su zapalili na obali gdje su pristali, kako bi prvi put spavali, pripovijedao nezaboravne riječne i pomorske zgone i nezgone. Njegov brat Juan Vicente, Fernandov otac, utopio se u brodolomu na povratku iz Washingtona, gdje je za Prvu republiku pokupovao oružje i streljivo. I njega je umalo snašla ista sudbina kad je pod njim uginuo konj dok je prelazio nabujalu Arauce. Povlačio ga je, jer mu se čizma zaplela u stremenu, sve dok njegov vodič nije prerezao remenje. Ispričao im je kako je na putu u Angostura, kratko vrijeme nakon što je osigurao neovisnost Nove Granade, ugledao brodić prevmut u brzacima Orinoca, i vidio neznana časnika koji je zaplivao prema obali. Rekoše mu da je to general Sucre. Ogorčeno je odgovorio:

»General Sucre ne postoji!«

Doista je to bio José Antonio de Sucre, malo prije toga promaknut u generala oslobodilačke vojske, a otada njegov dragi prijatelj.

- Znao sam za taj susret - reče general Carreño - ali bez pojedinosti o brodolomu.

- Možda ga brkate s prvim Sucreovim brodolomom kad je pred Morillom bježao iz Cartagene i održavao se na površini, Bog zna kako, gotovo dvadeset i četiri sata - reče on.

Nadodao je uzgred:

- Pokušavam da kapetan Santos nekako shvati moju popodnevenu drskost!

U zoru, dok su svi spavali, cijela se prašuma orila pjesmom bez pratnje, koja je mogla izvirati samo iz duše. General se stresao u visaljci.

- Iturbide pjeva - šapne u polusjeni José Palacios.

Tek što je to rekao, neki zapovjednički glas grabo prekine pjesmu.

Agustín de Iturbide bio je najstariji sin meksičkoga generala iz oslobodilačke borbe koji se proglasio carem svoje zemlje, ali to nije uspio biti dulje od godine dana. General ga je osobito zavolio čim ga je prvi put vidio, u položaju pozor, ustreptala, ne mogavši smiriti dršćuće ruke, dojmljen što stoji pred idolom svojega djetinjstva. Tad su mu bile dvadeset i dvije godine. Još nije navršio sedamnaestu kad su mu strijeljali oca u nekom prašnom i užeženome selu meksičke provincije, nekoliko sati nakon što se vratio iz progonstva, ne znajući da su mu u odsutnosti sudili zbog veleizdaje te ga osudili na smrt.

Generala su već prvih dana ganule tri stvari. Prvo, Agustín je zlatni sat ukrašen dragim kamenjem, koji mu je otac poslao ispred streljačkoga zida, nosio oko vrata kako nitko ne bi posumnjao u to koliko ga poštuje. Druga je stvar bila bezazlenost kojom je pripovijedao kako je njegova oca, odjevena po sirotinjski kako ga ne bi prepoznao lučki stražar, odala elegantnost kojom je jahao konja. Treća je stvar bio način na koji je pjevao.

Meksička je vojska postavljala svakakve smetnje njegovu ulasku u kolumbijsku vojsku, uvjereni da je njegova priprema u borbenim umijećima sastavni dio monarhističke urote pod generalovim pokroviteljstvom, kako bi ga okrunio za meksičkoga cara temeljem tobožnjega prava prestolonasljednika. General je prihvatio rizik teškog diplomatskog incidenta, ne samo zato što je mlađahnog Agustina primio s punim njegovim vojnim naslovima, nego i zato što ga je imenovao svojim pobočnikom. Agustín je bio dostojan njegova povjerenja iako nije proživio nijedan sretan dan, a samo mu je njegova pjevačka navika omogućavala da izdrži u toj neizvjesnosti.

I tako general, čuvši kako ga netko ušutkava tu, u prašumama u porječju Magdalene, ustane iz visaljke. Zagmut u pokrivač prijeđe tabor, osvjetljen razbuktalim stražarskim lomačama i pristupi mu. Nađe ga kako sjedi na obali i promatra riječni tok.

- Pjevajte dalje, satniče - reče mu.

Sjeo je uza nj i kad god je znao riječi neke pjesme, pratio ga je svojim slabašnim glasom. Nikad nije nikoga čuo pjevati s tolikom ljubavi niti se sjećao ikoga tako tužnog, no koji je ipak oko sebe izazivao toliku sreću. S Fernandom i Andrésom, suučenicama u vojnoj školi u Georgetownu, Iturbide je činio trio koji je unosio mladenački dašak u generalovo okruženje, tako osiromašeno zbog preizrazite vojne grubosti i krutosti.

Agustín i general pjevali su sve dok graja prašumskih životinja ne prestraši kajmane, pozaspale na obali, a utroba voda uzavre kao u kataklizmi. General je još sjedio na tlu, zadivljen strahotnim buđenjem cijele prirode, sve dok se na obzorju ne pojavi narančasti porub i razdani se. Tad se oslonio Iturbideu na rame kako bi ustao.

- Hvala, satniče - reče mu. - S desetoricom koji bi pjevali kao vi, spasili bismo svijet.

- Ajoj, generale - uzdahne Iturbide. - Što bih dao da to čuje moja majka!

Drugoga su dana plovidbe ugledali njegovane hacijende, plavetne livade i lijepe konje koji su trčali u slobodi, ali tada uđu u prašumu i sve postane neposredno i jednako. Već su prije počeli iza sebe ostavljati splavi golemih trupaca koje su obalni zatirači tjerali na prodaju u Cartagenu de las Indias. Splavi su bile tako spore da su se doimale potpuno nepomično u struji, a na njima su putovale cijele obitelji, djeca i životinje, jedva zaštićeni od sunca pod jednostavnim palminim nadstrešnicama. Već su se na nekim zavojima selve uočavale prve goleti koje su izazvale brodske posade kako bi nahranile parobrodske kotlove.

- Ribe će morati naučiti hodati po zemlji, jer će rijeka nestati - reče on.

Po danu nenasnosna vrelina, majmunska i ptičja dreka dovodila ih je do ludila, ali su zato noći bile tajnovite i svježije. Satima su kajmani nepomično ležali na pješćanim žalima, razjapivši čeljusti kako bi ulovili leptire. Uz opustjela su se naselja vidjele sijačke torbe kukuruza, premršavi su psi lajali dok su sampani prolazili, a u praznim je naseljima još bilo zamka za lov na tapire, na suncu su se sveudilj sušile ribarske mreže, a nigdje žive duše.

Poslije tolikih godina ratovanja, gorke vlasti i bljutavih ljubavi - dokolica se osjećala kao bol. Ono malo života s kojim bi se general

probudio, trošio je na razmišljanja u visaljci. Posve je prestao odgovarati na pristigla pisma poslije onoga hitnog odgovora predsjedniku Caycedu, a vrijeme mu je lakše prolazilo dok je diktirao pisma iz razonode. Fernando mu je već prvih dana pročitao do kraja sva naklapanja iz Lime, a više se nije mogao ni na što usredotočiti.

Bila je to njegova posljednja dočitana knjiga. On, čitatelj nepomutljive proždrljivosti, kako u predahu bitke tako u ljubavnim počincima, ali bez reda i metode, čitao je u svako doba, uz kakvo god svjetlo, katkad šetajući ispod stabala, katkad jašući pod ekvatorskim suncem, katkad u polusjeni kočija što su se truckale po kamenim putovima, na mahove dok se uljuljkivao u visaljci dok bi istodobno diktirao pisma. Neki se knjižar u Limi iznenadio obilju i raznolikosti djela koja je probrao iz njegova kataloga, u kojemu je bilo svega, od grčkih filozofa do rasprava o hiromantiji. U mladosti je čitao romantičare, pod utjecajem svoga učitelja Simona Rodrigueza, te ih je i dalje gutao kao da čita sebe, u punini svog idealističnog i egzaltiranog temperamenta. Bila su to strastvena štiva koja su ga obilježila za cijeli život. Na poslijetku bi čitao sve što bi mu došlo u ruke i nije imao omiljenog pisca, nego su to bili mnogi u raznim razdobljima. Police tolikih kuća u kojima je stanovao uvijek su se ugibale pod težinom, a spavaće sobe i hodnici najzad bi se pretvarali u uske prolaze natrpanih knjiga i u planine zagubljenih spisa što su se na njegovim putovanjima umnožavali i nemilosrdno ga proganjali, tražeći arhivski mir. Nikad nijestigao pročitati sve što je imao. Kad bi se selio iz nekoga grada, knjige je povjeravao najpouzdanijim prijateljima, iako poslije više nikada nije za njih čuo, pa ga je tako ratnički život prisilio da iza sebe ostavi trag dulji od četiri stotine legua knjiga i spisa od Bolivije do Venezuele.

Pisari su mu počeli čitati i prije nego što je stao gubiti vid, a na kraju nije drukčije ni čitao, jer je oduvijek mrzio naočale. No istodobno se smanjilo njegovo zanimanje za čitanje, što je, kao uvijek, pripisivao nekom uzroku koji nije u njegovoj moći.

»Sve je manje dobrih knjiga«, govorio je.

José Palacios bio je jedini koji nije očitovao znakove odvratnosti u putnoj omari. Vrućina i neudobnost nisu nimalo djelovale na njegovu otmjenost i ukusno odijevanje niti su zato njegove usluge zahrđale. Bio je šest godina mlađi od generala, u čijoj se kući rodio, omaknuvši

se u vezi jedne Afrikanke i Španjolca, od kojega je naslijedio mrkvastu kosu, pjege po licu i rukama i svijetloplave oči. Nasuprot svojoj prirođenoj umjerenosti, nosio je najprobranija i najskuplja odijela od svih u pratnji. Cijeli je život proveo s generalom, slijedio ga je u oba njegova progonstva, u svim pohodima i bitkama na prvoj crti, ali uvijek u građanskom odijelu, jer nikada nije dobio pravo da odjene vojnu odoru.

Najgore je na putu bila prisilna nepokretnost. Jednog je popodneva general bio tako očajan zbog prekratke šetnje pod tijesnim šatorskim platnom da je zapovjedio neka brod stane kako bi se razgibao. U sasušenom su blatu vidjeli tragove, kao od neke ptičurine velike poput noja i teške barem koliko vol, ali su se veslačima činili normalnima, jer su tvrdili da se po toj zabiti vrzmaju ljudi kršni kao stablo ceiba, a imaju pjetleće kukmice i čaporke. Smijao se toj legendi, kao što se rugao svemu što je imalo ikakvu natruhu natprirodnosti, ali se u šetnji zadržao dulje nego što je bilo predviđeno te su se na poslijetku ondje morali utaboriti protiv volje broskoga kapetana i njegovih vojnih pomoćnika, koji su to mjesto smatrali opasnim i nezdravim. Probdio je noć, mučen sparinom i naletima komaraca koji kao da su prodirali kroz zagušljivu mrežu. Osluškiavao je zastrašljivo režanje pume koja ih je cijelu noć držala u stanju pripravnosti. Oko dva sata poslije ponoći pošao je razgovarati sa stražarima oko lomača. Tek se u zoru, gledajući prostrane baruštine, pozlaćene prvim sunčevim zrakama, odrekao tlapnje koja ga je proganjala.

- Pa lijepo - rekao je - morat ćemo isploviti ne upoznavši draškane pjetlećih čaporaka.

U trenutku kad su dizali sidro, na brod skoči pas, cm, šugav i nečist, ukočene noge. Na nj se bace dva generalova psa, ali se invalid branio samoubilačkom žestinom i nije se predao ni kad se kupao u krvi, izgrižena vrata. Tad general zapovjedi neka ga zadrže te ga preuzme José Palacios, kao već toliko puta drage zalutale pse.

Istoga su dana pokupili i nekog Nijemca koji je bio ostavljen na pješčanom otoku zato što je palicom pretukao jednoga veslača. Odmah im se predstavio kao astronom i botaničar, ali se u razgovora pokazalo da nema pojma ni o jednom ni o dragom. Zato je na svoje oči vidio ljude pjetlećih čaporaka i odlučio da će jednoga živa uhvatiti

kako bi ga u kavezu pokazivao po Europi, kao fenomen koji je u Americi usporediv samo sa ženom-paukom koja je u prošlom stoljeću izazvala toliku strku u andaluzijskim lukama.

- Odvedite mene - reče mu general. - Uvjeravam vas, više ćete novca zaraditi pokazujući mene u kavezu kao najvećega tvrdoglavca u povijesti.

Isprva mu se činio simpatičnim lakrdijašem, ali se predomislio kad mu je Nijemac počeo pripovijedati nedolične viceve o sramnoj pederastiji baruna Alexandera von Humboldta.

- Morali bismo ga opet ostaviti negdje na pješčanoj obali - rekao je Joséu Palaciosu.

Popodne naiđu na poštanski brodić koji je plovio uzvodno i general se posluži svojim umijećem zavođenja kako bi agent otvorio vreće službene pošte i predao mu njegova pisma. Na posljetku ga zamoli uslugu: neka prebaci Švabu u luku Nare. Agent pristane iako je brod bio preopterećen. Dok je navečer čitao Fernandu pisma, general promrsi:

- Kamo sreće da je taj pizdonja dostojan jedne Humboldtove vlasii!

Na baruna je mislio i prije nego što su ukrkali Nijemca, jer nije mogao zamisliti kako je preživio u toj neukroćenoj divljini. Bijaše ga upoznao u svojim pariškim godinama, kad se Humboldt vratio sa svojih putovanja po ekvatorskim zemljama, a on ga je, koliko svojom inteligencijom i učenošću, zatekao sjajem svoje ljepote kakvoj nije vidio ravne ni u jedne žene. No manje mu je prihvatljiva tada bila njegova uvjerenost da su španjolske kolonije u Americi sazrele za neovisnost. Rekao je to točno tako, bez podrhtavanja glasa, kada njemu to još nije bilo ni na kraj pameti.

»Samo nedostaje čovjek«, rekao mu je tada Humboldt.

General je to mnogo godina poslije u Cuzcu ispričao Joséu Palaciosu, kad je možda sebe vidio na vrhu svijeta, kad je povijest upravo dokazala da je on taj čovjek. Nikomu više nije to ponovio, ali je svaku prigodu kad se govorilo o barunu, iskorištavao kako bi odao čast njegovoj vidovitosti:

- Humboldt mi je otvorio oči.

Magdalenom je plovio već četvrti put i nije se mogao oteti dojmu da prebire po koracima svog života. Prvi je put njome putovao godine 1813., kao pukovnik poražen u svojoj zemlji, koji je u Cartagenu de

las Indias stigao iz progonstva na Curagau tražeći mogućnosti za nastavak ratovanja. Nova je Granada bila podijeljena u autonomne dijelove, oslobodilačka borba gubila je narodnu potporu zbog okrutne španjolske represije, a konačna se pobjeda činila sve neizvjesnijom. Kad je rijekom plovio treći put, tada već parobrodicom, kako ju je on nazivao, oslobodilačka je borba već bila dovršena, ali se počeo raspadati njegov gotovo manijakalan san o ujedinjenju kontinenta. Na ovom je, posljednjem putovanju, sam već bio likvidiran, ali opstajao je sažet u rečenici koju je neumorno ponavljao: »Naši će neprijatelji imati sve prednosti sve dok ne ujediniamo američku vladu!«

Od tolikih zajedničkih uspomena Joséu Palaciosu je možda najdirljivija bila na prvom putovanju, kad su vodili oslobodilački rat za rijeku. Na čelu dvjestotinjak kako-tako naoružanih ljudi nakon dvadesetak dana u porječju Magdalene više nije ostao ni jedan španjolski monarhist. Koliko su se stvari promijenile uviđao je i sam José Palacios četvrtoga dana plovidbe, kad su na obalama naselja počeli vidati redove žena koje su sačekivale brodove.

- Eno udovica - rekao je.

General proviri i vidje ih, u crnini, nanizane na obali poput zamišljenih vrana pod žarkim suncem, čekajući bar sažalan pozdrav. General Diego Ibarra, Andrésov brat, običavao je govoriti da general nikad nije imao djece, ali je zato otac i majka svim udovicama nacije. Svagdje su ga pratile, a on ih je održavao na životu lijepim riječima koje su bile pravi utješni proglassi. No više je mislio na sebe nego na njih kad je vidio redove pretužnih žena iz naselja u porječju.

- Sad smo svi mi udovice - rekao je. - Mi smo siročad, invalidi, parije oslobodilačkih ratova.

Nisu se zaustavljali ni u jednom naselju prije Mompoxa, osim u Puerto Realu gdje je izlaz grada Ocañe na rijeku Magdalenu. Ondje nađu venezuelskoga generala Joséa Laurencija Silvu, koji je ispunio zadatak da isprati buntovne grenadire na granicu njihove zemlje te će se sada pridružiti generalskoj pratnji.

General je na brodu ostao do noći, kad se iskrcao kako bi prespavao u improviziranom taboru. U međuvremenu je na sampanu primao redove udovica, sve slabe i nemoćne iz svih ratova, koji su ga željeli posjetiti. Gotovo se svih sjećao začudnom jasnoćom. Oni

koji su ondje ostali, umirali su u siromaštvu, drugi su otišli u potrazi za novim ratovima kako bi opstali ili su se odmetnuli u šumske razbojnice kao bezbrojni isluženi vojnici oslobodilačke vojske na području cijele nacije. Jedan je od njih u jednoj rečenici sažeo opće mišljenje:

- Imamo neovisnost, generale, a sada nam recite što ćemo s njom.

On ih je u euforiji trijumfa naučio tako govoriti i svima skresati istinu u lice. No istina je sad promijenila gospodara.

- Neovisnost je bila samo pitanje ratne pobjede - govorio im je. - Tek poslije nje dolaze velike žrtve kako bi se od tih naroda skovala jedna i jedina domovina.

- Nažrtvovali smo se, generale, to jedino - odgovarali su mu.

Nije odstupao ni za dlaku.

- Još treba žrtava - odgovarao im je. - Jedinstvo je neprocjenjivo!

Noćas, dok je šetao ispod nadstrešnice gdje su mu pričvrstili visaljku za spavanje, ugledao je neku ženu koja se u prolazu okrenula i odmjerila ga. Začudio se što se nije iznenadila njegovoj golotinji. Čuo je i riječi pjesme koju je šaptala. *Reci mi da nikad kasno nije da mrijem od ljubavi.* Kućni je stražar bdio u zaklonu trijema.

- Je li tu neka žena? - upita general.

Čovjek je bio posve siguran.

- Nijedna dostojna Vaše Ekscelencije - odgovori on.

- A nedostojna Moje Ekscelencije?

-Ni to - reče stražar. - Nema nikakve žene na cijelu jednu leguu.

General je bio tako siguran da ju je vidio da ju je do kasna tražio po cijeloj kući. Zahtijevao je da to provjere i njegovipobočnici, a sutra je odgodio polazak za više nego sat vremena, sve dok ga nije pobijedio isti odgovor: Nema nikakve. Više se o tome nije govorilo. No kad god bi se toga sjetio na ostatku putovanja, opet bi bio uporan. José Palacios nadživjet će ga mnogo godina i imat će vremena u izobilju kako bi prebiraio cijeli svoj život s njim pa mu ni najnevažnija pojedinost neće ostati u sjeni. Jedino što nikada nije razjasnio bilo je ono priviđenje u noći u Puerto Realu: je li bilo plod bunila ili kakva prikaza.

Nitko se nije sjetio psa kojega su pokupili u porječju, a koji se uokolo vrzmao i oporavljao od ujeda, sve dok služak, zadužen za

prehranu, nije uočio da pas nema imena. Oprali su ga u fenolnoj kiselini i namirisali dječjim posipom, ali ni time mu nisu ublažili nepopravljivo loš izgled i šugavost. General se hladio na pramcu kad mu ga je dovukao José Palacios.

- Kakvo ćemo mu ime dati? - upitao je.

General izvali kao iz topa:

- Bolivar! - reče.

IV.

Jedna je topovnjača, na sidrištu u luci, krenula čim je stigla vijest da se približava flota sampana. José Palacios opazio ju je kroz prozor nadstrešnice i nagnuo se nad visaljku u kojoj je general počivao sklopljenih očiju.

- Gospodine - reče. - Stigli smo u Mompox.

Kako su plovili nizvodno, rijeka je postajala sve šira i svečanija, kao baruština bez obala, a sparina tako gusta da se mogla opipati rukama. General je bez gorčine odustao od prebrzih osvita i razbludnih sutona što su ga prvih dana zadržavali na pramcu sampana. Skršila ga je klonulost, više nije diktirao pisma, a pisari mu više nisu morali čitati niti je svojim pratiocima postavljao ikakvo pitanje u kojemu bi se moglo razabrati kakvo-takvo zanimanje za život. Ogrtao se dekom i kad su vladale najvrelije sieste i sklopljenih je očiju ležao u visaljki. Bojeći se da ga nije čuo, José Palacios ponovi poziv, a on mu odgovori ne otvarajući oči.

- Mompox ne postoji - reče. - Katkad o njemu sanjamo, ali on ne postoji.

- Mogu potvrditi bar to da postoji zvonik Crkve svete Barbare - reče José Palacios. - Vidim ga odavde!

General otvori napaćene oči, uspravi se u visaljci i na aluminijskom podnevnom svjetlu ugleda prve krovove izrazito upljesnivljenoga i prežalosnoga grada Mompoxa, razorenoga ratom, iskrvavljenoga u republičkim nemirima, desetkovanoga boginjama. Rijeka je u to doba počela mijenjati svoje korito, u nepopravljivu prijeziru koji će, prije svršetka stoljeća, prerasti u potpuno prepuštanje. Od kamenoloma i klesarskih kuća, što su ih španjolski kolonijalni upravitelji žustro obnavljali svojom tipično poluotočnom upornošću poslije svake plime - ostali su na obali tek razasuti ostaci zaobljenih bridova.

Ratni se brod približio sampanima, a crni časnik, još u odori bivše potkraljevske policije, okrene top na njih.

-Ne glupari, crnjo! -dovikne mu kapetan Casildo Santos.

Veslači naglo zastanu i sampani bijahu prepušteni struji na milost i nemilost. Grenadiri iz pratnje su, očekujući zapovijedi, uperili puške u topovnjaču. Časnik je ostao mrtav-hladan.

- Putovnice! - poviče. - Uime zakona!

Tek je tad vidio ispaćenu dušu koja je izronila ispod nadstrešnice, vidje njegovu ruku, iscrpljenu, ali nabijenu nepokolebljivim autoritetom, koja vojnicima zapovjedi neka spuste oružje. Tad je slabim glasom rekao časniku:

- Makar mi ne vjerovali, satniče, nemam putovnicu.

Časnik nije znao tko je on, ali kad mu je Fernando rekao, bacio se u vodu s oružjem i otrčao obalom kako bi selu javio dobru vijest. Topovnjača je zvonila svim zvonima dok je sampane pratila u luku. Prije nego što su, na posljednjem riječnom zavoju, razabrali cijeli grad, već su zvonila zvona svih osam crkava.

Santa Cruz de Mompox bio je u kolonijalno doba trgovački most između karipske obale i zaleđa i to je postalo izvorom njegova izobilja. Kad je zapuhao vihor slobode, ta ju je utvrda kreolske aristokracije prva proglasila. Španjolska ga je vlast opet osvojila, ali ga je oslobodio sam general. Ondje su bile samo tri ulice usporedne s rijekom, široke, ravne i prašnjave, s jednokatnicama velikih prozora, u kojima su bogovski živjela dva grofa i tri markiza. Ugled gradskih zlatarskih rukotvorina nadživio je sve republičke promjene.

General je tom prigodom stigao tako razuvjeren u svoju slavu i tako ravnodušan prema svijetu da se iznenadio što u luci vidi svjetinu koja ga je dočekala. Žurno je navukao baršunaste hlače i visoke čizme, ogrnuo se plaštom unatoč vrućini, a umjesto noćne kapice stavio je šešir široka oboda s kojim se rastajao u Hondi.

U Crkvi Bezgrešnoga začeca služili su misu za svečani sprovod. Svi gradski i crkveni dostojanstvenici, crkvene bratovštine i škole, svi uglednici nalickani u crnini, tijelom su bili nazočni toj misi, ali su zbog urnebesne zvonjave izgubili sabranost, uvjereni da je to požarna uzbuna. No onaj isti redarstvenik koji je upravo uletio u silnom nespokoju i šapnuo najprije načelniku na uho, vikne da svi čuju:

- Predsjednik je u luci!

Mnogi još nisu znali da on to više nije. U ponedjeljak je stigao glasnik koji je glasine iz Honde raznosio po naseljima u porječju, ali ništa nije bilo jasno. Tako je, zbog zabune, neukočenost dočeka bila još srdačnija, pa je čak ožalošćena obitelj shvatila zašto je većina sudionika sprovoda odjurila iz crkve na gradske zidine. Sprovod se prekinuo i samo je skupina najbližih ispratila lijes na groblje, praćena grmljavinom raketa i udaranjem crkvenih zvona.

Riječno je korito još bilo nisko zbog oskudnih svibanjskih kiša te su morali prijeći vododerinu prepunu otpadaka kako bi stigli u luku. General je osorno odbio nekoga tko ga je htio uprtiti i penjao se oslonjen na mišku satnika Ibarre, posrćući na svakome koraku i jedva se držeći, ali je ipak stigao u netaknutome dostojanstvu.

U luci je pozdravio predstavnike vlasti energičnim stiskom, a ta snaga nije bila vjerojatna zbog njegova tjelesnog stanja i sitnoće ruku. Oni koji su ga vidjeli kad je prošli put ovdje boravio, nisu vjerovali svojem sjećanju. Doimao se staro kao da je sam sebi otac, ali je ono malo poleta koji mu je preostao bilo dovoljno da nikomu ne dopusti da umjesto njega odlučuje. Odbio je nosila Velikog petka koja su mu pripremili i pristao je otpješačiti u Crkvu Bezgrešnoga začeca. Na kraju se ipak morao popeti na načelnikovu mazgu, koju je ovaj hitno zapovjedio osedlati videći ga kako se iskrcava u tolikoj klonulosti.

José Palacios opazio je u luci mnogo lica posutih ljubičastim mrljama, tragovima velikih boginja. Bila je to tvrdokorna endemija u naseljima donjega toka rijeke Magdalene, a domoljubi su se nje bojali više nego Španjolaca, zato što je nemilo kosila oslobodilačke postrojbe tijekom bitke za rijeku. Otada je general, budući da su se boginje održale, postigao to da jedan francuski prirodoslovac, ondje na proputovanju, ostane i cijepi pučanstvo serumom dobivenim od kravljih boginja, ali je bilo toliko smrtnih slučajeva da na kraju nitko nije htio ni čuti za »kravlji lijek«, kako su ga prozvali, a mnoga je majka radije svom djetetu izabrala opasnost od zaraze nego nepouzdanu prevenciju. Generala su neslužbena izvješća, koja su mu pristizala, držala u uvjerenosti da je poražen bič velikih boginja. Kad ga je José Palacios upozorio na mnoštvo kozičavih lica u svjetini, njegova je reakcija bila manje iznenađenje nego odvratnost.

- Tako će uvijek biti - reče on - sve dok nam lažu niži časnici kako bi nam podilazili.

Nije očitovao gorčinu prema onima koji su ga dočekali u luci. Sažeto im je iznio slučaj svoje ostavke i nereda u kojem je ostavio Santa Fe, zbog čega je pozivao na jednodušnu potporu novoj vladi.

- Nema nam druge - rekao je. - Jedinstvo ili anarhija!

Rekao je da ide u nepovrat, ne zato kako bi potražio olakšicu za svoje tjelesne tegobe, kojih je mnogo i nadasve su škodljive - kao što

se može i vidjeti - nego kako bi se pokušao odmoriti od tolikih patnja koje mu zadaju tuđe nevolje. No nije im rekao kad putuje ni kamo, a hotimice je ponavljao kako od vlade još nije primio putovnicu kako bi napustio zemlju. Zahvalio im je na dvadeset slavnih godina koje mu je darovao Mompox te ih zamoli neka ga ne odlikuju ni s jednim naslovom više doli građanskim.

Crkva Bezgrešnoga začeca i dalje je bila urešena crnim znakovima korote, a u zraku je još lebdio dašak mrtvačkoga cvijeća i dogorjela stijenja kad je svjetina hrpimice navrla za improvizirani Tebe Boga hvalimo. José Palacios je, sjedeći u klupi namijenjenoj pratnji, vidio kako se general nikako ne može namjestiti na svojoj. Naprotiv, gradonačelnik je, smireni mješanac lijepa lavlja obličja, ostao uz njega kao u svom elementu. Fernanda, udova Benjumea, koja je svojom kreolskom ljepotom svojedobno palila i žarila na madridskom dvoru, ustupila je generalu svoju lepezu od sandalovine kako bi se obranio od obrednoga sopora. Hladio se njome bez nade, tek toliko da se utješi njezinim daškom, dok mu vrućina nije počela smetati pri disanju.

Tad je šapnuo načelniku na uho:

- Vjerujte mi, nisam zaslužio ovu kaznu.

- Ljubav naroda ima svoju cijenu, Ekscelencijo - odgovorio je gradonačelnik.

- Na žalost, to nije izraz ljubavi nego znatiželje - rekao je on.

Poslije Tebe Boga hvalimo rastao se od udove Benjumea uz dubok naklon te joj vratio lepezu. Pokušavala mu ju je opet dati.

- Učinite mi uslugu pa je sačuvajte za uspomenu na onu koja vas toliko voli - rekla mu je.

- Gospođo, tužno je što mi ne ostaje više mnogo vremena za uspomene - reče on.

Župnik je ustrajao u tome da ga palijem^[8] Velikoga tjedna zaštiti od sparine od Crkve Bezgrešnoga začeca do Zavoda svetoga Petra apostola, dvokatnice s klaustrom punim bujnih papratnjača i klinčića te s prelijepim voćnjakom u dnu. Tih mjeseci prolazi ispod svodovlja nisu bili izdržljivi zbog nezdravih riječnih povjetaraca, čak i noću, ali su prostorije uz veliku dvoranu bile zaštićene debelim zidovima koji su ih održavali u jesenskoj polusjeni.

José Palacios pošao je ispred njega kako bi sve pripremio. Nedavno su okrečili spavaću sobu hrapavih zidova, a slabo osvijetljenu jednim jedinim prozorom zelenih rebrenica što je gledao u vrt. José Palacios zapovjedi neka premjeste postelju kako bi joj prozor prema vrtu došao u podnožje, a ne iza uzglavlja. Tako će general moći na stablima gledati žute slasne guayabe i uživati u njihovom mirisu.

General je stigao, oslonjen na Fernandovu ruku, sa župnikom Crkve Bezgrešnoga začeca koji je bio i starješina uzgojnoga zavoda. Čim je prešao prag, naslonio se leđima na zid, zatečen miomirisom guayaba ponuđenih u tikvici na prozorskoj konzoli, a čiji je bludni miris posve zasićivao spavaonicu. Tako je ostao sklopljenih očiju, udišući zapah starih sjećanja koja su mu kidala dušu - dok nije ostao bez daha. Tada je pretjerano pozorno pregledao sobu kao da mu se svaki predmet činio otkrivenjem. Osim postelje pod baldahinom bila je ondje i mahagonijska komoda, noćni ormarić, također od mahagonija, prekriven mramornom pločom i naslonjač presvučen crvenim baršunom. Na zidu je uz prozor visio osmerokutni sat rimskih brojaka, koji je stao na jedan sat i sedam minuta.

- Najzad nešto što je ostalo isto! - klikne general.

Župnik se iznenadio.

- Ekscelencijo, oprostite, ali koliko me pamćenje služi, nikada prije niste tu bili.

Iznenadio se i José Palacios, jer nikada prije nisu posjetili tu kuću, ali je general ustrajao u svojim sjećanjima s toliko sigurnih referencija da ih je sve zbunio. Na posljetku ih je ipak pokušavao utješiti uobičajenom ironijom.

- Možda u kakvoj reinkarnaciji - reče. -Na koncu konaca, sve je moguće u gradu gdje smo upravo vidjeli izopćenika kako hoda ispod palija.

Malo se poslije prolome oblaci i zagrmi, a u gradu nastane pravi potop. General je to iskoristio da se zdravstveno oporavi, uživajući u miomirisu guayaba dok se pretvarao da nauznak spava odloživši odjeću u sobni mrak. Doista je zaspao u okrepljujućoj poslijepotopnoj tišini. Znao je to José Palacios, jer ga je čuo kako govori dobrom dikcijom i mladenački zvonkim glasom koji mu se tad vraćao još samo u snovima. Govorio je o Caracasu, porušenom gradu koji više

nije njegov, o zidovima prekrivenim pogrdama o njemu i o ulicama kojima teku ljudska govna. José Palacios bdio je u kutu sobe, gotovo nevidljiv u naslonjaču, kako bi bio siguran da nitko osim pratnje ne čuje povjerljivosti u snu. Kroz pritvorena vrata dao je znak pukovniku Wilsonu te on udalji stražare koji su se motali po perivoju.

- Ovdje nas nitko ne voli, a u Caracasu nas nitko ne sluša - govorio je general u snu. - Baš smo nahrđali!

Nastavio je svoju kronicu gorkih tužaljka, ostataka razbacane slave koju je smrtni vjetar nosio u komadićima. Poslije gotovo cijelog jednog sata buncanja, probudila ga je gužva u hodniku i metal ponosnoga glasa. Odjednom je pročistio grlo i prozborio ne otvarajući oči, bezbojnim glasom svojih budnih stanja:

- Koji se to kurac događa?

A događalo se to da je general Lorenzo Cárcamo, veteran oslobodilačkih ratova, stroge naravi i gotovo lude osobne hrabrosti, silom pokušavao ući u spavaću sobu prije vremena određenog za audijencije. Prošao je mimo pukovnika Wilsona nakon što je sabljom dohvatio jednoga grenadirskoga poručnika, a poklonio se samo bezvremenskoj moći župnika, koji ga je udvorno otpratio u susjedni ured.

General, kojega je Wilson obavijestio, ljutito poviče:

- Cárcamu recite da sam umro. Točno tako, da sam umro!

Pukovnik Wilson otišao se u ured sučeliti s bučnim vojnikom, nagizdanim za tu prigodu u paradnu odoru, s konstelacijom ratnih odličja. No tad je generalu već uminula oholost, a oči su mu se iskrile od suza.

- Ne, Wilson, nemojte mi prenijeti poruku - reče on. - Već sam je čuo!

Kad je general otvorio oči, vidje da sat sveudilj pokazuje jedan i sedam minuta. José Palacios ga je navinuo i namjestio prema sjećanju, a nato reče da je točno toliko sati i na one njegove dvije ure na zlatnu lancu. Tada je ušla Fernanda Barriga i pokušavala nahraniti generala paprenim umakom od rajčica i tikvica. Odbio je iako od jučer nije ništa okusio, ali je zapovjedio neka mu tanjur donesu u ured kako bi jeo dok traje audijencija. U međuvremenu je popustio napasti da pojede jednu od tolikih guayaba u tikvi. Na tren se opajao miomirisom, pohlepno gricnuo, djetinjom nasladom

prožvakao meko voće, naslađivao se njime sa svih strana i gutao polako, uz dug uzdah sjećanja. Poslije je sjeo u visaljku, odložio tikvu punu guayaba između nogu te ih sve pojeo, jednu za drugom, jedva ostavivši vremena za disanje. José Palacios zatekne ga u polusjeni.

- Umrijet ćemo! - reče mu.

General ga je vedro oponašao:

- Ne više nego što već jesmo.

Točno u tri i pol, kako se i predviđalo, zapovjedio je da posjetitelji počnu ulaziti u ured, dvoje po dvoje, jer je tako mogao svakoga brže otpraviti pokazujući mu da mu se žuri drugoga otpremiti. Doktor Nicasio del Valle, koji je ušao među prvima, našao ga je leđima okrenutog prozoru s kojega je pucao pogled na cijelo imanje i zadimljene baruštine iza njega. U ruci je držao pliticu umaka koju mu je donijela Fernanda Barriga, ali ga nije ni okusio, jer je već počeo osjećati trbobolju nakon pojedjenih guayaba. Doktor Del Valle poslije je svoj dojam o tom susretu izrazio grubim riječima: »Tom čovjeku nisu sve koze na broju!« Ima nas svakakvih, zaključili su svi koji su mu došli u audijenciju. Ni oni koje je najdublje ganuo svojom klonulošću nisu znali za milost. Zaintačili su se neka posjećuje obližnja sela kumovati djeci, otvarati javne radove ili pogledati u kakvoj oskudici žive mještani zbog vladine nebrige.

Mučnina i grčevi izazvani guayabama postadoše neizdržljivi poslije sat vremena te je morao prekinuti audijenciju iako je želio primiti sve koji su ga od jutra čekali. U dvorištu više nije bilo mjesta za junice, koze, kokoši i svakojaku sitnu divljač koju su mu nosili na dar. Morala se umiješati grenadirska straža kako bi rastjerali gužvu, ali se normalno stanje vratilo tek u kasno popodne, zahvaljujući drugomu providonosnomu pljusku koji je sve zagladio i uveo mir.

Unatoč generalovu odlučnom odbitku, u četiri su sata pripremili svečan objed u susjednoj kući. No slavili su bez njega, jer su ga guayabe nadimale pa je i poslije jedanaest navečer ostao u stanju uzbune. Ležao je u visaljci, klonuo od probadanja mirisnih vjetrova, s osjećajem da mu se duša cijedi u užeženoj proljevastoj stolici. Župnik mu je donio lijek koji je pripremio kućni ljekarnik. General odbije.

- Ako sam od jednoga hemetika izgubio moć, s još će me jednim vrag odnijeti! - reče.

Prepustio se svojoj sudbini, cvokoćući od ledena znoja u kostima, bez ikakve druge utjehe osim milozvučne žičane glazbe koja mu je u neredovitim ulomcima stizala s gozbe što je protjecala bez njega. Malo-pomalo presahne vrutak iz njegova želuca, bol umine, glazba utihne, a on ostane lebdeći u ništavilu.

Njegov je prošli boravak u Mompoxu umalo postao posljednji. Vraćao se iz Caracasa, gdje je čarolijom svoje osobe postigao hitnu pomirbu s generalom Joseom Antoniom Páezom, koji je ipak bio daleko od odustanka od svojega sna o odcjepljenju. Svi su znali za njegovo i Santanderovo neprijateljstvo, koje je otišlo u toliku krajnost da je odbijao primati njegova pisma jer se više nije uzdao u njegovo srce i moral. »Poštedite sebe truda da se nazivate mojim prijateljem«, napisao mu je. Neposredan je povod Santanderovoj zlovolji bio generalov preuranjeni proglas upućen građanstvu Caracasa u kojem je, bez previše razmišljanja, naveo da su ga u svim pothvatima vodile sloboda i slava Caracasa. Vrativši se u Novu Granadu pokušao je to izglati razboritom rečenicom upućenom Cartageni i Mompoxu: »Ako mi je Caracas dao život, vi ste mi dali slavu.« No rečenica je odisala retoričkom kozmetikom nedostatnom da odoli demagogiji santanderovaca.

U pokušaju da spriječi potpunu katastrofu, general se vratio u Santa Fe s jednom postrojbom, u nadi da će ostale okupiti usput kako bi još jedanput počeo napore za integraciju. Tad je izjavio da mu je to odlučan trenutak, isto kao što je rekao kad je otišao spriječiti odcjepljenje Venezuele. Malo više razmišljanja pomoglo bi mu da shvati kako već gotovo dvadeset godina u njegovu životu i nema trenutka koji ne bi bio odlučan. »Cijela crkva, cijela vojska, velika većina nacije bila je za mene«, napisat će poslije sjećajući se tih dana. No uza sve te prednosti, rekao je, već se nekoliko puta uvjerio da bi - kad god bi otišao s juga na sjever i obratno - iza svojih leđa gubio zemlju koju bi napustio i upropastili bi je novi građanski ratovi. Bila je to njegova sudbina.

Santanderov tisak nije propuštao nijednu prigodu da vojne poraze pripiše njegovim noćnim neumjerenostima. Među tolikim drugim podvalama s nakanom da umanje njegovu slavu tih su dana u Santa

Feu napisali da bitkom kod Boyacá, kojom je zapečaćeno oslobođenje sedmoga kolovoza 1819. u sedam sati ujutro, nije zapovijedao on nego general Santander, dok je on u Tunji dijelio slasti s nekom ozloglašenom damom iz potkraljevskoga društva.

U svakom slučaju nije samo Santanderov tisak podsjećao na njegove bludne noći kako bi ga diskreditirali. Još se prije pobjede govorkalo da su u oslobodilačkim ratovima izgubljene najmanje tri bitke - samo zato što on nije bio ondje gdje je morao, nego u postelji neke žene. Tijekom jednoga posjeta Mompoxu ulicom je prošla karavana žena razne dobi i boja iza kojih je zrak ostao zasićen sramotnim vonjem. Jahale su na amazonski način, nosile suncobrane od tiskana satena, odjevene u najbolju svilu kakva se u gradu nije mogla vidjeti. Nitko nije opovrgao pretpostavku da to generalove suložnice idu na put prije njega. Pretpostavku pogrešnu, kao tolike druge, jer su njegovi ratni haremi bila jedna od tolikih salonskih izmišljotina koje su ga progonile i poslije smrti.

Takvi postupci izvrtanja podataka nisu bili nikakva novost. I sam se general njima služio u ratu protiv Španjolske, kad je Santanderu zapovjedio neka objavljuje netočne vijesti kako bi zavarao španjolske zapovjednike. Kad je republika bila ustrojena, a on je Santanderu prigovarao zbog zloporabe tiska, ovaj mu je odbrusio svojim prepredenim sarkazmom:

»Imali smo dobra učitelja, Ekscelencijo.«

»Slaba učitelja«, odgovorio je general, »jer sjetit ćete se da su se vijesti koje smo izmišljali, okrenule protiv nas!«

Bio je tako osjetljiv na sve što se o njemu govorkalo, bilo netočno ili točno, da se nikad nije oporavio ni od jedne neutemeljene spletke i sve do smrtnoga časa borio se kako bi ih opovrgao. No malo je za njih mario. Kao i u tolikim drugim prigodama, i kad je prošli put boravio u Mompoxu, stavio je svoju slavu na kocku zbog jedne žene.

Zvala se Josefa Sagrario i bila je otmjena građanka Mompoxa, a probila se kroz sedam stražarskih mjesta, zakukuljena u franjevca, lozinkom »Zemlja Božja!« koju joj je odao José Palacios. Bila je tako bijela da ju je sjaj njezina tijela činio vidljivom u mraku. Uz to je te noći uspjela nadvladati čudo svoje ljepote čudom svojih uresa jer je i na prednjicu i na stražnjicu svoje halje objesila oklop izrađen od prekrasnih uradaka mjesnih zlatara. Kad ju je na rukama htio

prenijeti u visaljku, jedva ju je digao od težine zlata. U zoru, poslije raskalašene noći, osjetila je strah zbog kratkotrajnosti i zaklinjala ga neka ostane još jednu noć.

Rizik je bio golem jer je - prema generalovim obavijesnim službama - Santander bio skovao urotu kako bi ga svrgnuo s vlasti i rascjepkao Kolumbiju. Ipak je ostao, i to ne tek jednu noć. Ostao je deset noći i bili su tako sretni da su oboje povjerovali da se doista vole više nego ikad itko na ovome svijetu.

Ostavila mu je svoje zlato.

»Za tvoje ratove«, rekla mu je.

Nije se njime poslužio, uvjeren da je to bogatstvo stečeno u krevetu i zato prokletu. Povjerio ga je prijatelju na čuvanje i posve na to zaboravio. Za vrijeme posljednjeg boravka u Mompoxu zbog želuca pokvarenog od guayaba, general je zapovjedio neka otvore kovčežić kako bi provjerio sadržaj i tek ju je tada našao s točnim imenom i nadnevkom.

Bila je to bajna vizija: zlatni oklop Josefe Sagrario sastavljen od svakojakih zlatarskih divota težio je trideset livra^[9]. Bila je i škrinjica, a u njoj dvadeset i tri vilice, dvadeset i četiri noža, dvadeset i četiri žlice, dvadeset i četiri žličice, a i hvataljčica za šećer, sve od suhoga zlata, a i drugih kućanskih predmeta od velike vrijednosti, također pohranjenih na čuvanje u raznim prigodama, i također zaboravljenih. U bajoslovnoj zbrci generalova bogatstva, takvi nalazi - na mjestima gdje su ih najmanje očekivali - na kraju nisu više nikoga čudili. Zapovjedio je da pribor za jelo pridruže njegovoj prtljazi, a škrinjicu zlata neka vrate gospodarici. No upravitelj Zavoda svetoga Petra apostola osupnuo ga je viješću da su Josefu Sagrario bili prognali u Italiju zbog urote protiv državne sigurnosti.

- Dakako, Santanderove podvale - rekao je general.

- Nisu, generale - odgovori župnik. - Prognali ste ih i vi, a niste toga svjesni, zbog trzavica 1828. godine!

Škrinju zlata ostavio je gdje je bila dok se neke stvari ne raščiste. Više nije ispitivao o progonstvu, ali bio je siguran, kao što je rekao Joséu Palaciosu, da će se Josefa Sagrario hitno vratiti, u bujici njegovih prognanih neprijatelja, čim on izgubi iz vida obale Cartagene.

- Casandro već zacijelo puni svoje škrinje - rekao je.

Doista, mnogi su se prognanici počeli vraćati u domovinu čim su doznali da je krenuo u Europu, ali general Santander, čovjek škrtih misli i nedokučivih odluka, bio je jedan od posljednjih. Vijest o ostavci ga je prodrmla, ali ničim nije odavao da će se vratiti niti je ubrzao svoje požudno studijsko putovanje koje ga je vodilo po europskim zemljama, otkako se, u listopadu prošle godine, iskrcao u Hamburgu. Drugoga je ožujka 1831., dok je bio na proputovanju u Firenci, pročitao u Journal du Commerce da je general umro. No usporeni je povratak započeo tek poslije pola godine kad mu je nova vlada vratila činove i vojne počasti, a Kongres ga u odsutnosti izabrao za predsjednika Republike.

Prije nego što će isploviti iz Mompoxa, general je otišao u pokajnički pohod Lorenzu Cárcamu, svom bivšem suborcu. Tek je tada čuo da je teško bolestan i da je jučer popodne ustao samo kako bi njega pozdravio. Unatoč haranju bolesti, morao se prisiliti kako bi nadvladao moć svojega tijela, a govorio je gromoglasno dok je jastukom brisao potok suza koji mu je tekao iz očiju bez ikakve veze s njegovim duševnim stanjem.

Jedan su se drugomu tužili na svoje boljke, žalili se zbog prevrtljivosti naroda i nezahvalnosti pobjede te se okomili na Santandera, koji im je uvijek bio obvezna tema. Rijetko je kada general bio tako eksplicitan. Lorenzo je Cárcamo u ratu 1813. godine bio svjedokom žestoke svađe između generala i Santandera, koji je odbio poslušati zapovijed da prijeđu granicu kako bi drugi put oslobodili Venezuelu. General Cárcamo je sveudilj mislio da je to bio početak potajne kivnosti koju je povijesni tok neprekidno zaoštavao.

Naprotiv, general je vjerovao da to nije bio svršetak, nego početak velikog prijateljstva. Nije bilo točno da su uzrokom svađe bile povlastice dodijeljene generalu Páezu, ni nesretni bolivijski ustav, ni carska investitura koju je general prihvatio u Peruu, ni doživotno predsjedništvo i članstvo u Senatu, o čemu je sanjao za Kolumbiju, ni apsolutna vlast koju je obnašao poslije Ustava iz Ocañe. Ne: ni ti ni toliki drugi razlozi nisu bili ti koji su izazvali strahovitu zavist koja se s godinama rasplamsavala, sve dok nije postigla vrhunac atentatom 25. rujna.

- Pravi je razlog taj što Santander nikada nije mogao smisliti zamisao da je ovaj kontinent jedna jedina zemlja- reče general. -

Izmicalo mu je američko jedinstvo!

Pogledao je Lorenza Cárcama, ispružena na postelji kao na posljednjem bojištu zauvijek izgubljena rata, i dovršio posjet.

- Jasno, ništa ne vrijedi kad te vrag odnese - reče on.

Lorenzo Cárcamo gledao ga je kako ustaje, tužan i oronuo, te shvati da ga teže pritišću sjećanja nego godine, isto kao njega. Kad mu je opet stisnuo ruku, uz to je uvidio i da obojica gore od vrućice te se zapitao kojega će od njih dvojice smrt spriječiti da se opet vide.

- Uropašten je ovaj svijet, stari moj Simone! - reče Lorenzo Cárcamo.

- Mi smo ga upropastili - reče general. - Sad nam preostaje jedino početi sve iznova.

- To i hoćemo - reče Lorenzo Cárcamo.

- Ja neću - odgovori general.- Nedostaje mi još samo to da me bace u kantu smeća.

Lorenzo Cárcamo dao mu je za uspomenu dva pištolja u predivnoj futroli od grimizna atlasa. Znao je da general ne voli vatreno oružje i da se u svojim rijetkim dvobojima uvijek uzdao u mač. No ti su pištolji imali moralnu vrijednost jer su bili sretno uporabljani u jednom dvoboju iz ljubavi te ih je general uzbuđen prihvatio. Nekoliko dana poslije, u Turbacu, stići će mu vijest da je general Cárcamo preminuo.

Putovanje uz dobra znamenja nastave u nedjelju 21. svibnja u kasno popodne. Pokretaniji više povoljnim vodama nego veslačima, sampani su iza sebe ostavili škrljaste ponore i opsjenarske pješčane sprudove. Splavi koje su sada sretali u sve većem broju, doimale su se bržima. Za razliku od onih splavi što su ih viđali prvih dana, na ovima su bile sklepane opsjenarske kućice ukrašene cvjetnim lončanicama, na prozorima se sušila odjeća, a prevozili su i žičane kokošinjce, krave muzare i nejaku djecu koja su uporno mahala za sampanima i još dugo poslije njihova prolaza. Cijelu su noć putovali pod smirenim zvijezdama. U zoru, blistavu od prvih sunčanih zraka, ugledali su naselje Zambrano.

Ispod golema ih je lučkoga ceiba dočekao Don Cástulo Campillo zvan Malešni, koji je u svojoj kući pripremio, generalu u čast, priobalni složenac od obilno začinjena kuhana mesa, tikvica, krumpira, juke, korjenasta povrća i banana. Poziv je bio nadahnut

legendom da je general, kad je prvi put posjetio Zambrano, objedovao u nekoj bijednoj lučkoj gostionici i ondje rekao da bar jedanput u godini mora navraćati - ako ni zbog čega drugog, a ono zbog slasnoga primorskoga složenca. Gostioničarke se ugledni gost toliko dojmio da je poslala po tanjure i pribor u otmjenu kuću obitelji Campillo. Nije bilo mnogo pojedinosti kojih bi se general sjećao iz te prigode, a ni on ni José Palacios nisu bili sigurni da je priobalni složenac *el sancocho costeño* ono isto što u Venezueli nazivaju masnim goveđim ujuškom *el hervido de carne gorda*. No general Carreño je smatrao da je to ista stvar i da su ga doista jeli u lučkoj gostionici, ali ne u doba bitke za rijeku, nego onda kad su onamo navratili tri godine prije parobrodicom. General je, svaki put sve utučeniji što ga sjećanje toliko napušta, ponizno prihvatio to svjedočanstvo.

Objed je za grenadirsku stražu bio postavljen ispod velikih badema u dvorištu gospodske kuće Campillo, na drvenim pločama i na bananskom lišću umjesto stolnjaka. Na unutrašnjoj je terasi, s pogledom na dvorište, bio prelijep stol za generala, njegove časnike i malobrojne goste, poslužen strogo po engleskoj modi. Kućedomaćica objasni da ih je vijest iz Mompoxa zatekla u četiri sata ujutro i jedva su imali vremena žrtvovati najkrupnije grlo sa svojih pašnjaka. Bilo je ondje mesa narezanog u sočnim kriškama, ispečenog na veseloj vatri, u obilnom soku, sa svim darovima povrtnjaka.

Vijest da su mu bez najave pripremili gozbu pokvarila je generalu raspoloženje te je José Palacios morao prizvati svoja vrhunska pomirbena umijeća kako bi se uopće pristao iskrcati. Srdačno ozračje na slavlju obodriilo mu je duh. Opravdano je hvalio izvrstan kućni ukus i blagost obiteljskih kćeri, plahih i uslužnih, koje su počasni stol dvorile starinskom spretnošću. Osobito je pohvalio čistoću posuda i vrhunsku kakvoću pribora od najboljega srebra s grbom neke obitelji propale u zloj kobi novih vremena, ali jeo je svojim priborom.

Jedino mu je išao na živce neki Francuz koji je živio pod zaštitom obitelji Campillo, a koji je objedu bio nazočan uz neutažljivu tjeskobu da pred tako znamenitim gostima dokaže svoje univerzalno znanje o zagonetkama ovog i onoga života. Sve je bio izgubio u brodolomu i

već je gotovo godinu dana zauzimaio pola kuće sa svojom pratnjom pomoćnika i poslugom, očekujući neizvjesnu pomoć koja mu je imala stići iz New Orleansa. José Palacios je doznao da se zove Diodes Atlantique, ali nije mogao utvrditi koja je njegova izobrazba ni zbog koje je misije u Novoj Granadi. Gol, s trozubom u ruci, nalikovao je na kralja Neptuna, a u gradu je slovio kao neotesanac i neuredan čovjek. No objed s generalom toliko ga je uzbuđivao da je došao svježe iskupan, čistih noktiju, odjeven po svibanjskoj sparini kao u zimskim pariškim salonima, u modri kaputić zlaćanih puceta i u prugaste hlače po starinskoj modi direktora^[10].

Odmah poslije prvih pozdrava počeo je svisoka govoriti i razmetati se enciklopedijskim podacima na tečnom španjolskom. Ispriča da je neki njegov suučenic iz pučke škole u Grenobleu dešifrirao hijeroglif poslije četrnaest godina nesanice. Kukuruz ne potječe iz Meksika nego iz nekog kraja Mezopotamije, gdje su nađeni fosili stariji od doba kad se Kolumbo iskrcao na Antile. Asirci su eksperimentalno dokazali kakav utjecaj imaju zvijezde na bolesti. Suprotno onomu što piše u jednoj suvremenoj enciklopediji, Grci nisu poznavali mačke prije 400. godine pr. Kr. Dok je neumorno mudrijao o tim i mnogim drugim pitanjima, zastajao bi tek reda radi, kako bi svima zanovijetao zbog kulturnih nedostataka kreolske kuhinje.

General mu je, sjedeći do njega, jedva posvećivao udvornu pozornost, pretvarajući se da jede više nego što je jeo i ne dižući pogleda s tanjura. Francuz je pokušavao od početka razgovarati s njim na njegovu jeziku, a general mu je odgovarao tek iz uljudnosti, no odmah bi prelazio na španjolski. Njegova je strpljivost toga dana iznenadila i Joséa Laurencija Silvu, koji je znao koliko ga uvijek ozlojeđuje europski apsolutizam.

Francuz se glasno obraćao pojedinim pa i najudaljenijim uzvanicima, ali bilo je očito da ga zanima samo generalova pozornost. Odjednom je, skočivši s pijetla na magarca, kako se sam izrazio, izravno upitao kakav će u završnici biti sustav vladavine primjeren novim republikama.

Ne dižući pogled s tanjura, general ga upita:

- A što vi mislite?

- Držim da je Bonaparteov primjer dobar, ne samo za vas, nego i za cijeli svijet - reče Francuz.

- Ne sumnjam da u to vjerujete - odgovori general ne krijući ironiju. - Europljani misle da je samo ono što Europa izmisli dobro i za cijeli svijet, a ružno im je sve što je drukčije.

- Držim da je Vaša Ekscelencija začetnik monarhističkoga rješenja - reče Francuz.

General je prvi put digao pogled.

- Nemojte to više držati - reče. - Nikada moje čelo neće biti okaljano tragom krune!

Upre prstom u skupinu svojih pobočnika i zaključio:

- Ovdje mi je Iturbide kako bi me na to podsjećao.

- Uzgred budi rečeno - proslijedi Francuz. - Vaša izjava kad su strijeljali cara ohrabrila je europske monarhiste.

- Ne bih se odrekao ni slova koje sam tada rekao - izjavi general. - Čudim se da bi tako običan čovjek kakav je bio Iturbide učinio tako iznimne stvari, ali neka me Bog poštedi njegove sudbine kao što me poštedio njegova životnoga puta, iako znam da me nikada neće osloboditi iste nezahvalnosti.

Poslije je pokušavao ublažiti svoju neuglađenost i objasniti da inicijativa o uvođenju monarhističke vladavine u novim republikama potječe od generala Joséa Antonija Páeza. Ta se zamisao proširila, poticana kojekakvim pogrešnim interesima, pa je i on pomišljao na nju, ogrnutu plaštem doživotne predsjedničke vlasti, kao na očajničku formulu kako bi postigao - i po svaku cijenu održao - američku cjelovitost. No uskoro je uvidio svu njezinu besmislenost.

- S federalizmom mi se događa suprotno - zaključio je. - Čini mi se presavršenim za naše zemlje, zato što zahtijeva vrline i darovitosti koje natkriljuju naše.

- U svakom slučaju - reče Francuz - nisu sustavi nego njihove neumjerenosti ono što povijest čini nečovječnom.

- Taj govor već znamo napamet - reče general. - U biti je to isti glupi slučaj Benjamina Constanta, najvećeg europskoga slastičara, koji je bio protiv revolucije, a poslije za revoluciju, koji se borio protiv Napoleona, a poslije bio jedan od njegovih dvorjana, koji mnogo puta liježe kao republikanac, a osvane kao monarhist ili obratno, a sad je postao apsolutni čuvar naše istine - milošću europske prepotencije.

- Vrlo su oštromni i Constantovi razlozi protiv tiranije - reče Francuz.

- Constant je, kao dobar Francuz, fanatik apsolutnih interesa - reče general. - Naprotiv, opat Pradt rekao je jedino što je u toj polemici oštromno, naglasivši da politika ovisi o tome otkuda se stvara i kada se stvara. Tijekom rata na život i smrt osobno sam zapovjedio neka samo u jednom danu pobiju osam stotina španjolskih zarobljenika i bolesnika iz bolnice u La Guayri. Danas mi, u jednakim uvjetima, glas ne bi zadrhtao kad bih opet izdao istu zapovijed, a Europljani mi ne bi imali moralnog autoriteta to predbacivati, jer ako je ijedna povijest natopljena krvlju, sramotama i nepravdama - to je povijest Europe!

Kako se udubljavao u raščlambu, raspirivao je svoj bijes u silnoj tišini koja kao da je zavladala cijelim naseljem. Francuz ga je, zlovoljan, pokušavao prekinuti, ali ga on zaustavi pokretom ruke. General ih podsjeti na strahovite pokolje u europskoj povijesti. U Bartolomejskoj noći bilo je više od dvije tisuće mrtvih u deset sati! U sjaju renesanse, dvanaest je tisuća plaćenika carskih vojska opljačkalo i opustošilo Rim, pobivši osam tisuća Rimljana. Apoteoza: Ivan Četvrti, car cijele Rusije, prozvan Grozni, iskorijenio je građanstvo u naseljima između Moskve i Novgoroda, a u jednom je jedinom napadu dao pobiti dvadeset tisuća građana tih naselja, samo zbog sumnje da protiv njega kuju urotu.

- Zato nam, molim vas lijepo, više ne govorite što moramo učiniti - zaključio on. - Ne pokušavajte nas učiti kakvi moramo biti, ne pokušavajte da budemo jednaki vama, ne zahtijevajte da u dvadeset godina učinimo dobro ono što ste vi u dvije tisuće godina loše činili.

Prekrižio je jedaći pribor na tanjuru i prvi put prostrijelio generala svojim plamenim pogledom:

- U kurac, pustite nas da u miru stvaramo svoj srednji vijek!

Ostao je bez daha, pobijeđen novim napadajem kašlja, ali mu, kad ga je svladao, više nije ostalo ni traga bijesa. Okrenuo se Campillu Malešnom te ga udostojio svojega najljepšeg osmijeha.

- Oprostite, dragi prijatelju - reče mu. - Takva mudrovanja nisu dostojna ovako izvrsna objeda.

Pukovnik je Wilson prepričao tu zgodu nekom ljetopiscu tog razdoblja koji se to nije potrudio ni prenijeti. »Jadni je general propao

slučaj«, napisao je. U biti su u to bili uvjereni svi oni koji su ga sretali na tom posljednjem putovanju, a možda upravo zato nitko nije ostavio pisano svjedočanstvo. Čak su neki njegovi pratioci smatrali da general neće ući u povijest.

Prašuma je poslije Zambrana bila manje gusta, naselja su postajala vedrija i šarenija, a u nekima je bez razloga svirala ulična glazba. General se bacio u visaljku, nastojeći u mirnoj siesti probaviti Francuzove drskosti, ali to mu nije bilo nimalo lako. I dalje je razmišljao o njemu, žaleći se Josću Palaciosu zato što se nije na vrijeme sjetio nekih oštroumnijih rečenica i nepobitnih razloga koji su mu padali na um tek tada, u samotinji visaljke, kad mu je protivnik izvan dohvata. No u suton mu je bilo bolje i dao je generalu Carreñu upute kako bi vlada pokušala poboljšati sudbinu nesretnoga Francuza.

Većina časnika, uzbuđena blizinom mora, sve očitijom u tjeskobi prirode, pustila je na volju svojoj prirodnoj dobrodušnosti pomažući veslačima, loveći kajmane harpunima-bajunetama i komplicirajući i najlakše poslove kako bi višak energije ispućali na galijotskim mukama. Naprotiv, José Laurencio Silva po danu je spavao, a noću radio kad god mu je bilo moguće, iz davnoga straha da će oslijepjeti od mreke kao mnogi pripadnici njegove obitelji s majčine strane. U sumrak bi ustajao kako bi naučio biti koristan slijepac. General ga je u besanim taborištima bezbroj puta čuo kako švrlja i nešto stvara pileći jednokrakom pilom sa stabala daske koje je poslije osobno tesao. Spajao je dijelove i utišavao udarce čekićem kako nikomu ne bi ometao san. Sutradan bi na žarkom suncu bilo teško povjerovati da je u mraku izradio prekrasne umjetničke rezbarije. One noći u Puerto Realu José Laurencio Silva jedva je imao vremena izgovoriti lozinku kad je neki stražar u njega umalo zapucao, misleći da se netko kroz mrak prikrada generalovoj visaljci.

Plovili su brže i spokojnije, a jedinu je nezgodu izazvao parobrod komodora Elbersa koji je zadahtano plovio u suprotnom smjeru. Njegova je snažna brazda dovela u opasnost sve sampane, a oprskrbni im se prevrnuo. Na boku je krupnim slovima pisalo *El Libertador*. General se zamišljeno u njega zagledao sve dok opasnost nije prošla, a brod nestao iz vida.

- Osloboditelj - šapne.

Nato, kao da prelazi na novi list, izusti:

- Kad samo pomislim da sam to ja!

Cijelu je noć budan ležao u visaljci, dok su se veslači igrali pogađajući šumsko glasanje majmuna kapucina, papigica i anakonda. Odjednom je jedan od njih, i ne misleći, ispričao kako je obitelj Campillo u dvorištu zakopala englesko stolno posuđe, češki kristal i nizozemske stolnjake, a sve u strahu od zaraze sušicom.

General je tad prvi put čuo tu uličnu dijagnozu, iako su o njoj već šuškali i u porječju, a uskoro će o tome zabrujati i cijelo priobalje. José Palacios vidje da ga je to dotuklo, jer se prestao ljuljati u visaljci. Poslije duga razmišljanja reče:

- A jeo sam svojim priborom!

Sutradan su pristali u selu Tenerifeu kako bi nabavili namirnice propale u prevmutu brodu. General je inkognito ostao na sampanu, ali je Wilsona poslao neka se raspita za francuskog trgovca Lenoita ili Lenoira, koji ima kćer Anitu od kojih dvadesetak godina. Budući da u Tenerifeu nitko ništa o nj ima nije znao, general je zahtijevao neka se nastave raspitivati i u obližnjim naseljima Guâitaru, Salamini i El Pinônu, sve dok se ne uvjere da ta legenda nema nikakva uporišta u stvarnosti.

Shvatljivo je bilo toliko njegovo zanimanje, jer ga je godinama iz Caracasa u Limu pratio prepredeni šapat da se između Anite Lenoit i njega razbuktala neobuzdana i nedopustiva strast kad je, u vrijeme rata za rijeku, prolazio kroz Tenerife. To ga je mučilo, ali nije mogao učiniti ništa kako bi opovrgao glasine. U prvom redu zato što je i pukovnik Juan Vicente Bolivar, njegov otac, morao podnositi kojekakve osude i mučenja pred biskupom u selu San Mateu zbog navodnih silovanja punoljetnica i maloljetnica i zbog »bludnih prijateljstava« s drugim ženama, u žudnom obnašanju svojega plemićkoga prava »*prve noći*«^[11]. A drugo, zato što je tijekom rata za rijeku ostao u Tenerifeu samo dva dana, nedovoljno za tako vatrenu ljubav. No taje legenda dotjerala dotle da je na groblju u Tenerifeu bio grob s pločom gospođice Anne Lenoit, a na nj su sve do svršetka stoljeća hodočastili zaljubljeni.

U generalovoj su pratnji predmetom dobrohotnih šala bile tegobe što ih je u batrljku odsječene ruke osjećao José Maria Carreño. Osjećao je pokrete šake, dodir u prstima i bol koju mu je ružno

vrijeme stvaralo u kostima koje više nije imao. Ipak je još sačuvao dovoljno smisla za šalu da se samomu sebi smije, ali se uznemiravao zbog svoje navike da odgovara na pitanja što su mu ih postavljali dok je spavao. Vodio je svakakve dijaloge, nesputan oprezom budnoga stanja, a tada je otkrivao nakane i nezadovoljstva koje bi u budnom stanju nesumnjivo ostavio za sebe, a u jednoj su ga prigodi neutemeljeno optužili da je u snu počinio vojnu izdaju. Posljednje noći plovidbe, dok je stražario uz generalovu visaljku, José Palacios je čuo kako Carreño iz smjera pramca govori:

- Sedam tisuća osam stotina osamdeset i dvije.
- O čemu govorimo? - upitao ga je José Palacios.
- O zvijezdama - odgovorio je Carreño.

General otvori oči, uvjeren da Carreño govori u snu i tržne se u visaljci kako bi kroz prozor vidio noć. Bila je golema i vedra, a sjajne zvijezde nisu na nebu ostavile nijedno slobodno mjesto.

- Sigurno ih je bar deset puta više - reče general.
- Točno toliko koliko sam rekao - odvrati Carreño - i još dvije lutajuće koje su prošle dok sam ih brojio.

Tad general siđe iz visaljke i vidje ga na pramcu, ispružena na leđima, budnijega nego ikada, golih prsa, isprepletenih mrežom ožiljaka dok je batrljkom brojio zvijezde. Tako su ga našli i poslije bitke kod Cerritosa Blanca u Venezueli, okrvavljenog i napola rasječenog te ga ostavili u blatu, uvjereni da je iskrvario. Zadobio je četrnaest udaraca sabljom, a zbog brojnih je ozljeda izgubio ruku. Poslije je opet bio ranjavan u raznim bitkama, ali sačuvao je moral i toliko se izvještio lijevom rukom da se nije proslavio samo žestinom oružja, nego i svojim krasopisom.

- Zub vremena nije poštedio ni zvijezde - reče Carreño.
- Sad ih je manje nego prije osamnaest godina!
- Lud si - reče general.
- Nisam - odgovori Carreño. - Star sam, ali odbijam u to povjerovati.
- Osam sam godina stariji nego ti - reče mu general.
- Računam dvije godine više za svaku ozljedu - objasni Carreño. - Tako sam ja najstariji od svih!
- U tom je slučaju najstariji José Laurencio- reče general.
- Šest pogodaka zrnom, sedam uboda kopljem i dva strijelom. Carreño ga poprijeko odmjeri i uzvratu prikrivenim otrovom:

- A vi ste najmlađi: ni jedne ogrebotine!

Nije bio prvi put da general tu istinu čuje kao predbacivanje, ali činilo se da zbog toga ne zamjerava Carreñu koji je svoje prijateljstvo dokazao u najtežim kušnjama. Sjedne do njega kako bi mu pomogao gledati zvijezde u rijeci. Kad je Carreño opet progovorio, poslije duge stanke, bio je već u ponoru sna.

- Ne želim priznati da ovim putovanjem prestaje život - reče.

-Životi ne prestaju samo smrću-odgovori general. - Ima i drugih, pa i dostojnijih, načina.

Carreño to nije htio priznati.

- Trebalo bi nešto učiniti - reče on. - Makar se lijepo iskupati u ljubičastom *cariaquitu*. I to ne samo mi: cijela oslobodilačka vojska.

Na svom drugom putovanju u Pariz general još nije bio čuo za kupke u ljubičastom *cariaquitu*, grmolikoj biljci srodnoj ljekovitoj *lentani*, omiljenoj u njegovoj zemlji za zaštitu od svih zala. Humboldtov mu je suradnik, doktor Aimé Bonpland, sa smrtnom znanstvenom ozbiljnošću govorio o tim vrlim cvjetovima. U isto je vrijeme upoznao i preuvaženoga vrhovnoga suca Francuske, koji je u mladosti bio u Caracasu, a u pariškim je književnim salonima često pokazivao svoju lijepu bujnu razbarušenu kosu i apostolsku bradu potamnjelu u preporoditeljskim kupkama.

Rugao se svemu što je iole mirisalo na praznovjerje, natprirodne sile ili na bilo kakvo učenje protivno racionalizmu njegova učitelja Simona Rodrigueza. Bio je navršio dvadeset godina, nedavno je postao udovac, bogat, zabliješten krunidbom Napoleona Bonaparte, postao je i mason, na pamet je glasno recitirao najmilije stranice iz Rousseauova *Émilea* i *Nove Heloize*, koje je duge godine čitao prije spavanja, putovao je pješice, vođen svojim učiteljem, s naprtnjačom na leđima, kroz gotovo cijelu Europu. Na jednome brežuljku, gledajući ispod sebe Rim, Simón Rodríguez održao mu je jedno od svojih razmetljivih proročanstava o sudbini Amerike. Njemu je sve bilo mnogo jasnije.

- One bahate dotepence iz Europe moramo izbaciti iz Venezuele nogom u stražnjicu - rekao je. - Kunem se, učinit ću to!

Kad je na poslijetku punoljetnošću mogao raspolagati svojim nasljedstvom, ubacio se u život kakav su od njega tražila ta buma vremena i njegova vatrena narav. U tri je mjeseca potrošio sto i

pedeset tisuća franaka, uzimao je najskuplje sobe u najskupljem pariškom hotelu, držao je dva livrirana sluge, imao kočiju u koju su bili upregnuti bijelci i turskoga kočijaša, za svaku prigodu drugu ljubavnicu, bilo za svojim najmilijim stolom u kavani *Procope*, bilo na plesovima na Montmartreu ili u svojoj osobnoj loži u Operi, a svakomu tko mu je htio vjerovati pripovijedao je da je izgubio tri tisuće pesosa u samo jednoj kobnoj noći za ruletom.

Poslije povratka u Caracas, ostao je bliži Rousseauu nego svojemu srcu i po ne zna se koji put prečitavao je *Novu Heloizu* sramotnom strasti, a knjiga mu se već raspadala u rukama. No malo prije atentata 25. rujna, kad je rimsku prisegu već ispunio pa i više nego ispunio, prekinuo je Manuelu Sáenz u desetom prečitavanju *Émilea*, jer mu se knjiga učinila odvratnom.

»Nigdje se nisam tako dosađivao kao u Parizu 1804. godine!«, tad joj je rekao.

A dok je ondje boravio, nije se smatrao samo sretnim, nego najsretnijim na ovome svijetu, iako svoju sudbinu nije obojao vračarskim vodama ljubičastoga *cariaquita*.

Dvadeset i četiri godine poslije, zaokupljen čarima rijeke, samrtnik i gubitnik, možda se pitao hoće li imati hrabrosti poslati k vragu lišće oregana i kadulje i gorke naranče - kupke Joséa Palaciosa za razonodu pa poslušati Carreñov savjet da uroni na dno sa svojim ubogarskim vojskama, sa svojim neuporabljivim slavama, sa svojim znamenitim pogreškama, s cijelom domovinom u iskupiteljski ocean ljubičastoga *cariaquita*.

Bila je to noć snažnih tišina, kao u golemim estuarijima Llanosa, gdje rezonancija omogućava čuti prisne razgovore na udaljenosti od više legua. Takav je trenutak doživio Kristofor Kolumbo i zapisao u svoj dnevnik: »Cijelu sam noć slušao kako prolaze ptice.« Naime, nakon šezdeset i devet dana plovidbe kopno je bilo blizu. Čuo ih je i general. Počele su prolaziti negdje oko osam sati, dok je Carreño spavao, a sat poslije bilo ih je iznad njegove glave toliko da su svojim krilatim vjetrom nadjačale običan vjetar. Malo poslije počele su ispod sampana plivati neke ribetine, zalutale među pridnenim zvijezdama, i osjeti se zadah prvih truleži što ga je nosio vjetar sa sjeveroistoka. Nije ju trebalo vidjeti da se prepozna neumoljiva moć što ju je u srca ulijevao taj divni osjećaj slobode.

- Bože moj mili! - uzdahne general. - Stižemo!
Tako i bi. Ondje more, a s onu stranu mora - svijet.

V.

I opet Turbaco. Bio je u istoj kući mračnih prostorija, velikih mjesečastih lukova i širokih prozora koji gledaju na pošljunčani trg; samostansko dvorište gdje mu se ukazao Don Antonio Caballero y Gongora, nadbiskup i potkralj Nove Granade, koji u noćima punim mjesečine raskajava svoje brojne krivde i nerješive dugove šecući među narančama. Za razliku od općenite klime u priobalju, mahom vrele i vlažne, podneblje je u Turbacu bilo svježije i zdravo zbog njegova položaja iznad morske razine, te su uz potoke rasli golemi lovori s korijenjem razvedenim poput ticala. U toj su se hladovini rado izležavali vojnici.

Dvije noći prije stigli su u Barrancu Nuevu, željkovani cilj riječne plovidbe i morali odspavati u smrdljivoj kućerini među razbacanim vrećama riže i neuštavljene kože, jer ih ondje nije dočekalo prenoćište niti su im bile pripremljene mazge, iako su sve pravodobno naručili. Tako je general u Turbaco stigao promočen, bolećiv i željan sna, ali bez sna.

Još nisu ni sve iskrkali, a već se vijest o njegovu dolasku pročula u Cartageni de las Indias, udaljenoj samo šest legua, gdje je general Mariano Montilla, pokrajinski poglavar i glavni vojni zapovjednik, za sljedeći dan pripremao pučku veselicu. Nije on bio za preuranjena slavlja. One koji su ga iščekivali na kraljevskom putu, pod nesmiljenom pršavicom, pozdravljao je srdačno kao stare znance, ali ih je istom takvom otvorenošću zamolio neka ga ostave sama.

Zapravo se osjećao lošije nego što bi se moglo reći prema njegovu neraspoloženju pa je to nastojao prikriti, a i njegova je pratnja iz dana u dan pratila nezasitno kopnjenje. I duša ga je boljela. Koža mu je od blijedozelene poprimila smrtnožutu boju. Imao je groznicu, mučila ga je vječna glavobolja. Župnik je ponudio da će pozvati liječnika, ali se on usprotivio:

- Da sam slušao svoje liječnike, već bih godinama bio pod ledinom!

Došao je naumivši već sutradan proslijediti u Cartagenu, ali je tijekom jutra primio vijest da u luci nema nijednoga broda za Europu niti mu je među pristiglom poštom došla putovnica. Zato je odlučio ostati tri dana i počinuti. Njegovi su časnici to proslavili, ne samo za dobrobit njegova tijela, nego i zato što prve vijesti - koje su im

potajno pristizale o stanju u Venezueli - nisu bile najkorisnije njegovoj duši.

No nije mogao spriječiti da i dalje ispaljuju rakete sve dok nisu potrošili puščani prah, ni da posve blizu njih postave frulaše koji su tulili do kasne noći. Iz obližnjih su mu močvara Marialabaja doveli skupine crnaca i crkinja, odjevene poput europskih dvorjana u šesnaestom stoljeću, koji su španjolske salonske plesove izvodili na afrički način, praveći se nevještima. Dovedi su mu ih zato što su mu se tijekom prošloga posjeta neizmjereno svidjeli te ih je nekoliko puta dozivao, a sad ih i ne pogleda.

- Maknite mi tu bagru! - reče on.

Potkralj Cabellero y Gongora bio je sebi sagradio kuću i otprilike tri godine u njoj stanovao, a urocima njegove raskajane duše pripisivali su sablasne odjeke u sobama. General više nije htio onu spavaonicu u kojoj je prošli put boravio, a sjećao je se kao košmarne, jer kad god bi ondje spavao, sanjao bi ženu sjajne kose koja mu oko vrata vezuje crvenu vrpcu sve dok ga ne bi probudila, a onda drugi i treći put sve do zore. Zato je naložio neka mu visaljku pričvrste u željezne kolutove u dnevnoj sobi te je neko vrijeme ondje spavao bez snova. Kiša je lijevala kao iz kabla i skupina djece izvirivala je na uličnim prozorima kako bi ga vidjeli dok spava. Jedan ga je probudio tajnovitim glasom:

- Bolívar, Bolívar!

Potražio ga je u maglama groznice, a dječak ga upita:

- Voliš li me?

General potvrdi uz drhtav smiješak, ali nato zapovjedi neka otjeraju kokoši koje su se u svako doba šetale po kući, neka udalje djecu i zatvore prozore. Opet je zaspao. Kad se probudio, kiša je i dalje lila, a José Palacios pripremao je mrežu kojom će mu visaljku zaštititi od komaraca.

- Sanjao sam da mi nekakav mali uličar postavlja s prozora neobična pitanja - reče mu general.

Prihvati šalicu čaja, prvu u dvadeset i četiri sata, ali nije ju ispio. Opet se ispružio na visaljci, posve malaksao, i ostao dugo uronjen u sutonsko razmišljanje motreći red šišmiša ovješanih na krovnim gredama.

Na posljetku je uzdahnuo:

- Umrijet ćemo kao prosjaci!

Bio je tako darežljiv prema bivšim časnicima i običnim vojnicima oslobodilačke vojske koji su mu u porječju pripovijedali svoje nesreće, da mu je u Turbacu preostala tek četvrtina početnih sredstava za put. Mora se raspitati ima li pokrajinska vlada dovoljno novca u svojoj riznici kako bi otkupila mjenice ili može li ih bar prenijeti kakvom lihvaru. Za prvu je nuždu u Europi računao sa zahvalnošću Engleske, kojoj je učinio toliko usluga. »Englezi me vole«, često je govorio. Kako bi preživio na visini dostojnoj svojih nostalgija, sa svojom poslugom i minimalnom pratnjom, zavaravao se prodajom rudnika Aroa. Ako je doista mislio otputovati, brodski prijevoz i putni troškovi za njega i njegovu pratnju bili su mu prva obveza, a tadašnje mu financijsko stanje nije dopuštalo da na to pomisli. Taman posla da odustane od neizmjerne sposobnosti tlapnja upravo u trenutku kad mu najviše odgovara! Naprotiv. Iako je zbog groznice i glavobolje vidio svibanjske krijesnice i ondje gdje ih nije bilo, svladao je pospanost koja mu je otupljivala osjetila. Izdiktirao je Fernandu tri pisma.

Prvo je bilo srdačan odgovor na oprostajno pismo maršala Sucrea, u kojem nije spominjao svoju bolest, iako je to obično činio u situacijama kao danas popodne, kad ga je preplavila neizmjerne sućut. Drugo će pismo primiti Don Juan de Dios Amador, prefekt u Cartageni, kojemu je usrdno preporučio neka mjenicu na osam tisuća pesosa prihvatiti kao zalog pokrajinske riznice. »Siromašan sam, a taj mi je novac nuždan za moju družinu«, napisao je. Molba je urodila plodom, jer je za nepuna četiri dana primio povoljan odgovor i Fernando je otišao u Cartagenu po novac. Treće je pismo namijenio kolumbijskomu izaslaniku u Londonu, pjesniku Joséu Fernándezu Madridu, s molbom da isplati vjerovnicu koju je general prenio na sir Roberta Wilsona, a i kreditno pismo engleskomu profesoru Joséphu Lancasteru, kojemu duguje dvadeset tisuća pesosa zato što je u Caracas prenio najnoviji sustav obrazovanja. »U pitanju je moja čast«, napisao mu je. Čvrsto je vjerovao da će se dotle riješiti i njegov prastari sudski spor i da će rudnici biti prodani. Uzaludan trud: kad je pismo stiglo u London, ministar Fernández Madrid već je preminuo.

José Palacios dao je znak da utihnu onima koji su se glasno prepirali dok su kartali na unutrašnjoj galeriji, ali su se nastavili rječkati šapatom sve dok na obližnjoj crkvi nije otkucalo jedanaest sati na večer. Malo poslije prestanu i svirala i bubnjevi pučke veselice, povjetarac je s daleka mora donio guste oblake koji su se opet skupili poslije popodnevnoga pljuska, a pun Mjesec zablista u dvorištu naranača.

José Palacios nije ni trenutak zanemario generala, koji je od predvečerja buncao u visaljci. Pripremio mu je uobičajeni sirup i dao mu senin klistir u očekivanju da će se netko jačeg autoriteta usuditi predložiti mu liječnika, ali nitko to nije učinio. Jedva je u zoru polusnom prodrijemao jedan sat.

Toga mu dana dođe u pohode general Mariano Montilla s probranom skupinom prijatelja iz Cartage, među njima tri glasovita Juana Boli varove stranke: Juan Garda del Río, Juan de Francisco Martín i Juan de Dios Amador. Sva su se trojica zgražala videći to napaćeno tijelo što se pokušavalo uspraviti u visaljci, ali mu zrak nije bio dovoljan da ih sve izgrli. Vidjeli su ga na Predivnoj skupštini, na kojoj su svi oni sudjelovali te nisu mogli vjerovati da je u tako kratko vrijeme toliko oronuo. Kostu su mu se nazirale kroz kožu, a nije mogao usredotočiti pogled. Vjerojatno je bio svjestan smrada i vreline svoga daha, jer je nastojao govoriti izdaleka i gotovo iz profila. No najviše ih je pogodila očevitost da se smanjio, tako da se generalu Morillu, dok ga je grlio, činilo da mu je tek do pojasa.

Težio je osamdeset i osam livra ili četrdeset kilograma, a pred smrt još pet kilograma manje. Službena mu je visina bila metar i šezdeset pet centimetara, iako se njegovi zdravstveni podaci nisu uvijek podudarali s vojnim kartonima, a na stolu prosekture imat će četiri centimetara manje. Noge su mu, u odnosu na tijelo, bile podjednako malene kao ruke, a također su se doimale nekako smanjenima. José Palacios uočavao je da mu hlače dopiru gotovo do prsiju i morao mu je podvrtati orukavlje košulje. General je opazio radoznalost svojih posjetilaca i priznao im je da su mu njegove prastare čizme, francuski broj trideset pet, od siječnja prevelike. General Montilla, slavan po svojim dosjetljivim iskricama i u najmanje primjerenim okolnostima, završi patetikom.

- Važno je - reče on - da nam se Vaša Ekscelencija ne smanjuje iznutra!

Dosjetku je, po svom običaju, naglasio prekomjernim grohotom. General mu uzvрати osmijehom staroga suborca i promijeni temu. Vrijeme se proljepšalo i mogli su razgovarati i pod vedrim nebom, ali je posjetitelje radije primao dok je sjedio u visaljci, u istoj dnevnoj sobi u kojoj je spavao.

Glavna je tema bilo stanje nacije. Bolivaristi iz Cartagene nisu priznavali novi Ustav i izabrane zastupnike, pod izgovorom da su Santanderovi pristalice, đaci, izvršili nedopustiv pritisak na Kongres. Naprotiv, odani su se vojni zapovjednici držali po strani, prema generalovoj zapovijedi, a seosko svećenstvo - koje ga je podupiralo - nije se imalo prilike iskazati. General Francisco Carmona, zapovjednik jednoga garnizona u Cartageni i vjeran njegovoj borbi, pripremao je pobunu i svoju je prijetnju sveudilj održao. General je zamolio Montillu neka mu pošalje Carmonu kako bi ga pokušao primiriti. Tada im, obraćajući se svima, a nikoga ne gledajući, dade brutalnu sintezu nove vlade:

- Mosquera je pizdurina, Caycedo pripuz, a obojica umiru od straha pred onom djecom iz Svetoga Bartolomeja.

Svojim je slikovitim karipskim narječjem na taj način izražavao da je predsjednik slabić, a potpredsjednik oportunist koji može mijenjati stranke kako vjetar puhne. Uz to primijeti, bijesnim oštroumljem tipičnim za njegova najgora razdoblja, da to nije čudno kad obojica imaju brata nadbiskupa. No novi mu se ustav činio bolji od svih očekivanja, u povijesnom trenutku kad im ne prijeti opasnost izbornoga poraza nego građanski rat što ga Santander raspiruje u svojim pismima iz Pariza. Izabrani je predsjednik u Popayánu na sve načine pozivao na red i na jedinstvo, ali još nije rekao prihvaća li predsjednički mandat.

- Čeka da Caycedo obavi prljav posao - reče general.

- Mosquera je vjerojatno već u Santa Feu - primijeti Montilla. - U ponedjeljak je otputovao iz Popayána!

General to nije znao, ali nije se začudio.

- Vidjet ćete kako će splasnuti kao tikva čim bude morao djelovati - reče. - Nije on ni za vladina vratara.

Dugo je šutio, shrvan tugom.

- Šteta - reče. - Sucre je bio taj čovjek!

- Najdostojniji od svih generala - nasmiješi se De Francisco.

Ta je uzrečica već postala slavna u cijeloj zemlji, unatoč generalovim nastojanjima da spriječi njezino širenje.

- Urdanetina genijalna krilatica! - našalio se Montilla.

General prijeđe preko te upadice. Spremao se doznati sve skrovitosti mjesne politike, više u šali nego ozbiljno, ali Montilla odjednom opet nametne svečanost koju je netom prije bio osobno prekinuo.

- Oprostite mi, Ekscelencijo - reče. - Znete bolje nego itko koliku odanost gajim prema velikomu maršalu, ali nije on taj čovjek.

I teatralnim zanosom dovrši:

- Vi ste taj čovjek!

General ga suho prekine:

- Ja ne postojim.

Nato se nadoveže na ono o čemu su netom prije govorili te im ispriča kako se maršal Sucre opirao njegovim molbama da prihvati predsjednički mandat u Kolumbiji.

- On ima sve čime bi nas spasio anarhije - reče - ali dao se zarobiti sireninim zovom.

Garcia del Rio smatrao je da je pravi razlog taj što Sucreu potpuno nedostaje vladarski poziv. Generalu se to nije činilo nepremostivom preprekom.

- U dugoj je povijesti čovječanstva mnogo puta dokazano da je vladarski poziv zakoniti sin nužnosti - reče on.

U svakom slučaju, bile su to zakasnjele nostalgije, jer je on najbolje znao da najdostojniji general Republike već pripada drugim vojskama, manje kratkotrajnim od njegovih.

- Velika je moć u snazi ljubavi - reče i nadopuni svoju vragoliju: - To je rekao sam Sucre!

Dok ga je spominjao u Turbacu, maršal Sucre bio je na putu iz Santa Fea u Quito, razočaran i samotan, ali u punoj snazi i zdravlju, a na vrhuncu svoje slave. Posljednje što je učinio uoči putovanja bio je odlazak staroj znanici, gatari u Ciganskoj četvrti, koja ga je vodila u već mnogim ratnim pohodima, a tad mu je u kartama vidjela da mu je - i u tim burnim vremenima - najbolje ići morskim putevima. No velikomu su se maršalu iz Ayacucha učinili presporim za njegove

zaljubljenе čežnje te se izložio kopnenim opasnostima unatoč mudroj razboritosti karata.

- Nema tu što - zaključi general. - Toliko smo tvrdoglavi da je naša najbolja vlada - najgora!

Poznavao je svoje mjesne pristaše. Bili su ugledni velikaši, u oslobodilačkoj su borbi stekli i nove naslove, ali su u prizemnoj politici bili zaneseni kockari, sitni trgovci položajima, koji su čak s Montillom sklapali saveze protiv njega. Kao tolikim drugima, ni njima nije dao mira sve dok ih nije zaveo. Zamolio ih je da podupru vladu i na štetu svojih osobnih interesa. Njegovi su motivi, kao po običaju, imali proročki dašak: sutra, kada njega više ne bude, ista će vlada koja sada moli potporu - pozvati Santandera, a on će se vratiti okrunjen slavom kako bi zgazio ostatke njegovih snova; golemu ujedinjenu domovinu koju je on stvorio tijekom tolikih ratnih godina i uz tolike žrtve rascjepkat će na djeliće, stranke će se uzajamno pobiti, njegovo će ime biti kuđeno, a njegovo će djelo ostati okaljano u sjećanju stoljeća. No u tom mu trenutku ništa od svega toga nije bilo važno, samo ako bi se bar mogla spriječiti nova krvava epizoda.

- Ustanci su poput morskih valova koji nadiru jedan za drugim - reče on. - Zato mi se nikada nisu sviđali.

I na čuđenje posjetitelja zaključi:

- Tako da sad žalim i zbog ustanka koji smo digli protiv Španjolaca!

General Montilla i njegovi prijatelji osjetili su da je to svršetak. Prije rastanka darovao im je zlatnu medalju sa svojim likom. Nisu se mogli oteti dojmu da je to posmrtni dar. Dok su išli prema vratima, Garcia del Rio tiho reče:

- Već ima mrtvačko lice!

Ta rečenica, pojačana i ponavljana jekom u kući, cijele je noći progonila generala. No sutradan se general Francisco Carmona iznenadio njegovu dobru izgledu. Našao ga je u dvorištu mirisnom od narančinih cvjetova, u visaljci na kojoj su njegovo ime izvezle svilenim slovima vezilje u susjednom naselju San Jacintu. José Palacios objesio je visaljku između dviju naranača. General se malo prije bio okupao, a kosa, začešljana prema natrag i kaputić od modra sukna, bez košulje - ulijevali su mu ozračje nedužnosti. Dok se vrlo polako njihao, svojemu je nećaku Fernandu izdiktirao ogorčeno pismo za predsjednika Cayceda. Generalu Carmoni nije se učinio

toliko samrtničkim kao što su mu govorili, možda zato što je bio opijen jednim od svojih legendarnih bjesova.

Carmona je bio preupadljiv a da bi igdje prošao nezapaženo, ali on ga je gledao, a nije ga vidio, dok je diktirao rečenicu protiv pokvarenosti svojih klevetnika. Tek se na kraju okrenuo divu koji ga je netremice gledao, uspravljen u punoj visini, pokraj visaljke.

Tad upita, ne pozdravivši ga:

- I vi mislite da sam poticatelj ustanaka?

General Carmona, očekujući neprijateljski doček, zapita ga pomalo oholo:

- Prema čemu to zaključujete, generale?

- Prema onome odakle su i oni to zaključili - rekao je.

Dao mu je novinske izreske koji su mu upravo stigli poštom iz Santa Fea, a u kojima su ga još jedanput optuživali da je potajno poticao grenadirsku pobunu kako bi se vratio na vlast protiv odluke Kongresa.

- Bestidne bezobraštine! - reče on. - Dok gubim vrijeme propovijedajući jedinstvo, oni me žutokljunci optužuju kao urotnika.

General Carmona razočarao se pročitavši novinske izreske.

- Nisam u to samo vjerovao - reče - nego sam bio presretan što je to istina!

- Mogu zamisliti - reče on.

Nije pokazivao gnjev, ali ga je zamolio neka pričeka dok izdiktira to pismo, u kojemu je još jedanput tražio da ga oslobode plaćanja svih pristojba kako bi oputovao iz zemlje. Kad je dovršio, vratio mu se spokoj istom munjevitom lakoćom kakvom ga je izgubio dok je čitao tisak. Ustao je bez ičije pomoći i uhvatio generala Carmonu pod ruku kako bi se prošetalu oko zdenca.

Svjetlo je bilo poput zlatnoga brašna koje sipi kroz narančine krošnje poslije tri kišna dana, te je uzburkalo ptice među narančinim cvjetovima. General na trenutak skrene pozornost na njih, osjeti ih u duši i gotovo uzdahne:

- Sva sreća što još cvrkuću!

Tad je generalu Carmoni učeno objasnio zašto antilske ptice ljepše cvrkuću u travnju nego u lipnju, a onda ga je, bez prijelaza, uveo u svoje poslove. Nije mu trebalo više od deset minuta kako bi ga uvjerio da se bezuvjetno pokori autoritetu nove vlade. Otpratio ga je

do vrata i pošao u spavaću sobu kako bi svojom rukom napisao pismo Manueli Sáenz, koja se i dalje žalila da vlada ometa njezinu poštu.

Jedva je pojeo kukuruznu kašu zaslađenu medom koju mu je Fernanda Barriga donijela u spavaću sobu dok je pisao. U vrijeme sieste zamolio je Fernanda neka mu nastavi čitati knjigu kineske botanike koju su sinoć počeli. Malo poslije u spavaonicu je ušao José Palacios, donio ljekovitu vodu u kojoj su prokuhali ljekoviti crnovrh za vruću kupku i našao Fernanda usnulog u stolici, s otvorenom knjigom u krilu. General je budan ležao u visaljci te prekrižio usta kažiprstom u znak tiho. Prvi put u dva tjedna nije imao vrućicu.

Tako je, u izobilju vremena između jedne i druge pošte, ostao u Turbacu dvadeset i devet dana. Ondje je bio dva puta, ali je ljekovitost toga gradića uvidio tek tri godine prije, pri drugom posjetu, kad se iz Caracasa vraćao u Santa Fe kako bi osujetio Santanderove planove o odcjepljenju. Mjesno mu je podneblje toliko odgovaralo da je tad ostao deset noći umjesto predviđene dvije. Bile su to cjelodnevnne domoljubne gozbe, okrunjene kravljim koridama. Iako nije podnosio borbe s bikovima, okušao se s kravicom koja mu je istrgnula plašt iz ruku izmamivši gledateljima prestrašen povik. Sad je, pri trećem posjetu, istrošena njegova žalosna sudbina, a to mu je do očaja potvrđivao protok svakoga dana. Učestale su kiše, sve tužnije, a život se svodio na čekanje vijesti o novim promjenama. Jedne ga je noći, u bistroći duge nesanice, José Palacios čuo kako uzdiše u visaljci:

- Bog zna gdje li je Sucre?

General Montilla navratio je još dva puta i našao ga boljeg nego prvoga dana. Dapače, učinilo mu se da mu se malo-pomalo vraća polet iz onih starih dana, osobito zbog upornosti kojom je zahtijevao da Cartagena izglasa novi Ustav i prizna novu vladu- sukladno dogovoru prigodom prošloga posjeta. General je Montilla u letu smislio odgovor kako čekaju da najprije doznaju prihvaća li se Joaquín de Mosquera predsjedničkoga mandata.

- Bit će vam bolje ako prednjačite - reče general.

Prigodom sljedećega posjeta još ga je usrdnije podsjetio, jer je Montillu poznavao od djetinjstva i znao da otpor, što ga je pripisivao

drugima, može biti samo njegov. Nije ih spajalo tek staleško i dužnosničko prijateljstvo, nego su zajedno prošli cijeli jedan život. U jednom su razdoblju njihovi odnosi toliko ohladnjeli da više uopće nisu razgovarali jer je Montilla generala ostavio bez vojne pomoći u Mompoxu, u jednom od najtežih trenutaka u ratu protiv španjolskoga zapovjednika Morrilla, te ga je tada general optužio da je srozao moral i skrivio sve nesreće. Montillina je reakcija bila tako strastvena da ga je izazvao na dvoboj, ali je - unatoč osobnoj kivnosti - nastavio služiti neovisnosti.

Studirao je matematiku i filozofiju na Vojnoj akademiji u Madridu i bio u kraljevskoj tjelesnoj straži Fernanda Sedmoga sve do dana kada su mu stigle prve vijesti o neovisnosti Venezuele. Bio je izvrstan urotnik u Meksiku, uspješan krijumčar oružja s Curaçaa, a svugdje dobar borac od svoje prve ozljede u sedamnaestoj godini. Godine 1821. očistio je obalu od Španjolaca, od Riohache do Paname, a Cartagenu je oteo brojnijoj i bolje naoružanoj vojsci. Tad je generalu ponudio pomirbu otmjenom gestom: poslao mu je zlatne gradske ključeve, no general mu ih je vratio uz promaknuće u brigadnoga generala i zapovijed da preuzme vlast u priobalnome pojasu. Nije bio voljen vladar, iako je imao naviku humorom zaslađivati svoje krajnosti. Njegova je kuća bila najljepša u gradu, njegova hacijenda Aguas Vivas jedna od najpriželjkivanijih u pokrajini, a narod se po natpisima na zidovima pitao otkuda mu novac da je sve to kupio. No održao se poslije osam godina oštrog i samotničkog obnašanja vlasti, pretvorivši se uz to u lukava političara i jadan ti je bio svatko tko bi mu se zamjerio.

Montilla je na svaki nagovor uzvraćao drukčijim razlogom. No bar je jedanput rekao istinu bez uljepšavanja: bolivaristi u Cartageni čvrsto su odlučili ne prisegnuti na onaj kompromisni ustav i ne priznati slabu vladu, potekli ne iz sporazuma, nego iz opće nesloge. Tipično za mjesnu politiku, čije su razmirice postale uzrokom velikih povijesnih tragedija.

- I ne nedostaje im razlog, ako su Vašu Ekscelenciju, najliberalniju od svih, prepustili na milost i nemilost onima koji su prigrabili naziv liberala kako bi uništili vaše djelo - reče Montilla.

Tako je jedini način sporazuma bio da general ostane u zemlji kako bi spriječio rasap.

- Dobro, ako je tako, recite Carmoni neka opet dođe pa ga nagovorimo da se pobuni - odgovori general s onim svojim tipičnim sarkazmom. - Bit će manje krvavo nego građanski rat koji će građani Cartagene izazvati svojom drskošću.

No prije rastanka s Montillom svladao se te ga zamolio neka u Turbaco dovede glavni stožer svih pristalica kako bi izgladili nesuglasicu. Još ih je čekao kad mu je general Carreño donio vijest da se Joaquín Mosquera prihvatio predsjedničke časti.

Udario se rukom po čelu.

- U kurac! - povikao je. - Neću povjerovati dok mi ga živa ne pokažu.

General Montilla došao mu je to potvrditi istog popodneva, pod pljuskom i jakim vjetrom koji je čupao drveće iz korijena, srušio pola naselja, tresnuo na zemlju obor i odnio utopljenu živinčad. Također se opro žestini loše vijesti. Njegova službena pratnja, koja je umirala od dosade u dokonosti svojih dana - spriječila je još veće nesreće. Montilla se ogrnuo vojnom kabanicom i zapovijedao spašavanjem. General je i dalje sjedio u naslonjaču za njihanje uz prozor, zamotan u pokrivač, zamišljena pogleda i spokojna disanja, motreći blatnu bujicu što je nosila ostatke nesreće. Takvi su mu karipski hirovi bili i predobro poznati iz djetinjstva. No dok se vojska žurila kako bi uspostavila red u kući, rekao je Joséu Palaciosu da se ne sjeća da je ikada vidio išta slično. Kad se najzad vratio mir, Montilla je ušao u dnevnu sobu, cijedeći se od kiše i blatnjav do koljena. General je sveudilj nepomično mislio svoje.

- Pa lijepo, Montilla - rekao mu je. - Mosquera je već predsjednik, a Cartagena ga i dalje ne priznaje.

Ni Montilla se nije dao zbuniti olujom.

- Da je Vaša Ekscelencija u Cartageni, bilo bi mnogo lakše.

- Postojala bi opasnost da se to protumači kao moje upletanje, a ne želim biti protagonist ničega - reče on. -Nadalje: ne mičem se odavde sve dok se to ne riješi!

Na večer je generalu Mosqueri napisao zakukuljeno pismo. »Upravo sam doznao, ne bez iznenađenja, da ste se prihvatili predsjedništva ove zemlje, čemu se veselim zbog zemlje i sebe«, napisao mu je. »No žao mi je i uvijek će mi biti žao zbog vas!« Pismo

je završio lukavim postskriptumom: »Nisam otputovao zato što mi još nije stigla putovnica, ali neodgodno idem čim je dobijem.«

U nedjelju je u Turbaco stigao i pripojio se njegovoj pratnji general Daniel Florence O'Leary, istaknuti član Britanske legije, dugogodišnji generalov pobočnik i dvojezični pisar. Montilla ga je dopratio iz Cartagene, raspoloženiji nego ikada, i obojica su s generalom provela ugodno prijateljsko popodne u razgovoru ispod naranača. Poslije dugog čavrljanja s O'Learyjem o vojnoj upravi, general se poslužio svojom vječitom poštapalicom:

- I što se ondje govori?

- Da nije točno da ćete otputovati - reče O'Leary.

- Aha - odvrati general. - A zašto ne sad?

- Zato što je Manuelita ostala.

General odbrusi razoružavajućom iskrenošću:

- Pa uvijek je ostajala!

O'Leary, prisan prijatelj Manuele Sáenz, znao je da general ima pravo. Doista, ona je uvijek ostajala, ali ne od svoje volje, nego zato što bi je general ostavljao pod svakakvim izgovorima, u smionom naporu da izbjegne služiti formalnoj ljubavi. »Nikada se više neću zaljubiti«, svojedobno je povjerio Joséu Palaciosu, jedinom živom biću s kojim je ikada zalazio u takve povjerljivosti. »To je kao imati istodobno dvije duše!« Manuela mu se nametnula nesuzdržljivom odlučnošću i nesputana dostojanstvom, ali što ga je više pokušavala podčiniti, činilo se da se general sve tjeskobnije želi osloboditi njezinih okova. Bila je to ljubav vječnoga bježanja. U Quitu, poslije prva dva tjedna neumjerenosti, morao je otputovati u Guayaquil na razgovor s generalom Joséom de San Martinom, osloboditeljem Río de la Plate, a ona je ostala pitajući se kakav lije to ljubavnik koji usred objeda ostavlja raskošno prostrtu trpezu. Obećao joj je svakog dana pisati, odasvud, kako bi joj okrvavljena srca prisegnuo da je voli više nego ikad ikoga na ovome svijetu. Doista joj je pisao, katkad svojom rukom, ali pisma joj nije slao. U međuvremenu se utješio mnogostrukom idilom s pet nedjeljivih žena matrijarhata Garaycoa, a ni sam nikada nije pouzdano znao koju bi izabrao između pedeset i šestogodišnje bake, trideset osmogodišnje kćeri ili triju unuka u cvijetu mladosti. Obavivši misiju u Guayaquilu, pobjegao je od svih

njih uz obećanja vječne ljubavi i skora povratka te se vratio u Quito i uronio u živi pijesak Manuele Sáenz.

Početak sljedeće godine opet je otišao bez nje dovršiti oslobođenje Perua, koji je bio kruna njegova sna. Manuela ga je čekala četiri mjeseca, ali je oputovala u Limu čim su joj počela stizati pisma, ne samo napisana, kao što se često događalo, nego i izmišljena i proživljena generalovim privatnim tajnikom Juanom Joséom Santanom. Zatekla ga je u dokonu boravku u ljetnikovcu La Magdaleni, oboružana diktatorskim punomoćima koje mu je dao Kongres, opsjedana lijepim poduzetnim ženama novog republikanskoga dvora. U predsjedničkoj je palači vladao takav nered da se neki kopljanički pukovnik preselio usred noći zato što mu ljubavne agonije u ložnica-ma nisu dopuštale spavati. No Manuela se tada našla na području koje je izvrsno poznavala. Rodila se u Quito, kao nezakonita kći bogate veleposjednice kreolke i oženjena muškarca, kao osamnaestogodišnjakinja iskočila je kroz prozor samostana u kojem se školovala i pobjegla s nekim časnikom kraljevske vojske. Dvije se godine poslije udala u Limu pod djevičanskim narančinim cvijećem za doktora Jamesa Thomea, popustljiva liječnika, dvostruko starijeg od sebe. I tako, kada se vratila u Peru slijedeći ljubav svoga srca, nije ni od koga morala ništa naučiti kako bi stručno riješila skandal.

O'Leary je bio njezin najbolji pobočnik u tim ratovima srca. Manuela nije stanovala u La Magdaleni nego bi, kad god je htjela, ulazila na velika vrata, sa svim vojnim počastima. Bila je lukava, neukrotiva, neodoljive ljupkosti i imala osjećaj vlasti i upornost kojom je sve svladavala. Engleski je govorila dobro, zbog svoga braka, a francuski donekle, ali posve razumljivo. Klavičembalo je svirala prijtvomošću samostanskih novakinja. Rukopis joj je bio ružan, sintaksa nemoguća, a odvaljivala se od smijeha zbog onoga što je sama nazivala svojim pravopisnim strahotama. General ju je imenovao čuvaricom svoje pismohrane kako bi je zadržao uza se, što im je u svako doba olakšavalo ljubav, ma gdje bili, u žestini amazonske zvjeradi koju je Manuela krotila svojim čarima.

No kad je general otišao osvajati krševita područja Perua koja su još bila pod španjolskom vlašću, Manuela nije postigla da je premjesti u svoj glavni stožer. Pratila ga je bez njegova dopuštenja,

sa svojim škrinjama prve dame, sefovima punim arhiva, svojim dvorom robinjica, na začelju kolumbijskih postrojba koje su je obožavale zbog njezina oštra jezika. Prešla je trideset i šest legua na mazgi vrletnim andskim stazama, a samo je dvije noći u četiri mjeseca uspjela provesti s generalom, i to jednu noć zato što ga je prestrašila zaprijetivši mu samoubojstvom. Prošlo je stanovito vrijeme dok nije otkrila da se on, dok ona nije mogla do njega prodrijeti, tješio s drugim slučajnim ljubavima na koje je nailazio. Među ostalima i s Manuelitom Madroño, neukrotivom osamnaestogodišnjom mješankom koja je oplemenjivala njegove nesanice.

Manuela je poslije povratka iz Quita odlučila napustiti muža kojega je opisivala kao dosadna Engleza koji ljubi bez slasti, razgovara bez prpošnosti, polako hoda, pozdravlja uz naklon, oprezno sjeda i ustaje, a ne smije se ni vlastitim dosjetkama. No general ju je uvjerio neka po svaku cijenu sačuva povlastice svoga bračnog stanja pa se pokorila njegovim naumima.

Mjesec dana poslije pobjede kod Ayacucha, postavši gospodarom pola svijeta, general je otišao u Visoki Peru koji će se poslije pretvoriti u Republiku Boliviju. Nije samo otišao bez Manuele, nego joj je prije odlaska nametnuo - kao državnu stvar - pogodnost trajnoga rastanka. »Vidimo da nas ništa ne može ujediniti pod okriljem nedužnosti i časti«, napisao joj je. »U budućnosti ćeš biti sama, iako uz svoga muža, a ja ću biti sam usred svijeta. Samo će slava da smo pobijedili sebe - biti naša utjeha!« Nisu prošla ni tri mjeseca kad je primio pismo u kojem mu je Manuela javljala da s mužem putuje u London. Vijest ga je zatekla u tuđoj postelji čestite vojničke žene Francisce Zubiaga de Gamarre, žene maršala koji će poslije postati predsjednikom republike. General nije čekao drugu ljubav iste noći pa da napiše Manueli odgovor, žuran, koji je više podsjećao na ratnu zapovijed: »Recite istinu i ne idite nikamo!« Svojom je rukom potpisao završnu rečenicu: »Želim vas odlučno.« Zanosno ga je poslušala.

Generalov se san počeo drobiti na djeliće istoga dana kad je dostigao vrhunac. Tek što je utemeljio Boliviju i dovršio institucionalni preustroj Perua, a već se hitno morao vratiti u Santa Fe zbog prvih separatističkih pokušaja generala Páeza u Venezueli i

Santanderovih političkih spleta u Novoj Granadi. Ovaj je put Manueli trebalo više vremena kako bi joj dopustio da ga slijedi, ali kad joj je na poslijetku odobrio, bila je to prava ciganska selidba, sa škrinjama na desetak mazga, s njezinim besmrtnim robinjicama, jedanaest mačaka, šest pasa, tri majmuna uvježbana umijeću dvorskih prostota, s medvjedom naučenim udijevati konac u iglu i devet krletaka papigica i crvenih ara, koje su na tri jezika psovale Santandera.

U Santa Fe je jedva stigla na vrijeme da kobne noći 25. rujna spasi ono malo života što je generalu preostajalo. Prošlo je već pet godina otkako su se upoznali, a on je bio tako oronuo i neodlučan kao da je prošlo pedeset. Manuelu je obuzeo osjećaj da izgubljeno tapka u maglama samoće. Malo se poslije vratio na jug kako bi zauzdao kolonijalistička prezezanja Perua na Quito i Guayaquil, ali je svaki napor bio uzaludan. Manuela je ostala u Santa Feu bez ikakve želje da ga slijedi, jer je znala da njezin vječni lualica nema kamo pobjeći.

O'Leary bilježi u svojim memoarima kako se general nikada nije tako spontano prisjećao svojih kradomičnih ljubavi kao onoga nedjeljnog popodneva u Turbacu. Montilla je tada pomislio, a poslije mnogo godina i napisao u jednom privatnom pismu, da je to bio nepogrešiv znak starosti. Potaknut njegovim dobrim raspoloženjem i povjerljivošću, Montilla nije odolio napasti da generalu dobaci srdačan izazov.

- Ostala je samo Manuela? - upitao ga je.

- Ostale su sve - ozbiljno je rekao general. - A Manuela više nego sve!

Montilla je namignuo O'Learyju i upitao:

- Priznajte, generale, koliko ih je bilo?

General je izbjegao odgovor.

- Mnogo manje nego što mislite - reče.

Na večer, dok se kupao u vrućoj vodi, José Palacios htio mu je razbistriti sumnje.

-Prema mojim računima trideset pet-rekao je. - Dakako, ne računajući ptičice samo za jednu noć!

Račun se podudarao s generalovim, ali nije ga htio priznati tijekom posjeta.

- O'Leary je velik čovjek, velik vojnik i vjeran prijatelj, ali on sve zapisuje - objasnio je. - A nema ničeg opasnijeg od zapisanih uspomena!

Sutradan je, poslije dugog razgovora u četiri oka kako bi se raspitao kakvo je stanje na granici, zamolio O'Learyja neka otiđe u Cartagenu, tobože sa zadatkom izvješćivanja o plovidbi brodova u Europu, iako je prava misija bila ispitivati skrivene potankosti mjesne politike. O'Leary je jedva imao vremena stići. U subotu dvanaestoga lipnja Kongres grada Cartagene prisegnuo je na novi ustav i priznao izabrane čelnike. Montilla je, zajedno s tom viješću, poslao generalu nezaobilaznu poruku:

»Čekamo vas!«

I čekao ga je, kadli je iskočio iz postelje zbog glasine da je general umro. Punim je trkom odjurio u Turbaco, ne zaustavljajući se da provjeri vijest, a ondje je našao generala čilijega nego ikada, na objedu s francuskim grofom od Raigecourta, koji ga je došao pozvati kako bi zajedno isplovili u Europu engleskim parobrodom koji će sljedećega tjedna uploviti u Cartagenu. Bio je to vrhunac predivnoga dana. General se svojem slabu stanju suprotstavljao moralnom snagom i nitko nije mogao reći da u tome nije uspijevaao. Rano je ustao, zavirio u staje u vrijeme muže, obišao grenadirsku vojarnicu, od vojnika osobno čuo kako žive i izdao odlučnu zapovijed kako bi im poboljšali uvjete. Na povratku je svrnuo na tržnicu, popio kavu i odnio šalicu kako bi izbjegao poniženje da je razlupaju. Krenuo je svojoj kući kad su mu djeca, na izlasku iz škole, postavila iza ugla zasjedu i pjevala udarajući takt dlanovima:

- Živio Osloboditelj! Živio Osloboditelj!

Zbunila su ga i nije znao što će učiniti da mu se sama djeca nisu razmaknula i propustila ga.

Kod kuće je zatekao grofa od Raigecourta koji je došao nenajavljen, praćen najljepšom, najelegantnijom i najponosnijom ženom koju je general ikada vidio. Bila je u jahaćoj odjeći iako su upravo stigli otvorenim dvopregom koji je vukao magarac. O sebi je rekla samo da se zove Camille, rodnom je s Martíniqúea. Grof nije dodao ništa više iako se tijekom dana i preočitim pokazalo da je u nju ludo zaljubljen.

Sama Camillina nazočnost vrati generalu negdašnji žar te on zapovjedi neka hitno pripreme svečani objed. Iako je grof dobro govorio španjolski, razgovarali su na francuskom, Camillinu jeziku. Kad je rekla da se rodila u Trois-Ilets, zanosno je mahnuo rukom, a ugasle su mu oči namah planule.

- Ah - dahne. - Ondje se rodila Jozefina!^[12]

Nasmijala se.

- Ekscelencijo, molim vas, očekivala sam primjedbu inteligentniju od onih koje iznose drugi ljudi.

Pokazao se uvrijeđenim i obranio se lirskim podsjetkom na šećeranu La Pagerie, rodnu kuću francuske carice Marije Jozefine, kuću koja se na daljini od više legua najavljuje preko prostranih trstika - ptičjim cvrkutom i vrelin mirisom kotlova za destilaciju.

Začudila se kako general to tako dobro poznaje.

- Doista nisam nikad bio ni ondje ni igdje na Martiniqueu -rekao je.

- *Et alors?* - upitala je.

- Godinama sam se pripremao i učio - objasni general. -Znao sam da će mi to jedanput zatrebati kako bih ugodio najljepšoj ženi tih otoka.

Govorio je bez prekida, slomljenim glasom, ali rječito, u hlačama od štampana pamuka, atlasnom kaputiću i crvenim cipelama. Pozornost joj je privukao vonj kolonjske vode što je lebdio u blagovaonici. Priznao joj je da mu je to tako velika slabost da su ga neprijatelji optužili kako je na kolonjsku vodu spiskao osam tisuća pesosa javne imovine. Bio je mršav kao i jučer, ali su se njegove bezdušne boljke uočavale jedino po tjelesnoj slabosti.

General je u isključivo muškom društvu bio sposoban psovati kao najprostiji konjokradica, ali dovoljna je bila nazočnost jedne žene pa da svoje ponašanje i manire pročisti do afektacije. Osobno je otčepio, kušao i poslužio vrhunski burgundac koji je grof bez stida opisao kao baršunasto milovanje. Posluživali su kavu kad mu je satnik Iturbide šapnuo nešto na uho. Ozbiljno ga je saslušao, ali se nato zabacio u sjedalici i od srca se nasmijao.

-Čujte vi to, molim vas! - reče. - Stiglo nam je izaslanstvo iz Cartagene, došli su na moj sprovod.

Zapovjedio je neka ih uvedu. Montilli i njegovim pratiocima nije preostalo drugo nego prihvatiti igru. Pobočnici su poslali po frulaše iz

San Jacinta koji su još od sinoć ondje svirali, a skupina starijih muškaraca i žena otpleše narodni ples cumbio uzvanicima u čast. Camille se iznenadila eleganciji tog narodnog plesa afričkoga podrijetla i poželjela ga je naučiti. General je slovio kao izvrstan plesač, a neki su se sustolnici prisjetili da je prigodom prošloga posjeta neusporedivo zaplesao cumbio. No kad ga je Camille pozvala, otklonio je čast.

- Duge su tri godine - rekao je nasmiješeno.

Sama je zaplesala poslije nekoliko uputa. Odjednom u stanci glazbe odjeknu ovacije, niz ustreptalih eksplozija i hitaca iz vatrenog oružja. Camille se prestrašila.

Grof ozbiljno upadne:

- Sto mu gromova, pa to je revolucija!

-Ne možete zamisliti koliko nam treba - kroza smijeh će general. - Na žalost, to je tek borba pijetlova.

Ispio je kavu, gotovo bez razmišljanja te ih kružnom kretnjom ruke sve pozvao u arenu za pjetleće borbe.

- Dođite sa mnom, Montilla, da vidite kakav sam ja mrtvac - reče.

Tako je u dva sata popodne došao u pjetlarnik, praćen brojnom skupinom na čelu s grofom od Raigecourta. No u tom društvu samih muškaraca nitko nije gledao njega nego samo Camillu. Nitko nije mogao povjerovati da ta prelijepa žena nije jedna od tolikih njegovih, pogotovo zato što je na mjestu gdje je ženama zabranjen pristup. Još više kad su čuli da je u grofovom društvu, jer se znalo da je general svojim tajnim ljubavnicama uvijek nalazio mušku pratnju kako bi prikrio istinu.

Druga je borba bila okrutna. Crveni je pijevac iskopao oči protivniku svojim nepogrešivim ostrugama. No slijepac se nije predao, ogorčeno je navalio sve dok mu nije odvalio glavu, otključao je i pojeo.

- Nikad nisam zamišljala tako krvava slavlja - reče Camille. - No očarana sam!

General joj objasni da je mnogo čarobnije kada pijevce potiču opscenim povicima i pucaju u zrak, ali se danas vlasnici pijevaca ustežu zato što je tu žena, a uz to toliko lijepa. Koketno ju je pogledao i rekao joj:

- Vaša je to krivnja.

Prpošno se nasmijala.

- Ekscelencijo, vaša je to krivnja zato što tolike godine vladate ovom zemljom, a niste donijeli zakon koji bi muškarce prisilio da se jednako ponašaju i kad ima žena i kad ih nema.

Počeo je lupetati.

- Molim vas, ne zovite me Ekscelencijom - reče joj. - Dovoljno mi je biti pravedan!

Na večer, kad ga je ostavio da se umače u beskorisnoj vodi u kadi, José Palacios mu reče:

- Najljepša žena koju smo vidjeli.

General nije otvorio oči.

- Užasna! - šapne.

Prema općem je sudu posjet pjetlećim borbama bio smišljen kako bi utjerao u laž razne verzije o njegovoj bolesti, koje su posljednjih dana bile tako kritične da nitko nije posumnjao u glasinu da je umro. Učinak nije izostao, jer su glasnici, koji su na sve strane otišli iz Cartagene, odnijeli vijest o njegovu dobru stanju, a njegove su pristalice to proslavile pučkim veselicama, koje su više bile izazovne nego pustopašne.

General je zavaravao i svoje tijelo, jer je sljedećih dana i dalje bio izrazito živahan i čak je sebi dopustio da opet sjedne za kartaški stol do svojih pobočnika koji su beskonačnim partijama ubijali dosadu. Andrés Ibarra, najmlađi i najnestašniji, koji je još i tad sačuvao romantičarski osjećaj rata, napisao je tih dana svojoj prijateljici u Quito: »Više volim smrt u tvom zagrljaju nego ovaj mir bez tebe.«

Kartali su dan i noć, katkad zadubljeni u zagonetku karata, katkad uz bučne raspre, a uvijek proganjeni komarcima koji su ih u tom kišnom godišnjem razdoblju napadali i u pola bijela dana unatoč razbuktalim vatrama na koje su služaci neumorno nabacivali kravlju balegu. Nije više kartao od one zlokobne noći u Guaduasu, jer mu je od žestoka sukoba s Wilsonom ostao gorak okus koji je htio izbrisati iz srca, ali je iz visaljke slušao njihove povike i povjerljivosti, njihovu žudnju za ratom u dokonosti varava mira. Jedne je noći šetao po kući i nije odolio napasti da zastane na trijemu. Onima ispred sebe dao je znak da šute i tada iza leđa pristupio Andrésu Ibarri. Spusti ruku na njegova ramena, kao ptica grabežljivica kandže, i upita:

- Recite mi jedno, bratiću! Vidite li i vi moje mrtvačko

Ibarra, naviknut na takvo ponašanje, nije se okrenuo da ga pogleda.

- Ja ne, generale - reče.
- Onda ste ili slijepi ili lažete - reče on.
- Ili sam okrenut leđima - odgovori Ibarra.

Generala je privuklo kartanje, sjeo je i zaigrao. To je svima bio povratak u normalu, ne samo te noći, nego i sljedećih.

- Dok nam ne stigne putovnica - rekao je general.

No José Palacios ponavljao mu je da su - unatoč kartaškom obredu, unatoč njegovoj osobnoj skrbi, unatoč njemu -časnici u njegovoj pratnji siti i presiti takva vucaranja prema ničemu.

Nikom nije više nego njemu bila na srcu sudbina tih časnika, njihovih svakodnevnih troškova i obzorja njihovih sudba, ali kada su tegobe bile nerješive, rješavao ih je zavaravajući sam sebe. Poslije incidenta s Wilsonom, a onda tijekom putovanja rijekom, učinio je stanku u svojim boljkama kako bi se za njih pobrinuo. Wilsonovo je ponašanje bilo nezamislivo i samo ga je teška frustracija mogla potaknuti na tako oštru reakciju. »Dobar je on vojnik, kao i njegov otac«, rekao je general kad ga je vidio u bitki kod Junina. »A i skromniji«, dodao je kad je Wilson odbio primiti promaknuće u pukovnika koje mu je dodijelio maršal Sucre poslije bitke kod Tarquija, ali ga je general prisilio da prihvati.

Režim koji je on svima nametao, kako u miru tako i u ratu, nije bio samo u znaku junačke stege, nego i odanosti koja je gotovo zahtijevala pomoć bistrine. Bili su ratnici, iako ne iz vojarne, jer su se toliko borili da bi se jedva imali vremena utaboriti. Bilo je svega, ali najuža jezgra oko generala, šačica onih koji su stvorili neovisnost, bila je cvijet kreolskoga plemstva, odgojena u kneževskim školama. Živjeli su boreći se od nemila do nedraga, daleko od svojih kuća, daleko od svojih žena i djece, daleko od svega, a nužnost ih je pretvorila u političare i vladine ljude. Svi su odreda bili Venezuelci osim Iturbidea i europskih pobočnika, a gotovo su svi bili s generalom u krvnom ili tazbinskom srodstvu: Fernando, José Laurencio, braća Ibarra i Briceño Méndez. Staleške ili krvne veze identificirale su ih i udruživale.

Jedan je bio drukčiji: José Laurencio Silva, sin babice iz El Tinaca u Llanosima i riječnoga ribara. Po ocu i majci bio je taman, izrazito

smeđe boje, ali ga je general oženio Felicijom, opet jednom od svojih nećakinja. Sagradio je karijeru od svoje osamnaeste godine, od dobrovoljnoga novaka oslobodilačke vojske do vrhovnoga zapovjednika u pedeset osmoj, a zadobio je više od petnaest teških i bezbrojne lakše ozljede od raznih vrsta oružja u pedeset i dvije borbe u gotovo svim pohodima za neovisnost. Jedinu neugodnost zato što je cm doživio je kad ga je neka gospođa iz mjesnoga plemstva odbila na nekom gala plesu. Nakon toga je general zahtijevao da ponove taj ples te ga osobno s njim otplesao.

General O'Leary bio je druga krajnost: visok, kršan i izrazito naočit, isticao je svoj stas kićenom odorom. U Venezuelu je došao kao osamnaestogodišnji zastavnik crvenih husara i borio se u gotovo svim bitkama oslobodilačkog rata. I on je, kao svi, pao u nemilost kada je dao za pravo Santanderu u njegovu sporu s Joséom Antoniom Páezom, kada ga je general poslao da nađe formulu pomirbe. General mu je nato uskratio pozdrav i četrnaest ga je mjeseci prepustio njegovoj sudbini, sve dok se nije ohladio od kivnosti.

Osobne zasluge svakoga od njih bile su nesporne. Zlo je bilo u tome što general nikada nije bio svjestan branika moći što ga je pred njima održavao, branika to nepremostivijeg što je on sebe smatrao njima dostupnijim i sućutnijim. No one noći kad mu je José Palacios otkrio u kakvom su duševnom stanju, igrao je s njima kao ravnopravan s ravnopravnim i smireno gubio sve dok mu se časnici nisu na posljatku predali.

Bilo je jasno da ih ne more stare frustracije. Nije im bio važan osjećaj poraza koji ih je obuzimao i poslije ratne pobjede. Nije im bilo važno usporavanje koje je nametao njihovoj karijeri kako bi spriječio da se doimlju povlaštenicima, nije im bio važan osjećaj iskorijenjenosti zbog lutajućeg života, ni pogibelj slučajnih ljubavi. Vojne su plaće spale na trećinu, a još su ih uz to isplaćivali s tri mjeseca zaostatka i to u državnim obveznicama nesigurne konverzije te su ih uz gubitak prodavali lihvarima. No njima to nije bilo važno, kao što im nije bilo važno ni to što general izlazi uz tresak vratima koji će odjeknuti cijelim svijetom ni to što će njih ostaviti prepuštene neprijateljima na milost i nemilost. Ništa: slava je pripala drugima, ali ono što nisu mogli otpjeti bila je nesigurnost koju im je

usađivao otkako je odlučio sići s vlasti, nesigurnost koja je postajala sve nesnošljivijom kako se do beskrajna odugovlačilo i otezalo to putovanje nikamo.

Te se noći general osjećao tako smireno da je, dok se kupao, rekao Joséu Palaciosu kako između njegovih časnika i njega nema ni najmanje sjene. No časnicima je zavladao dojam da generalu nisu uspjeli usaditi osjećaj zahvalnosti ni krivnje, nego klicu nepovjerenja.

Osobito José María Carreño. Poslije noćnog razgovora na sampanu i dalje je bio ozlojeđen i nesvjesno poticao glasine da je vezi sa separatistima u Venezueli. Ili, kako se tada govorilo, da je postao cosiatero ili odcjepljivač. General ga je prije četiri godine otjerao iz svog srca kao O'Learyja, kao Montillu, kao Briceno Méndeza, kao Santanu, kao tolike druge - iz jednostavne sumnje da žele postati popularni na trošak vojske. General ga je sad, kao i onda, dao slijediti, njušio je njegove tragove, osluškivao naklapanja protiv njega - nastojeći nazrijeti nekakav sjaj u mraku svojih sumnja.

Jedne ga je noći, a nikada nije znao je li spavao ili bio budan, čuo kako u susjednoj sobi kaže da je za dobro domovine opravdano ići do izdaje. Tada ga je uhvatio pod ruku, izveo u dvorište i podvrgnuo neodoljivu čaru svog zavođenja, proračunato ga je počeo oslovljavati s ti, čemu je pribjegavao samo u krajnjim slučajevima. Carreño mu je priznao istinu. Doista, ogorčenje što general dopušta da njegovo djelo voda odnese, ne osvrćući se na bijedu u kojoj žive. No njegovi su odmetnički planovi bili lojalni. Umoran od traženja svjetla nade na tom putovanju slijepih, nesposoban i dalje živjeti bez duše, odlučio je prebjeći u Venezuelu i stati na čelo oružanoga pokreta koji se bori za cjelovitost.

- Ništa mi dostojnije ne pada na pamet - zaključio je.

- A što misliš, da će u Venezueli bolje postupati s tobom? - upita ga general.

Carreño se to nije usuđivao potvrditi.

- Pa lijepo, ali ondje je bar domovina - reče.

- Ne budi pizdurina - odgovori mu general. - Amerika je naša domovina, a sva je posve jednaka: nema joj lijeka.

Nije mu dopustio da kaže više. Razgovarao je s njim vrlo dugo, u svakoj mu je riječi darivao ono što se činilo nutrinom njegova srca,

iako ni Carreño ni itko drugi neće znati je li to doista bilo. Na posljepku ga je potapšao po ramenu i ostavio u mraku.

- Ne bulazni više, Carreño - rekao mu je. - Sve je otišlo u kurac!

VI.

U srijedu šesnaestoga lipnja primio je vijest da je vlada potvrdila doživotnu mirovinu koju mu je dodijelio Kongres. Prijam je potvrdio predsjedniku Mosqueri u službenom pismu ne pošteđenom ironije, a kad ga je izdiktirao, rekao je Fernandu, oponašajući majestetičnu množinu i obrednu uzvišenost Josea Palaciososa:

- Bogati smo!

U utorak dvadeset i drugog lipnja primio je putovnicu za odlazak iz zemlje i mahao njome u zraku govoreći:

- Slobodni smo!

Dva dana poslije, probudivši se iz slaba polusna, otvorio je oči u visaljci i rekao:

- Tužni smo.

Tad je odlučio smjesta oputovati u Cartagenu, iskorištavajući taj oblačni i svježi dan. Jedina je njegova određena zapovijed bila da časnici u njegovoj pratnji putuju u civilu i bez oružja. Nije ništa objasnio, nije dao nikakav znak koji bi dao da se razaberu njegovi motivi, nije se ni s kim zadržavao na rastanku. Krenuli su čim je bila spremna osobna straža, a prtljagu su ostavili ostatku službene pratnje.

Na svojim se putovanjima general običavao povremeno zaustavljati te se raspitivati za teškoće ljudi koje bi usput sretao. Pitao ih je sve: koje su im dobi djeca, od čega boluju, kako im idu poslovi, što o svemu misle. Taj put nije izustio ni riječi, nije promijenio korak, nije zakašljao, nije odavao znakove umora i cijeli je dan proživio od jednoga pehara porta. Oko četiri sata popodne na obzoru se ocrtao stari samostan na brdu Popi. Bilo je vrijeme zavjeta pa su s kraljevskoga puta vidjeli hodočasničke redove kako se, poput smeđih mrava, penju uz strmu vrlet. Malo poslije iz daljine su ugledali vječnu ljagu lešinara koji su u krugovima nadlijetali javni trg i vode klaonice. Videći zidine, general je dao znak Joseu Mariji Carreñu. Ovaj mu pristupi i podmetne svoju čvrstu sokolarsku mišicu kako bi se oslonio.

- Imam za vas povjerljivu zadaću - reče mu general vrlo tihim glasom. - Kada stignemo, provjerite mi gdje je Sucre.

Potapšao ga je po ramenu, u uobičajeni znak rastanka. I zaključio:

- Dakako, to ostaje između nas!

Brojna ga je pratnja, na čelu s Montillom, dočekala na kraljevskom putu te je general bio prisiljen završiti putovanje u raskošnoj starinskoj kočiji španjolskoga gubernatora, koju je vukao par veselih mazga. Iako je sunce počelo zalaziti, mangrovine krošnje kao da su zakipjele od vreline ustajalih močvara što opkoljuju grad, a njihov je kužni zadah bio manje snošljiv od smrada zaljevske vode, već više od stoljeća natrule od krvi i otpadaka iz klaonice. Kad su ušli kroz Polumjesečeva vrata, vihor prestrašenih lešinara uzdigao se s tržnice u slobodni zrak. Još su ostali tragovi panike zbog bijesnoga psa koji je jutros ugrizao više osoba razne dobi, među ostalim i neku bjelkinju iz Castille koja je vrludala onuda gdje nije smjela. Ugrizao je i neku djecu iz robovskih četvrti, gdje su ga zatukli kamenicama. Psa su objesili na stablo pred ulazom u školu. General je Montilla zapovjedio neka ga spale, ne samo iz zdravstvenih razloga, nego i kako bi ih spriječio u pokušaju da njegove uroke pokušaju skinuti afričkim vradžbinama.

Stanovnici unutar gradskih zidina, dozvani hitnom objavom, izjure na ulicu. Počinjala su otegnuta i prozirna popodneva lipanjskog solsticija, bilo je cvjetnih vijenaca i gizdavih žena na balkonima, zvona katedrale, pukovnijska glazba i topničke salve grmjeli su do mora, ali ništa nije moglo ublažiti bijedu koju su htjeli skriti. Pozdravljajući šeširovom iz rasklimanih kola, general je vidio sebe u otužnom svjetlu kad je taj nedostojan prijam uspoređivao sa svojim pobjedonosnim ulazom u Caracas u kolovozu 1813. godine, okrunjen lovorikama, u kočiji koju je vuklo šesnaest najljepših gradskih djeva, u svjetini koja je lila suze i toga ga je dana ovjekovječila njegovim slavim imenom: Osloboditelj. Caracas je tada još bio daleko naselje kolonijalne pokrajine, ružan, tužan i bijedan, ali su u njegovim nostalgijama ostala srceparajuća ona popodneva na obližnjoj planini vili.

Te dvije uspomene kao da nisu pripadale istomu životu. Predični junački grad Cartagena de las Indias, više puta prijestolnica Potkraljevine, tisućput opjevan kao jedan od najljepših na svijetu, tada nije više bio ni sjena onoga što je nekoć bio. Izdržao je devet vojnih opsada s kopna i s mora, u toliko su ga navrata opljačkali gusari i generali, ali ništa ga nije toliko uništilo kao oslobodilački rat, popraćen strančarskim trzavicama. Pobjegle su bogate obitelji iz

zlatnih vremena, bivši su robovi bili prepušteni na milost i nemilost beskorisnoj slobodi, a velikaške palače što ih je zaposjela sirotinja - bacale su na ulično smetlište štakore veličine mačke. Pojas neosvojivih bedema koje je kralj, Don Felipe Drugi, htio upoznati svojim dalekozorom s vidikovca El Escoriala, jedva je bio zamisliv između trnjika. Trgovina, procvjetala u sedamnaestome stoljeću zbog trgovine robljem, svodila se na nekoliko ruševnih dućančića. Nemoguće je bilo pomiriti slavu sa smradom otvorene kanalizacije.

General šapne Montilli na uho:

- Kolike nas je žrtve stajalo ovo sranje od neovisnosti!

Te je noći Montilla okupio sve gradske prvake u svojoj gospodskoj kući u Ulici La Factoría, gdje je jedva životario markiz od Valdehoyosa, a njegova se markiza obogatila švercom brašna i trgovinom crncima. U kneževskim su palačama upalili sva uskrсна svjetla, ali general se nije zavaravao, jer je znao da u Karibima svaki povod, pa i ugledna smrt, može postati razlogom za pučko veselje. Doista je to bila lažna veselica. Već su nekoliko dana kružili sramotni pamfleti, a protivnička je stranka nahuškala svoje pristalice kako bi kamenovali prozore i potukli se palicama s čuvarima reda.

- Sva sreća što nam nije preostao nijedan prozor koji bi još mogli slupati - reče Montilla svojim uobičajenim humorom, svjestan da je narodni gnjev više usmjeren prema njemu nego prema generalu.

Grenadirsku je stražu pojačao mjesnim postrojbama, ogradio kordonom područje i zabranio da njegovu gostu kažu kako je na ulici ratno stanje.

Te je noći grof od Raigecourta došao obavijestiti generala da je s utvrde Boce Chice opažen neki engleski parobrod, ali on neće otputovati. Javni je razlog bio taj što nije htio oceansku beskonačnost podijeliti sa skupinom žena koje plove natiskane u jednu jedinu brodsku kabinu, no istina je bila da je grof -unatoč mondenom objedu u Turbacu, unatoč dogodovštini u pjetlarniku, unatoč svemu što je general učinio kako bi nadvladao svoje zdravstvene nedaće, uviđao da nije u stanju otputovati. Mislio je da bi njegov duh možda i izdržao plovidbu, ali ne i njegovo tijelo, a nije htio smrti učiniti uslugu. No ni ti, kao ni mnogi drugi razlozi nisu te večeri mogli promijeniti generalovu odlučnost.

Montilla se nije smatrao pobijeđenim. Rano je ispratio svoje uzvanike kako bi bolesnik mogao počinuti, ali ga je još dugo zadržao na unutrašnjem balkonu dok im je krhka djevojka u gotovo nevidljivoj muslinskoj tunici odsvirala na harfi sedam ljubavnih romanca. Bile su tako lijepe, odsvirane s toliko nježnosti da dva vojnika nisu imala srca razgovarati sve dok morski lahor nije iz zraka pomeo-posljednje glazbene daške. General je ostao u polusnu u naslonjaču za ljuljanje, lebdeći na valovima harfe, i odjednom se iznutra trgnuo i otpjevao vrlo tihim, ali čistim i dobro intoniranim glasom, sve riječi posljednje pjesme. Na poslijetku se okrenuo harfistici šapćući zahvalnost koja mu je izvirala iz duše, ali jedino što je vidio bila je harfa ukrašena vijencem uvenulih lovorika. Tad se prisjetio.

- U Hondi je jedan zatvorenik zbog opravdana umorstva -rekao je.

Montilla je smijehom preduhitrio vlastitu dosjetku:

- Koje su mu boje rogovi?

General prijeđe preko toga i objasni mu slučaj sa svim potankostima osim svoje dogodovštine s Mirandom Lyndsay na Jamaici.

Montilla je znao lako rješenje.

- Neka zatraži da ga iz zdravstvenih razloga ovamo premjeste -rekao je. - Kada bude ovdje, isposlovat ćemo pomilovanje.

- A to se može? - upita general.

- Ne može se - odgovori Montilla - ali se čini!

General sklopi oči, daleko od laveža noćnih pasa koji su se odjednom uznemirili pa je Montilla pomislio da je opet zaspao. Poslije duboka je razmišljanja otvorio oči i arhivirao taj predmet.

- Slažem se - reče. - Ali ja ništa ne znam!

Tek je tada čuo lavež koji se u koncentričnim krugovima širio od gradskih zidina do najudaljenijih močvara, gdje je bilo pasa uvježbanih umijeću nelajanja kako ne bi izdali svoje gospodare. General Montilla reče mu da truju pse lutalice kako bi spriječili širenje bjesnoće. Uхватili su samo dvoje djece ugrižene u robovskoj četvrti, a ostalu, po običaju, skrivaju roditelji kako bi umrla prema njihovim bogovima ili ih vode u palisade odbjeglih robova u močvarama Marialabaja, gdje ih ne može stići ruka zakona - kako bi ih pokušali spasiti znanjem svojih nadriliječnika.

General nikada nije pokušavao dokinuti te kobne obrede, ali mu se trovanje pasa činilo nedostojnim čovjeka. Volio je pse koliko konje i cvijeće. Kad se ukrcao na prvo putovanje u Europu, dva je štenca doveo u Veracruz. Imao ih je više od deset kad je prelazio Ande iz venezuelskih Llanosa na čelu četiri stotine bosih Llanerosa kako bi oslobodili Novu Granadu i utemeljili Republiku Kolumbiju. Uvijek ih je sa sobom vodio u rat. Najslavniji, Nevado, koji ga je slijedio od prvih pohoda a sam je porazio jednu brigadu od dvadeset pasa koljača španjolske vojske - bio je ubijen udarcem u prvoj bitki kod Caraboba. Manuela Sáenz imala ih je u Limi više nego što ih je mogla hraniti, uz brojne životinje svakovrsne koje je držala u ljetnikovcu La Magdaleni. Generalu je bio netko rekao da psa koji uginu mora odmah nadomjestiti istim takvim i istoimenim kako bi se mislilo da je isti. Nije se s time slagao. Uvijek ih je htio različite kako bi ih se svih sjećao s punim identitetom, sa čežnjom u očima i tjeskobom u dahu i kako bi ga boljele njihove smrti. One je kobne noći 25. rujna dao među žrtve napada ubrojiti i dva lovačka psa koje su urotnici zaklali. Sad je, na posljednje putovanje, poveo svoja dva preostala psa osim onoga hrabroga šugavca kojega su pokupili na rijeci. Montillino izvješće da su samo prvoga dana otrovali više od pedeset pasa - pokvarilo je stanje duha u kojem ga je ostavila ljubavna harfa.

Montilla je istinski zbog toga požalio i obećao da na ulicama više neće biti otrovanih pasa. Obećanje ga je primirilo ne zato što bi povjerovao da će ga ispuniti, nego zato što su mu dobre nakane njegovih generala bile utjeha. Za ostalo se pobrinuo noćni sjaj. Iz blistava se dvorišta dizao jasminski miris, činilo se da je zrak od dijamanata, a ne nebu se vidjelo više zvijezda nego ikada. »Kao u Andaluziji u travnju«, rekao je u jednoj davnoj prigodi sjećajući se Kolumba. Protivni je vjetar odnio zvuke i mirise te je ostalo tek zapljuskivanje valova po bedemima.

- Generale - preklinjao ga je Montilla. - Ne idite!
- Brod je u luci - reče on.
- Bit će i drugih - odgovori Montilla.
- Ista stvar - odgovori on. - Svi će biti posljednji.

Ni za dlaku nije odstupao. Poslije brojnih propalih moljavanja Montilli nije preostalo drugo nego mu otkriti tajnu za koju je prisegnuo da će je čuvati do večeri uoči: general Rafael Urdaneta na

čelu bolivarističkih časnika pripremit će prvih rujanskih dana u Santa Feu državni udar. Za razliku od onoga što je Montilla očekivao, general se nije doimao iznenađeno.

- Nisam znao - reče - ali lako je zamisliti.

Montilla mu tako iznese pojedinosti vojne urote koja je već obuhvatila sve odane garnizone u zemlji, u dosluhu s venezuelskim časnicima.

General se duboko zamislio.

- Nema to smisla - rekao je. - Ako Urdaneta doista želi popraviti svijet, neka se dogovori s Páezom i ponovi povijest ovih petnaest godina od Caracasa do Lime. Od sada će im sve to biti samo ubava šetnjica sve do Patagonije.

No prije nego što će se povući na spavanje ostavio je vrata pritvorena.

- Sucre za to zna? - upita.

- On je protiv - reče Montilla.

- Dakako, zbog svoje svađe s Urdanetom - domogne general.

- Ne - odgovori Montilla - nego zato što je protiv svega što ga sprječava da pođe u Quito.

- Na svaki način, moraju s njim razgovarati - reče general.

- Sa mnom gube vrijeme!

Činilo se da mu je to posljednja. A sutradan je vrlo rano zapovjedio Joseu Palaciosu da ukrca prtljagu dok je brod u zaljevu. Poslao ga je neka zamoli broskog kapetana da se popodne usidri blizu utvrde Santo Domingo kako bi ga mogao vidjeti s kućnog balkona. Odredbe su bile tako iscrpne te su njegovi časnici - budući da nije rekao tko će s njim otputovati - pomislili da nikoga neće povesti. Wilson je postupao sukladno onomu što je od siječnja bilo utanačeno te je - ne pitajući nikoga - ukrcao svoju prtljagu.

Čak i oni koji su u njegov odlazak bili najneuvjereniji, došli su se oprostiti videći kako ulicama prolazi šest krcatih kočija prema zaljevskom pristaništu. Grof od Raigecourta, ovaj put s Camille, bio je počasni gost na objedu. Doimala se mlađom, a njezine oči manje okrutnima kad joj je kosa bila utegnuta u punđu, u zelenoj tunici i kućnim papučama iste boje. General je udvornošću skrivao nezadovoljstvo što je opet vidi.

- Gospođa mora biti čvrsto uvjerena u svoju ljepotu pa da nosi zeleno - rekao joj je na španjolskom.

Grof spremno prevede, a Camille zahihće smijehom slobodne žene koji je cijelu kuću zasitio svojim daškom gospina bilja.

-Nemojmo opet počinjati, Don Simone! - rekla mu je.

I u njoj i u njemu nešto se preokrenuto, jer se više nisu usuđivali nastaviti retoričko nadmetanje od prvog puta-iz straha da se ne bi zamjerali jedno drugomu. Camille ga je zaboravila, lepršava kao leptir usred svjetine školovane s ciljem da govori francuskim u prigodama poput ove. General zapodjene razgovor s fra Sebastianom de Sigüenzom, svetim čovjekom koji je uživao posve zasluženu čast zato što je liječio Humboldta od boginja koje je dobio kad je 1800. bio na proputovanju u gradu. Fratar se tada jedini na to nije osvrtao. »Gospodin je odredio da neki umru od boginja, a drugi ne, a barun je bio među posljednjima«, govorio je. General je zamolio da ga s njim upoznaju još kad je prije ovdje boravio, čim je doznao da svojim pripravcima na bazi aloje liječi tri stotine različitih bolesti.

Montilla je zapovjedio da pripreme oproštajnu vojnu smotru kadli se José Palacios vratio iz luke sa službenom porukom da će parobrod odmah poslije objeda biti pred kućom. Zbog lipanjskog je sunca naložio neka postave nadstrešnice na šajke koje će generala ispred utvrde Santo Domingo prebaciti na brod. Kuća je u jedanaest sati bila prepuna uzvanika i namjernika koji su se gušili od vrućine kad su im prostrli stol krcat svakakvim rijetkostima mjesne kuhinje. Camille nije sebi mogla objasniti razlog uzbuđenju koje je protreslo dvoranu sve dok nije čula trošni glas posve blizu svog uha:

- *Après vous, madame.*

General joj je pomogao uzeti od svega pomalo objašnjavajući joj ime, način spravljanja i podrijetlo pojedinoga jela, a nato je i sebe poslužio bogatim izborom, na čuđenje svoje kuharice kojoj je sat vremena prije odbio poslastice cjenjenije od onih posluženih na stolu. Nato ju je, prokrčivši put kroz skupine koje su tražile mjesto gdje bi sjele, odveo do spokojnoga unutrašnjega balkona, puna bujnog ekvatorskog cvijeća i bez uvoda je oslovio.

- Bit će mi vrlo milo kad se vidimo u Kingstonu - reče joj.

- Ništa mi ne bi bilo milije - odgovorila je bez zrnca iznenađenja. - Obožavam Blue Mountaine^[13] !

- Sama?

- S kim bila da bila, uvijek ću biti sama - rekla mu je i prpošno nadodala: - Ekscelencijo!

Nasmiješio joj se.

- Potražit ću vas preko Hyslopa - rekao je.

I to je bilo sve. Opet ju je poveo dvoranom do mjesta gdje ju je našao, oprostio se od nje ukočenim plesnim naklonom, odložio nedirnuto jelo na prozorskoj gredi i vratio se na svoje mjesto. Nitko nije znao kad je odlučio ostati ni zašto je to odlučio. Dosađivali su mu političari svakojakim mjesnim razmiricama kadli je odjednom pristupio grofu od Raigecourta i rekao kako bi ga svi čuli:

- Imate pravo, grofe. Što bih ja s tolikim ženama na brodu u ovako kukavnom stanju?

- Tako je, generale - uzdahne grof. - Užurbano nastavi:

- Zato sljedećega tjedna stiže engleska fregata *Shannon*, koja nema samo dobru kabinu nego i izvrsna liječnika.

- To je gore nego sto žena - reče general.

U svakom slučaju, objašnjenje je bilo puki izgovor, jer mu je jedan od časnika bio spreman ustupiti svoju kabinu do Jamaice. José Palacios bio je jedini koji je naveo točan razlog svojom nepogrešivom izrekom: »Što moj gospodar misli, samo moj gospodar zna!« Pa ionako ne bi mogli isploviti jer se parobrod nasukao na hrid kad je išao po njega ispred utvrde Santo Domingo i bio je teško oštećen.

I tako je ostao, ali uz jedini uvjet da više ne bude u Montillinoj kući. General ju je smatrao najljepšom u gradu, no bila je prevlažna za njegove kosti jer je more preblizu, osobito zimi kad se budio u vlažnim plahtama. Njegovo je zdravlje tražilo manje heraldičan zrak od onoga u ozidanu gradu. Montilla je to protumačio kao znak da će dugo ostati te se požurio kako bi mu ugodio.

Na gorskim je kosama Pope bilo rekreativno predgrađe koje su glasnici iz Cartagene zapalili 1815. kako se ne bi gdje imale utaboriti rojalističke postrojbe kad su se vratile kako bi osvojile grad. Ta žrtva nije ničemu poslužila, jer su Španjolci zaposjeli utvrđeni grad poslije sto i šesnaest dana opsade, a građanstvo je u međuvremenu pojelo čak i potplate na cipelama dok je više od šest tisuća duša pomrlo od gladi. Petnaest je godina poslije užarena ravnica i dalje bila izložena

nemilomu suncu u dva sata popodne. Jedna od rijetkih obnovljenih kuća pripadala je engleskomu trgovcu Judahu Kingselleru, koji je tih dana bio na putu. Privukla je generalovu pozornost kad je došao iz Turbaca - svojim dotjeranim palminim krovom i zidovima svečano oličenim, no i zato što je bila gotovo skrivena u voćnjaku. General Montilla smatrao je kuću preskromnom za položaj visokoga stanara, no ovaj ga podsjeti da bi jednako spavao u postelji kakve vojvotkinje kao umotan u svoj plašt na tlu u svinjcu. Tako ju je unajmio na neodređeno vrijeme, a platio je gospodinu Kingselleru i postelje i umivaonik, šest kožnih stolica u dvorani za dnevni boravak, a i kotao u kojemu je gospodin Kingseller sebi osobno vario alkohol. General Montilla donio je i baršunski naslonjač iz gradskoga poglavarstva i dao sagraditi kućicu za grenadirsku stražu. Unutra je kuća bila svježija i u doba najjačega sunca, a u svako vrijeme manje vlažna od kuće markiza De Valdehoyosa. Imala je četiri suhe i zračne spavaće sobe po kojima su šetale iguane. Nesanica je bila manje opora u zoru, dok je slušao nagla rasprsnuća slatkih guanabana što su padale sa stabala. Popodne, osobito u doba jakih kiša, vidjelo se kako prolaze povorke siromaha koji voze svoje utopljenike kako bi uz njih bdjeli u samostanu.

Otkako se preselio podno Pope, general se nije više od tri puta vratio unutar gradskih zidina, i to samo kako bi pozirao Antoniju Meucciju, talijanskomu slikaru na proputovanju kroz Cartagenu. Osjećao se tako loše da je morao pozirati sjedeći na unutrašnjoj terasi markizove palače, okružen divljim cvijećem i ptičjim plandovanjem, a ionako nije mogao ostati nepomičan više od sat vremena. Portret mu se svidio iako je bilo očito da ga umjetnik vidi s previše sućuti.

Granadski ga je slikar José Maria Espinosa bio naslikao u predsjedničkoj palači u Santa Feu malo prije rujanskog atentata, a portret mu se učinio toliko drukčijim od slike kakvu je o sebi imao, da nije mogao odoljeti napasti da otvori dušu generalu Santani, svom tadašnjemu tajniku.

»Znate li komu je sličan portret?«, tada ga je upitao. »Onomu starcu Olayi iz La Mese.

Čuvši za to Manuela Sâenz se zgranula jer je poznavala starca iz La Mese.

»Čini mi se da premalo sebe volite«, rekla mu je. »Olayi je bilo gotovo osamdeset godina kad smo ga prošli put posjetili i nije mogao stati na noge.«

Njegov je najstariji portret bio anonimna minijatura, naslikana u Madridu kad mu je bilo šesnaest godina. Drugi su ga put naslikali u trideset drugoj godini na Haitiju, a oba su portreta bila vjerna njegovoj dobi i karipskoj ćudi. Imao je malo afričke krvi jer je jedan očev šukundjed imao sina s robinjom, što se toliko vidjelo na crtama njegova lica da su ga plemići u Limi prozvali *El Zambo*^[14]. No kako je rasla njegova slava, slikari su ga idealizirali, prali mu krv, mitizirali ga dotle da su ga nametnuli javnom sjećanju s rimskim profilom njegovih kipova. Naprotiv, Espinosin portret nije sličio nikomu doli njemu u četrdeset petoj godini, kad je već bio podrovan bolešću.

Jedne kišne noći, probudivši se iz nemirna sna u kući podno Pope, general je ugledao evanđeosku spodobu posjednu-tu u kutku spavaće sobe, u tunici od gruba konopljina platna neke bratovštine, a kose ukrašene krunom od sjajnih krijesnica. U kolonijalno su se doba putnici iz Europe čudili kad bi vidjeli kako domorodci sebi osvjetljavaju put bocom punom krijesnica. Poslije su ušle i u republikansku modu žena koje su se njima služile kao zapaljenim vijencem u kosi, kao svjetlosnom dijademom na čelu, kao fosforescentnim broševima na prsima. Djevojka koja je te noći ušla u spavaonicu ušla ih je u vrpcu oko kose što joj je avetinjskim bljeskom obasjavala lice. Bila je krhka i tajanstvena, dvadesetogodišnjakinja prosijede kose, a on je odmah shvatio iskre vrline koju je najviše cijenio u žena: neukročenu inteligenciju. U grenadirsko je taborište došla nudeći se za što bilo, a dežurnomu se časniku učinila tako neobičnom da ju je poslao Joséu Palaciosu ukoliko bi generalu bila zanimljiva. Pozvao ju je da legne uza nj, jer nije osjećao snagu da je u naručju prenese u visaljku. Izvukla je vrpcu iz kose, spremila krijesnice u komadić šećerne trske koju je donijela sa sobom i ispružila se do njega. Poslije nesuvisla razgovora general se usudio zapitati je što o njemu misle u Cartageni.

- Kažu da je Vaša Ekscelencija dobro i zdravo, ali glumite bolesnika kako bi vas žalili - reče ona.

Skinuo je noćnu košulju i rekao djevojci neka ga pregleda na svjetlu uljanice. Tada je, dlan po dlan, opipavala najoronulije zamislivo tijelo: upao trbuh, rebra iskočila ispod kože, noge i ruke kost i koža, a sav je bio obavijen bezdlakom kožom mrtvačke bljedoće. Činilo se kao da njegova glava pripada drugomu zbog preplanulosti života pod vedrim nebom.

- Nedostaje mi još samo umrijeti - reče on.

Djevojka je ustrajala.

- Kažu da je tako uvijek i bilo, ali vama sada odgovara što se to zna!

Nije se vratio u stvarnost. Nastavio je podastirati nepobitne dokaze svoje bolesti dok je ona na mahove podlijegala laku snu i iz sna mu odgovarala, ne gubeći nit razgovora. Cijele je noći nije ni taknuo, bilo mu je dovoljno osjećati smireni dah njezine mladosti. Odjednom je uz sam prozor satnik Iturbide zapjevao: Nastavi li se oluja, ako uragan podivlja, obgrli me oko vrata neka nas more proguta. Bila je to pjesma iz onih vremena kad mu je želudac još podnosio moć sjećanja na zrele guayabe i nemilosrđe jedne žene u mraku. General i djevojka zajedno su to slušali, gotovo pobožno, ali je usnula usred sljedeće pjesme, a on je malo poslije utonuo u nemiran san. Tajac koji je zavladao poslije glazbe bje tako čist da su se uzlajali psi kad je na vršcima prstiju ustala kako ne bi probudila generala. Čuo ju je kako traži opipom prijevomicu.

- Odlaziš kao djevica - rekao joj je.

Odgovorila je prpošnim smijehom:

- Nijedna nije djevica poslije noći s Vašom Ekscelencijom.

Otišla je kao sve. Od tolikih žena koje su prošle kroz njegov život, a mnoge od njih tek kratke sate, nije bilo nijedne s kojom bi makar pomislio ostati. U svom je ljubavnom žaru bio u stanju promijeniti svijet kako bi postigao svoje. Kad bi se zasitio, dovoljna mu je bila tlapnja da ih se i dalje sjeća, predajući im se iz daleka u zanosnim, plamenim pismima, šaljući im divne darove kako bi se obranio od zaborava, ali ne izvrgavajući ni trunčicu svoga života nekakvomu osjećaju sličnijemu taštini nego ljubavi.

Čim je te noći ostao sam, ustao je kako bi se našao s Iturbideom koji je s drugim časnicima i dalje čavrljao oko dvorišne vatre. Natjerao ga je da pjeva do zore, dok ga je na gitari pratio pukovnik

José de la Cruz Paredes, a prema pjesmama koje je tražio svi su shvatili koliko je klonuo duhom.

Sa svojega se drugoga putovanja u Europu vratio oduševljen pomodnim kupletima i pjevao ih je svim srcem, a plesao je neusporedivom umiljatošću na svadbama potomaka plemića i Indijanki u Caracasu. Ratovi su mu promijenili ukus. Romantične pjesme pučkoga nadahnuća, koje su ga za ruku provele morima sumnja njegovih prvih ljubavi, bijahu zamijenjene raskošnim valcerima i trijumfalnim koračnicama. Te je noći u Cartageni opet zahtijevao pjesme iz mladosti, neke i tako stare da ih je on morao učiti Iturbidea koji je bio premlad da bi ih se sjećao. Slušateljstvo se smanjivalo kako je general krvario prema unutra sve dok nije ostao sam s Iturbideom uz žeravice vatre.

Čudna noć, bez zvijezda na nebu. S mora je puhao povjetarac nabijen plačem siročadi i trulim zapasima. Iturbide bijaše čovjek velikih šutnja, znao je dočekati zoru gledajući netremice ledeni pepeo onim istim nadahnućem kojim je bez stanke mogao propjevati cijelu noć. General mu je, dok je raspirivao vatru, prekinuo čaroliju:

- Što kažu u Meksiku?

- Ondje nemam nikoga - odgovori Iturbide. - Prognanik sam.

- Ovdje smo to svi - reče general. - Proživio sam šest godina u Venezueli otkako je sve to počelo, a ostatak sam se vremena potucalo po pola svijeta od nemila do nedraga. Ne možete zamisliti što bih dao kad bih sad u San Mateu jeo onaj složenac od mesa i povrća!

Misao mu je vjerojatno doista pobjegla u šećerane njegova djetinjstva, jer je zavladao duboka Šutnja dok je gledao ugašenu vatru. Kad je progovorio, opet je gazio po čvrstoj zemlji.

- Nevolja je u tome što smo prestali biti Španjolci i potucali smo se po zemljama koje iz dan u dan toliko mijenjaju nazive i vlade da više ne znamo ni gdje smo, u kurac! - reče.

Dugo se zagledao u pepeo i upitao drugačijim tonom:

- Kad na svijetu ima toliko zemalja, kako to da ste naumili doći upravo ovamo?

Iturbide mu odgovori obilazeći kao mačak oko vruće kaše:

- U vojnoj su nas akademiji učili ratovati na papiru - rekao je. - Borili smo se kositrenim vojničicama na gipsanim maketama, a nedjeljom

bi nas vodili na obližnje tratine, među krave i gospoje koje su se vraćale s mise. Tad bi pukovnik ispalio topovski hitac kako bismo se privikli na strah od eksplozija i miris baruta. Zamislite da je najslavniji naš profesor bio jedan engleski invalid koji nas je učio kako ćemo mrtvi padati s konja.

General ga prekine.

- A vi ste htjeli pravi rat.

- Vaš, generale - reče Iturbide. - No navršit će se dvije godine otkako su me primili, a ja još ne znam kakva je prava pravcata borba.

General ga ni tad nije gledao u lice.

- Pogriješili ste svoju sudbinu - reče mu. - Ovdje više neće biti ratova doli onih jedni protiv drugih, a to je kao ubiti vlastitu majku.

José Palacios ga iz sjene podsjeti da će svanuti. Tad je šibom razmicao pepeo, a dok se uspravljao, grčevito uhvativši Iturbidea za mišicu, reče mu:

- Na vašem bih mjestu odmaglio punom parom dok me ne stigne nečasnost.

José Palacios će do smrti ponavljati da je kuća podno Pope bila opsjednuta nesretnom sudbinom. Nisu se pravo ni smjestili kad je iz Venezuele stigao poručnik ratne mornarice, José Tomás Machado, s viješću da mnogi vojni kotari ne priznaju separatističku vladu i da jača nova, generalu sklona stranka.

Primio ga je u četiri oka te ga saslušao, pozorno, ali ne i osobito oduševljeno.

- Dobro, ali to su zakasnjele vijesti - rekao je. - A što se mene tiče, što može jedan jadni invalid protiv cijelog svijeta?

Zapovjedio je neka izaslanika smjeste sa svim počastima, ali nije mu obećao odgovor.

- Ne očekujem domovinski spas - rekao je.

No čim je otpustio poručnika Machada, general se okrenuo Carreñu te ga upitao:

- Jeste li sreli Sucrea?

Da: iz Santa Fea je otputovao sredinom svibnja, hitno, kako bi točno na Antunovo bio sa svojom ženom i kćerkicom.

- Dobro je putovao - zaključio Carreño - jer se predsjednik Mosquera s njim mimoišao na cesti iz Popayána.

- Kako to? - začudio se general. - Otputovao je kopnom?
- Tako je, generale.
- Bože siromaha! - reče on.

Imao je zlu slutnju. Iste je noći primio vijest da je maršal Sucre četvrtoga lipnja upao u zasjedu i da je ustrijeljen metkom u leđa dok je prolazio mračnim područjem klanca Berruecosa. Montilla je donio tu tužnu vijest kad je general dovršavao večernju kupku i jedva ju je cijelu saslušao. Udario se rukom po čelu i povukao stolnjak na kojemu je još ostalo porculansko povrće od večere, izludio u nastupu jednoga od svojih biblijskih bjesova.

- Kurca ti! - vrisne.

Kuća je još odjekivala od njegova uzvika, a on se već svladao. Stropoštao se u stolicu ričući:

- Obando je to učinio!

I više je puta ponavljao:

- Obando, plaćeni ubojica Španjolaca.

Odnosilo se to na generala Joséa Mariju Obanda, zapovjednika u Pastu, na južnoj granici Nove Granade, koji je time lišio generala jedinoga mogućeg nasljednika, a sebi osigurao predsjednički položaj raščetvorene republike kako bi ga predao Santanderu. Jedan je od urotnika u svojim uspomenu pripovijedao kako ga je, kad je izlazio iz kuće u kojoj je bio zamišljen taj zločin, na glavnome trgu u Santa Feu, zaboljela duša videći maršala Sucrea u ledenoj sutonskoj omaglici u ogrtaču od crna sukna, i siromaškim šeširom kako sam, držeći ruke u džepovima, šeće prvostolničkim atrijem.

One noći kad je čuo za Sucreovu smrt, general je izbacivao krv. José Palacios je to skrio, kao i onda u Hondi, kad ga je zatekao kako četveronoške spužvom pere kupaonički pod. Obje mu je tajne sačuvao iako ga nije pitao, misleći da nema smisla nadodavati još neugodnih vijesti kad ih ionako ima na pretek.

Jedne noći poput ove, u Guayquilu, general je bio svjestan svoje preuranjene starosti. Još je imao kosu do ramena i vezivao ju je na zatiljku vrpcom zbog veće udobnosti u ratnim i ljubavnim bitkama, ali je tad uvidio da mu je gotovo sijeda, a lice uvelo i žalostivo. »Da me sad vidite, ne biste me prepoznali«, napisao je jednomu prijatelju. »Četrdeset i jedna mi je godina, a doimam se kao šezdesetogodišnji starac!« Te je noći odrezao kosu. Malo poslije, u Potosiju, u pokušaju

zaustavljanja vihora kratkotrajne mladosti koja mu je izmicala kroza prste, obrijao je brkove i zaliske.

Nakon što su ubili Sucrea, više se nije služio kozmetičkim smicalicama kako bi prikrio starost. Kuća podno Pope utonula je u tugu. Časnici više nisu kartali, a noćima su stražarili, razgovarali do sitnih sati oko vječne dvorišne vatre protiv komaraca ili u zajedničkoj spavaonici, na visaljkama obješenim na različitim razinama.

General je svoju gorčinu cijedio kap po kap. Nasumce bi izabrao dva ili tri svoja časnika te bi ih držao budne pokazujući im najgore što je čuvao u truležnici svoga srca. Još ih je jedanput sve davio tužbalicom da je njegova vojska na rubu rasula zbog škrtosti kojom mu Santander, kao dopredsjednik Republike Kolumbije, nije htio poslati postrojbe i novac kako bi dovršio oslobađanje Perua.

- Po svojoj je prirodi škrt i ograničen - govorio je - ali su njegovi razlozi bili još opakiji: nema veličine da sagleda išta preko kolumbijskih granica!

Po tisućiti im je put ponavljao košmar da je smrtni udarac integraciji zadan kad su Sjedinjene Države bile pozvane na Panamski kongres, kad ih je na svoju ruku pozvao Santander, a riječ je bila, ni o čemu manjem, nego o proglašenju američkoga jedinstva.

- Kao kada tko pozove mačku na mišju gozbu - rekao je.

- A sve zato što su Sjedinjene Države zaprijetile kako će nas tužiti zato što kontinent pretvaramo u savez narodnih država protiv Svete Alijanse! Kakva čast!

Još je jedanput ponovio sav svoj užas zbog nezamislive hladnokrvnosti kojom je Santander došao do svojega konačnog cilja.

- On je mrtvo puhalo! - rekao je.

Po ne znam koji put ponovi onaj svoj žučljivi govor o zajmovima što ih je Santander primio iz Londona i o popustljivosti kojom je potpomagao korupciju svojih prijatelja. Kad god bi ga spomenuo, privatno ili javno, nadodao bi kap otrova u ozračje koje - činilo se - nije moglo podnijeti ni kapi više. No nije se mogao susprezati.

- Tako je počela propast svijeta - govorio je.

Bio je tako strog u upravljanju državnim sredstvima da nije mogao prijeći na tu temu a da ne izgubi nadzor. Kao predsjednik odredio je smrtnu kaznu za svakoga državnoga službenika koji bi utajio ili ukrao više od deset pesosa. No zato je bio tako nesebičan kad je riječ bila

o njegovoj osobnoj imovini da je - u nekoliko godina oslobodilačkih ratova - potrošio najveći dio naslijeđenoga imetka. Svoju je plaću dijelio ratnim udovicama i invalidima. Svojim je nećacima darovao naslijeđene obiteljske šećerane, sestrama je podario kuću u Caracasu, a glavninu je svojih zemljišnih posjeda podijelio brojnim robovima koje je oslobodio još prije nego što je ropstvo ukinuto. Odbio je milijun pesosa koje mu je ponudio Kongres u Limi u zanosu oslobođenja. Ljetnikovac u Montserrateu, što mu ga je vlada dodijelila kako bi imao dostojno mjesto za stanovanje, darovao je jednomu prijatelju u škripcu nekoliko dana prije podnošenja ostavke. U Apureu je ustao iz visaljke u kojoj je spavao te ju je darovao nekomu vodiču kako bi se on u njoj preznojavao u groznici, a sam je nastavio spavati na podu, umotan u vojnu kabanicu. Dvadeset tisuća srebrnih pesosa koje je od svojega novca htio platiti kvekerskomu odgajatelju Josephu Lancasteru - nije bio njegov, nego državni dug. Konje koje je toliko volio ostavljao bi prijateljima koje je susretao na putu, pa i Bijeloga goluba, najpoznatijeg i najslavnijeg, koji je ostao u Boliviji kao ukras u konjušnicama maršala De Santa Cruza. Zato ga je tema o pronevjerenim zajmovima izbacivala iz takta, u krajnosti perfidije.

- Casandro je glatko prošao, kao i poslije 25. rujna, jer on je čarobnjak očuvanja forme - govorio je svakomu tko ga je htio slušati. - No njegovi su prijatelji odnijeli natrag u Englesku onaj isti novac koji su Englezi pozajmili naciji, uz lavlju dobit, umnoženu u njihovu korist lihvarskim poslovima

Noćima je svima pokazivao najmutnije dubine svoje duše. Četvrtoga se dana, u osvit, kad se kriza činila vječnom, pojavio na dvorišnim vratima u istoj odjeći u kojoj je bio kad je primio vijest o zločinu. Generala Briceña Méndeza pozvao je na razgovor u četiri oka i s njim je čavrljao do prvih pijetlova. General u svojoj visaljci, pod mrežom, a Briceño Méndez na drugoj, koju mu je José Palacios objesio do nje. Možda nijedan ni drugi nisu bili svjesni toga koliko su iza sebe ostavili sjedilačke navike i u nekoliko su se dana vratili nepouzdanim noćima u taborištima. Iz tog je razgovora general zaključio da uznemirenost i žudnje koje mu je José María Carreño izrazio u Turbacu - nisu samo njegove, nego ih dijeli i većina venezuelskih časnika koji su se, poslije onoga kako su se Granađani

prema njima ponašali, osjećali venezuelskije nego ikada, ali su se bili spremni pobiti za cjelovitost. Da je general zapovjedio neka se pođu boriti u Venezuelu, odjurili bi glavom bez obzira, a Briceño Méndez prije svih.

Bili su to najteži dani. Jedini posjetitelj kojega je general htio primiti bio je poljski pukovnik Miecieslaw Napierski, junak u bitki kod Friedlanda i preživjeli iz poraza kod Leipziga -koji je tih dana došao s preporukom generala Poniatowskoga kako bi stupio u kolumbijsku vojsku.

- Zakasnili ste - reče mu general. - Ovdje više nema ničega!

Poslije Sucreove je smrti ostalo manje nego ništa. To je dao na znanje Napierskomu, a on je to prenio u svom putnom dnevniku što će ga jedan granadski pjesnik - sto osamdeset godina poslije - spasiti za povijest. Napierski je doplovio na *Shannonu*. Brodski ga je kapetan dopratio u generalovu kuću, a on im je spomenuo svoju želju da otputuje u Europu, ali ni jedan od te dvojice nije u njega uočio istinsku sklonost za ukrcajem. Budući da je fregata imala pristati i u La Guayri, odakle će se vratiti u Cartagenu, a iz nje isploviti u Kingston, general je kapetanu dao pismo za svog opunomoćenika za prodaju rudnika Aroa, u nadi da će mu na povratku poslati nešto novca, ali fregata se vratila bez odgovora, a on je očito bio tako dotučen da nikomu nije palo ni na um pitati hoće li otputovati.

Ni jedna utješna vijest. José Palacios se, sa svoje strane, trudio ne pogoršati one koje su pristizale i pokušavao ih je što dulje zadržati. Časnike u njegovoj pratnji mučilo je to - a generalu su to krili kako ga ne bi do kraja dotukli - što je husarska i grenadirska straža posijala vatreno sjeme besmrtne blenoreje^[15]. Počelo je od onih dviju žena što su namirivale cijeli garnizon u noćima u Hondi, a vojnici su poslije to širili svojim neurednim ljubavima kamo god bi prošli. Sad više nije pošteđen nitko iz postrojbe, iako nije bilo tog lijeka službene medicine niti nadriliječničkih meštija koje nisu iskušavali.

Nije bila nepogrešiva skrb Joséa Palaciososa kako bi gospodara pošteđio beskorisnih gorčina. Jedne je noći iz ruke u ruku išlo nenaslovljeno pismo, a nitko nije znao kako je stiglo do generalove visaljke. Pročitao ga je bez naočala, daleko ispruživši ruku, te ga prinio plamenu voštanice i pridržavao sve dok nije izgorjelo.

Bilo je to pismo Josefe Sagrario da će u ponedjeljak, s mužem i djecom, biti na proputovanju u Mompoxu, osokoljena viješću da je general svrgnut i da odlazi iz zemlje. Nikada nije otkrio što je pisala, ali je cijelu noć odisao silnom tjeskobom i u zoru poslao Josefi Sagrario prijedlog pomirenja. Odoljela je molbama i nastavila putovanje kao što je bilo predviđeno, bez trenutka slabosti. Jedini joj je razlog, kako je rekla Joséu Palaciosu, taj što nema nikakva smisla pomiriti se s čovjekom kojega je već smatrala mrtvim.

Tog se tjedna saznalo da se u Santa Feu zaoštrio osobni rat Manuele Sâenz za generalov povratak. Nastojeći joj zagorčiti život, Ministarstvo unutarnjih poslova zahtijevalo je od nje neka preda arhive koje je čuvala. Odbila je i pokrenula provokacijski rat kojim je vladu izbacila iz takta. Potičući skandale, dijelila je letke u kojima je generala kovala u zvijezde, a sa svoje je dvije robinjice-ratnice brisala ugljenom nadrljane natpise na javnim zidovima. Javnost je znala da ona u pukovničkoj odori zalazi u vojarnice te sudjeluje u vojničkim proslavama i časničkim urotama. Najviše se govorkalo da, u Urdanetinoj sjeni, podjaruje oružani ustanak kojim bi se opet uspostavila generalova apsolutna vlast.

Teško je bilo povjerovati da on za to ima snage. Sutonske su groznice postajale sve redovitije, a kašalj razdirući.

José Palacios ga je jedne zore čuo kako urla:

- Kurvanjska domovino!

Upao je u spavaću sobu, prestrašen povikom zbog kojega je general, uvijek korio svoje časnike, i nađe ga okrvavljenog obraza. Porezao se prigodom brijanja, ali se nije toliko naljutio zbog te nezgode koliko zbog svoje nespretnosti. Ljekarnik koji mu je priskočio, na hitan poziv pukovnika Wilsona, našao ga je tako očajna da ga je pokušavao smiriti kapljicama beladone.

Naglo ga je zaustavio.

- Ostavite me ovakva - reče mu. - Očaj je spas izgubljenih!

Iz Caracasa mu je pisala sestra María Antonia. »Svi se tuže što nisi htio doći srediti ovaj nered«, napisala mu je. Seoski su župnici nepokolebljivo za njega, vojni se bjegunci otimaju nadzoru, planine su pune naoružanih ljudi koji tvrde da neće nikoga nego njega. »Povika je to luđaka, jer se više ne razumiju ni oni koji su digli revoluciju«, pisala mu je sestra. Naime, dok su jedni vapili za njim,

zidovi bi u pola zemlje osvanuli iščrčkani pogrdnim natpisima. Njegovu bi obitelj, pisalo je u tim klevetničkim paskvilima, trebalo iskorijeniti do petoga koljena.

Dotukao ga je Venezuelski kongres sazvan u Valenciji, okrunjen konačnim odcjepljenjem i svečanom izjavom da neće biti pomirbe s Novom Granadom i Ekvadorom dokle je god general na kolumbijskome tlu. Koliko i sama ta činjenica, zaboljelo ga je i to što mu je službeno izvješće iz Santa Fea predao jedan od urotnika u atentatu 25. rujna, njegov smrtni neprijatelj, kojega je predsjednik Mosquera pozvao iz progonstva kako bi ga imenovao ministrom unutarnjih poslova.

- Moram priznati da me taj događaj pogodio najviše u životu - rekao je general.

Noć je probdio diktirajući raznim pisarima razne inačice odgovora, ali je njegov bijes bio toliki da je na poslijetku usnuo. U osvit je, poslije nemirna sna, kazao Joséu Palaciosu:

- Onoga dana kad ja umrem, u Caracasu će zazvoniti sva zvana!

Pa i više od toga. Doznajući za njegovu smrt, gubernator Maracaiba će napisati: »Hitam priopćiti vijest o velikom događaju koji će nedvojbeno uroditi bezbrojnim dobrobitima u borbi za slobodu i za sreću ove zemlje. Onaj zloduh, ona baklja anarhije, onaj domovinski tlačitelj - prestao je postojati.« Ta se objava, isprva namijenjena samo kao izvješće vladi u Caracasu, pretvorila u nacionalni proglas.

U moru užasa tih zlosretnih dana José Palacios otpjevao je generalu u pet sati ujutro nadnevak njegova rođenja:

- Dvadeset i četvrtoga srpnja, dan svete Kristine, djevice i mučenice!

Otvorio je oči i valjda opet postao svjestan da je izabranik nedaća.

Nije običavao slaviti rođendan nego imendan. U katoličkom je kalendaru bilo jedanaest svetih Šimuna, ali najviše bi bio volio da je dobio ime po Šimunu Cirencu koji je pomagao Kristu naprtiti križ, no sudbina mu je odredila drugoga Šimuna, apostola i propovjednika u Egiptu i Etiopiji, koji se slavi 28. listopada. Jedanput su mu na taj dan u Santa Feu stavili na glavu lovorov vijenac. Razdragano ga je skinuo te ga vragolasto nataknuo generalu Santanderu, koji ga je prihvatio ne trepnuvši. No život nije brojio imendanima nego godinama. Osobito mu je važan bio četrdeset i sedmi, jer ga je lani,

dvadeset četvrtoga srpnja u Guayaquilu - u jeku loših vijesti sa svih strana i pogubnih bulažnjenja u groznicama - sledilo jedno proroštvo. Njega, koji nikada nije priznavao realnost proricanja. Znak je bio jasan: ostane li na životu do sljedećega rođendana, nema te snage koja bi ga ubila. Tajnovitost tog zagonetnoga proroštva bila je ona snage koja ga je sve dotada držala - suprotno svakomu razboru.

- U kurac, već četrdeset i sedam godina! - šapnuo je. - A živ sam!

Uspravio se u visaljci, oporavljenih snaga, a srca okrijepljena divnom uvjerenošću da je izvan svih zala. Pozvao je Bricena Méndeza, glavešinu onih koji su htjeli otići u Venezuelu i ondje se boriti za cjelovitost Kolumbije. Predao mu je dar kojim je svojim časnicima uvijek krunio svoj rođendan.

- Od poručnika nadalje - rekao mu je - tko god se želi otići boriti u Venezueli neka popiše svoje oružje.

Prvi je bio general Briceño Méndez. Pohodu se pridruže i dva generala, četiri pukovnika i osam satnika garnizona u Cartageni. No kad je Carreño podsjetio generala na njegovo obećanje, on mu reče:

- Vama su namijenjene više nakane!

Dva je sata prije polaska odlučio da otputuje i José Laurencio Silva, jer je stekao dojam da mu je hrđava svakodnevnica pogoršala opsesiju da će oslijepjeti. Silva otkloni tu čast.

- Rat je i ova dokonost, i to najteži - rekao je. - Dakle, ostajem ovdje ako mi moj general ne zapovjedi drukčije.

A Iturbide, Fernando i Andrés Ibarra nipošto nisu bili prihvaćeni.

- Budete li doista morali otići, bit će to na drugu stranu - rekao je general Iturbideu.

Andrésu je, s neobičnim motivom, dao na znanje da je general Diego Ibarra već u borbi, a previše su dva brata u jednom te istom ratu. Fernando se nije ni ponudio, uvjeren da će čuti isti odgovor kao uvijek: »Čovjek u rat ide čitav pa ne može dopustiti da ostane bez oba oka i desne ruke!« Utješio se time što je taj odgovor u neku ruku bio vojno odličje.

Montilla im je donio popudbinu iste noći kad bijaše odobrena. Sudjelovao je u jednostavnom obredu kad se general od svakoga oprostio zagrljajem i po jednom rečenicom. Otišli su odvojeni, raznim putovima, neki preko Jamaice, drugi preko Curaçaa, a treći preko Guajire, ali svi u civilu, bez oružja ili ičega čime bi odali svoj identitet,

kao što su odavna naučili u tajnim pothvatima protiv Španjolaca. U zoru je kuća podno Pope bila opustjela vojamica, ali general je ostao u nadi da će u novom ratu opet ozelenjeti negdašnje lovorike.

VII.

General Rafael Urdaneta domogao se vlasti petoga rujna. Ustavotvornoj je skupštini bio istekao mandat, a nije bilo druge valjane vlasti koja bi državnom udaru dala zakonitost pa su ustanici pozvali gradsko poglavarstvo Santa Fea koje je Urdanetu priznalo obnašateljem dužnosti dok je ne preuzme general. Tako je dostigao svoj vrhunac ustanak venezuelskih vojnika i časnika u garnizonima Nove Granade, koji su porazili vladine snage uz potporu sitnih zemljoposjednika iz savana i seoskoga svećenstva. Bio je to prvi državni udar u Republici Kolumbiji i prvi od četrdeset i devet građanskih ratova koje smo imali izgurati u ostatku stoljeća. Predsjednik Joaquín Mosquera i potpredsjednik Caycedo, usamljenici usred ništavila, maknuli su se sa svojih položaja. Urdaneta je pokupio vlast s poda, a prvi mu je vladarski potez bio poslati u Cartagenu svoje osobno izaslanstvo kako bi generalu ponudilo mandat predsjednika Republike.

José Palacios odavno se nije sjećao da je njegov gospodar bio tako stabilna zdravlja kao tih dana, jer su glavobolja i sutonske groznice položile oružje čim je stigla vijest o vojnom udaru. No nije ga dugo viđao ni u stanju veće tjeskobe. Uznemiren time, Montilla je pridobio suučesništvo fra Sebastián de Sigüenze kako bi generalu potajno pružao pomoć, što je fratar drage volje prihvaćao, i to izvrsno, dopuštajući da ga general pobjeđuje u šahu onih užarenih popodneva dok su čekali Urdanetine izaslanike.

General je poteze naučio tijekom svojega drugog boravka u Europi i malo mu je nedostajalo da postane majstor igrajući s generalom O'Learyjem u besanim noćima dugog bojnoga pohoda u Peruu. No nije se osjećao sposobnim poći naprijed.

»Šah nije igra nego strast«, govorio je. »Više volim junačkije podvige!«

No u svojim ga je nacrtima za javno školstvo uvrstio u korisne i čestite igre koje se imaju učiti u školama. Zapravo nikada nije ustrajao u šahu jer njegovi živci nisu bili za tako samozatajnu igru, a koncentracija koju bi od njega zahtijevala - trebala mu je za ozbiljnije stvari.

Fra Sebastián bi ga našao kako se snažnim trzajima ljulja u visaljci koju su, po njegovoj zapovijedi, objesili uz vrata na ulicu kako bi

motrio put užeženoga praha na kojemu su se morali pojaviti Urdanetini izaslanici.

»Ajoj, fratre!«, govorio bi mu general kad bi ga vidio da dolazi.
»Niste ništa naučili na vlastitoj koži!«

Gotovo ne bi ni sjeo povući poteze jer bi poslije svakoga ustajao dok bi fratar razmišljao.

»Nemojte me rastresti, Ekscelencijo«, govorio bi mu fratar. »Inače ću vas živa pojesti!«

General se nasmijao:

»Tko s ohološću objeduje, u sramoti će večerati!«

O'Leary bi se znao zaustaviti uz stol kako bi proučavao šahovnicu i prišapnuo mu kakvu zamisao. Ogorčeno ih je odbijao. Naprotiv, kad god bi pobijedio, izlazio bi u dvorište gdje su njegovi časnici kartali i hvalisao se svojom pobjedom. Usred jedne šahovske partije fra Sebastián ga je upitao pomišlja li na to da zapiše svoje uspomene.

-Nikada! - odgovorio je. - To su mrtvačke trice i kućine!

Pošta, jedna od njegovih najjačih opsesija, pretvorila se u mučenje. Još više tijekom onih smušenih tjedana kad su glasnici iz Santa Fea odugovlačili na putu, čekajući svježije vijesti, a posrednici na usputnim postajama umarali se čekajući ih. Zato je ilegalna pošta postajala sve to izdašnjijom i užurbanijom te bi general primao vijesti o vijestima prije nego bi doista do njega stigle pa je imao na pretek vremena kako bi mu odluke sazrijevale.

Doznajući da su izaslanici blizu, sedamnaestoga je rujna poslao Carreña i O'Learyja neka ih dočekaju na putu iz Turbaca. Pristigli su pukovnici Vicente Piñeres i Julián Santa María, koji su se isprva iznenadili što u tako dobru raspoloženju zatječu beznadnoga bolesnika o kojemu se toliko govorilo u Santa Feu. U kući su improvizirali svečanost, uz civilne i vojne dostojanstvenike na kojoj su se držali prigodni govori i ispijale zdravice za domovinski spas. Na posljetku je general zadržao izaslanike i oni mu u četiri oka reknu istinu. Pukovnik Santa María, sklon patetičnosti, iznese vrhunski razlog: ne prihvati li general svoj mandat, u zemlji će nastati strahovito bezvlade.

On se izmaknuo odgovoru.

-Najprije postojati, a onda mijenjati - rekao je. - Tek kad se političko obzorje razvedri, znat ćemo postoji li domovina ili ne postoji.

Pukovnik Santa María nije shvaćao.

- Time hoću reći da je najhitnije oružjem ujediniti zemlju - nastavi general. - No svršetak klupka nije ovdje, nego u Venezueli!

Otad mu je to bila fiksna ideja: opet sve početi iznova, znajući da je neprijatelj u njegovoj vlastitoj kući, a ne izvan nje. Oligarhije svake zemlje - koje su u Novoj Granadi predstavljali santanderovci pa i sam Santander - objavile su borbu na smrt ideji integracije zato što se kosila s mjesnim povlasticama bogatih otmjenih obitelji.

- To je pravi i jedini razlog ovoga rascjepkanoga rata koji nas ubija - rekao je general. - A najtužnije je to što vjeruju da mijenjaju svijet, dok zapravo time samo ovjekovjećuju najnatražnije španjolske zamisli!

Nastavio je u jednom dahu:

- Znam, smiju mi se zato što u istome pismu istoga dana kažem istoj osobi jedno, a onda nešto posve suprotno, da sam za monarhiju, da sam protiv monarhije, a i treće: da istodobno odobravam obje mogućnosti!

Optuživali su ga da je prevrtljivac u svojim prosudbama ljudi i da manipulira poviješću, da se borio protiv Fernanda Sedmoga a grlio se s Morillom, da je protiv Španjolske vodio rat na život i smrt a bio snažan promicatelj njezina duha, zato što se oslanjao na Haiti kako bi pobijedio a onda ga smatrao stranom zemljom kako ga ne bi pozvao na Panamski kongres, zato što je bio mason i na misi čitao Voltairea a s druge strane branio Crkvu, zato što je očijukao s Englezima a kanio se oženiti francuskom kneginjicom, da je lakouman, licemjeran i nelojalan jer je prijateljima u nazočnosti laskao, a iza leđa ih ocrnjivao.

- Pa lijepo, sve je to točno, ali sporedno - rekao je - jer sam sve to učinio jedino u cilju da ovaj kontinent bude jedna neovisna i jedinstvena zemlja, a u tome nisam imao ni jednu proturječnost, ni jednu jedinu sumnju!

I zaključio je karipskom čistom psovkom:

- A sve drugo neka se goni u kurac!

U pismu što ga je dva dana poslije poslao generalu Briceñu Méndezu, napisao je: »Nisam htio prihvatiti mandat koji su mi ponudili, jer ne želim slovit kao buntovnički vođa i biti vojno imenovan od pobjednika.«

No u dva pisma koja je te iste noći izdiktirao Fernandu za generala Rafaela Urdanetu, pripazio je da ne bude toliko radikaln.

Prvo je pismo bilo službeni odgovor, a njegov je svečan ton bio očit od samog oslavljanja s »Predični gospodine«. U njemu je državni udar opravdavao stanjem bezvlađa i zapuštenosti u kojem se republika našla poslije raspada prošle vlade. »U takvim se slučajevima narod ne vara«, napisao je. No ne postoji nikakva mogućnost da prihvati predsjednički mandat. Jedino što može ponuditi njegova je spremnost da se vrati u Santa Fe kako bi kao običan vojnik služio novoj vladi.

Drugo je pismo bilo privatno, što se očitovalo već u prvome retku: »Dragi generale«. Bilo je to iscrpno i razvidno pismo, a nije ostavljalo ni najmanju sumnju u razloge svoje nesigurnosti. Budući da se Don Joaquín Mosquera nije odrekao naslova, sutra bi mogao postići da ga proglase punopravnim predsjednikom, a njega bi prikazao kao samozvanca. Zapravo je ponavljao ono iz službenog pisma: dok ne bude imao jasan mandat, potekao iz zakonitog izvora, ne postoji nikakva mogućnost da se prihvati vlasti.

Oba su pisma otišla istom poštom, zajedno s izvornikom proglašenja u kojem je pozivao zemlju neka zaboravi svoje strasti i podupre novu vladu. No držao se daleko od bilo kakva dogovora. »Iako se čini da nudim mnogo, ne nudim ništa«, reći će poslije. I priznao je da je napisao neke rečenice kojima je jedini cilj bio ulagivati se onima koji to žele.

U drugom je pismu najzanimljiviji njegov zapovjednički ton, tako začudan u čovjeka lišena svake moći. Zatražio je promaknuće za pukovnika Florencija Jiménezza kako bi otišao na zapad s dovoljno vojske i streljiva te kako bi pružio otpor dugotrajnomu ratu što su ga protiv središnje vlade vodili generali José María Obando i José Hilario López.

- Oni koji ubiše Sucrea - naglasio je.

Preporučio je i druge časnike na razne visoke položaje. »Preuzmite to vi«, pisao je Urdaneti, »a ja ću učiniti ostatak, od porječja Magdalene, pa sve do Venezuele i do Boyacá.« Spremanje stupati u Santa Fe na čelu dvije tisuće ljudi te na taj način pridonijeti uspostavi javnog reda i učvršćenju nove vlade.

Puna četrdeset i dva dana nije primio izravne vijesti od Urdanete, ali mu je i dalje na sve načine pisao tijekom onog dugog mjeseca kad nije radio ništa drugo doli slao vojne zapovijetke na sve četiri strane svijeta. Brodovi su uplovljavali i isplovljavali, ali o putovanju u Europu više nije bilo ni spomena iako je katkad na to podsjećao - kao način političkoga pritiska. Kuća podno Pope pretvorila se u glavni stožer cijele zemlje, a rijetke su bile političke odluke tih mjeseci koje on iz visaljke nije ili nadahnuo ili donio. Korak po korak, gotovo ne htijući, upletao se u odluke koje su nadilazile vojna pitanja. Vodio je skrb o najmanjim pojedinostima, primjerice isposlovao namještenje u poštanskom uredu svojemu dobromu prijatelju, gospodinu Tatisu, ili da opet prime u djelatnu službu generala Joséa Ucrósa koji više nije podnosio mir u svojoj kući.

Tih je dana s obnovljenim žarom ponavljao svoju staru uzrečicu: »Star sam, bolestan, izmoren, razočaran, proganjan, oblaćen i slabo plaćen!« No nitko tko bi ga vidio - nije mu povjerovao. Dok se činilo da manevrira kao opečen mačak oko vruće kaše kako bi ojačao vladu, zapravo je planirao, figuricu po figuricu, autoritetom i vlašću vrhovnoga zapovjednika -razrađeni vojni stroj kojim se pripremao opet osvojiti Venezuelu i iz nje drugi put početi obnovu najvećega saveza naroda na svijetu.

Nije se mogla zamisliti povoljnija prigoda. Nova je Granada bila sigurna u Urdanetinim rukama nakon poraza liberalne stranke, dok je Santander usidren u Parizu. Ekvador je siguran u rukama Floresa, onog istog venezuelskoga kaudilja, ambicioznog i sukobljivog, koji je od Kolumbije odcijepio Quito i Guayaquil kako bi utemeljio novu Republiku Ekvador, ali se general uzdao u to da će ga pridobiti na svoju stranu nakon što pokori one koji ubiše Sucrea. Bolivija je sigurna u rukama maršala De Santa Cruza, njegova prijatelja koji mu je upravo ponudio diplomatsko predstavništvo pri Svetoj Stolici. Tako je neposredan cilj bio oduzeti generalu Páezu - jednom zauvijek - vlast u Venezueli.

Generalov je vojni plan prividno bio zacrtan tako da se iz Cucute pokrene masovni napad dok se Páez usredotočio na obranu Maracaiba. No prvog je rujna pokrajina Riohacha svrgnula vojnoga zapovjednika, nije više priznavala vlast Carta-gene i proglasila se venezuelskom. Ne samo što je odmah dobila potporu iz Maracaiba,

nego su joj u pomoć poslali generala Pedra Caruja, vođu atentata 25. rujna koji je pobjegao pravdi i sklonio se pod okrilje venezuelske vlade.

Montilla je vijest donio čim ju je primio, ali general ju je već doznao i likovao, jer mu je ustanak u Riohachi omogućio da s druge bojišnice pošalje svježije i jače snage na Maracaibo.

- Uz to je - reče - Carujo u našim rukama.

Iste se noći zatvorio sa svojim časnicima i nadasve točno zacrtavao strategiju, opisujući sve teškoće na terenu, mičući cijele vojske poput šahovskih figurica, sprječavajući i one neprijateljske nakane koje su najmanje očekivali. Nije imao akademsku spremu usporedivu s bilo kojim od svojih časnika - koji su se uglavnom školovali u najboljim španjolskim vojnim učilištima - ali bio je sposoban zamisliti situaciju do najmanjih pojedinosti. Imao je tako izvanredno vizualno pamćenje da je znao predvidjeti zapreku koju bi negdje u prolazu vidio prije mnogo godina, pa iako je bio daleko od majstora ratnih umijeća, u nadahnuću ga nitko nije nadmašivao.

U zoru je naum razradio do posljednjih pojedinosti. Naum podroban i žestok, a tako vidovit da je napad na Maracaibo predviđao potkraj studenoga ili, u najgorem slučaju, početkom prosinca. Kad je plan na posljetku potpuno razmotren, jednoga kišnog utorka u osam sati ujutro, Montilla ga je upozorio da se u njemu uočava kako nema nijednoga granadskoga generala.

- U Novoj Granadi nema generala koji išta vrijedi - reče on. - Oni koji nisu nesposobni, nitkovi su!

Montilla se požurio zasladići temu:

- A vi, generale, kamo ćete vi?

- Sad mi je svejedno, u Cúcutu ili Riohachu - reče on.

Okrenuo se kako bi se povukao, ali ga namrštene obrve generala Carreña podsjetile na više puta neispunjeno obećanje. Zapravo ga je po svaku cijenu htio zadržati uza se, ali se više nije mogao igrati s njegovim strepnjama. Potapšao ga je po ramenu, kao uvijek, i rekao:

- Riječ je ispunjena, Carreño: i vi idete!

Ekspedicija od dvije tisuće ljudi isplovila je iz Cartagene na dan koji kao da je bio izabran kao simbol: dvadeset i peti rujna. Pod zapovjedništvom generalá Mariana Montille, Joséa Félixá Blanca i Joséa Marije Carreñe a svaki je od njih imao zadatak da u Santa

Marti nade ladanjsku kućicu odakle bi general mogao izbliza pratiti rat dok mu se ne vrati zdravlje. Napisao je jednom prijatelju: »Za dva dana putujem u Santa Martu, na vježbe, kako bih se spasio iz dosade u kojoj sam sada, kako bih popravio stanje.« Rečeno-učinjeno! Na put je krenuo prvog listopada. Drugog je listopada, još na putu, bio iskreniji u pismu generalu Justu Briceñu: »Nastavljam put u Santa Martu kako bih svojim utjecajem pridonio eskpediciji koja ide u Maracaibo!« Istoga je dana opet pisao i Urdaneti: »Nastavljam put u Santa Martu s ciljem posjetiti to područje koje nikada dosad nisam vidio, a pokušat ću zavarati neke neprijatelje koji previše utječu na mišljenje!« Tek mu je tad odao pravu svrhu svog putovanja: »Izbliza ću pratiti operacije protiv Riohache i približiti se Maracaibu i vojsci ne bih li možda utjecao na kakvu važnu operaciju!« Doista više nije bio poraženi umirovljenik koji bježi u progonstvo, nego general u bojnom pohodu.

Iz ratnih je razloga ubrzao odlazak iz Cartagene. Nije gubio vrijeme na službene rastanke, a vijest je javio tek rijetkim prijateljima. Fernando i José Palacios su, prema njegovim uputama, pola prtljage ostavili na čuvanje prijateljima i trgovačkim kućama kako ne bi u neizvjesnome ratu vukli suviše terete. Mjesnomu su trgovcu Don Juanu Pavajeauu ostavili deset škrinja privatnih spisa i zadužili ga neka ih pošalje na parišku adresu koju će mu naknadno javiti. U priznanici je određeno da će ih gospodin Pavajeau zapaliti ne bude li vlasnik zbog više sile mogao doći po njih.

Fernando je u bankarskoj kući Busch i kompanija pohranio dvije stotine unča u zlatu koje je u zadnji trenutak našao, bez ikakva traga o podrijetlu, među stričevim priborom u pisaćem stolu. Juanu de Franciscu Martinu povjerio je, također na čuvanje, škrinjicu s trideset i pet zlatnih medalja. Također mu je ostavio baršunastu vrećicu, a u njoj dvije stotine devedeset četiri velika srebrna odličja, šezdeset i sedam malih i devedeset šest srednjih te još jednu, istu takvu, a u njoj četrdeset zlatnih i srebrnih spomenica, od kojih neke s generalovim profilom. Ostavio mu je i zlatni jedaći pribor koji su donijeli iz Mompoxa u starom sanduku vina, ispranu posteljinu, dva sanduka knjiga, mač optočen briljantima i neuporabljivu pušku. Među tolikim sitnicama bijedni ostaci prohujalih vremena, nekoliko beskorisnih naočala, sve jačih i jačih otkako je general u svojoj

trideset devetoj godini otkrio početak dalekovidnosti kad je imao teškoće pri brijanju, sve dok mu duljina ruke više nije bila dovoljna za čitanje.

José Palacios je, sa svoje strane, povjerio Don Juanu de Dios Amadoru jednu škrinju koja je godinama s njima svagdje putovala, a o njezinu se sadržaju nije znalo ništa pouzdano. Bilo je to vječno obilježje generala, koji u jednom trenutku nije mogao odoljeti posesivnoj proždrljivosti prema predmetima za koje se to moglo najmanje očekivati ili prema ljudima bez nekih većih zasluga, a poslije određenoga vremena morao ih je vući za sobom ne znajući kako bi ih se riješio. Škrinju je 1826. donio iz Lime u Santa Fe i vukao ju je uvijek poslije atentata 25. rujna, kad se vratio na jug u svoj posljednji rat. »Ne možemo je ostaviti dok ne doznamo bar to je li naša«, govorio je. Kad se posljednji put vratio u Santa Fe, spreman predati svoju ostavku Ustavotvornoj skupštini, škrinja se našla u bijednim ostacima njegove nekoć carske prtljage. Na poslijetku su je odlučili otvoriti u Cartageni, na općem pregledu njegove imovine, a u njoj su našli nered i osobne predmete koje su odavno smatrali izgubljenima: četiri stotine petnaest unča u zlatu kolumbijske kovnice, portret Georgea Washingtona i pramen njegove kose, zlatnu kutiju za burmuticu, dar engleskoga kralja, zlatnu futrolu s briljantnim ključevima i relikvijarom, te veliku bolivijsku zvijezdu optočenu briljantima. Sve je to José Palacios ostavio u kući De Francisca Martina, popisano i provjereno, te zatražio urednu potvrdu primitka. Prtljaga se svela na razumnu mjeru, iako su još ostale tri od njegove četiri škrinje njegova rublja, deset stanjenih lanenih stolnjaka te raspareni zlatni i srebrni jedaći pribor koji general nije htio ni ostaviti ni prodati ukoliko bi jedanput morali postaviti stol za zaslužne goste. Često su mu savjetovali neka te predmete dražbuje kako bi prodajom povećao svoja skromna novčana sredstva, ali je uvijek odbijao uz obrazloženje da je to državna imovina.

S olakšanom prtljagom i malobrojnijom pratnjom, prvoga su dana stigli u Turbaco. Sutradan su nastavili po lijepu vremenu, ali su se prije podneva morali skloniti ispod golemoga *campana*^[16], gdje su noćili pod kišom i zloćudnim močvarnim vjetrovima. General se potužio na bolove slezene i jetre, a José Palacios pripremio mu je ljekoviti sirup prema francuskom priručniku, ali su bolovi postajali sve

žešći, a vrućica je ojačala. U zoru bje toliko iznemogao da su ga u nesvijesti prebacili u naselje Soledad, gdje ga je njegov stari prijatelj Don Pedro Juan Visbal primio u svojoj kući. Ondje je ostao više od mjesec dana, u svakojakim tegobama, pojačanim zbog neizdržljivih listopadskih kiša.

Soledad je nosio prikladno ime: četiri ulice sirotinjskih kuća, vrućih i pustih, otprilike dvije legue od stare Barrance de San Nicolás, koja će se u nekoliko godina pretvoriti u najbogatije i najgostoljubivije naselje u cijeloj zemlji. General nigdje ne bi našao tako mimo mjesto ni pogodniju kuću za svoju boljku, sa šest predivnih balkona koji su je preplavljivali svjetlom, a dvorište je bilo idealno za razmišljanje ispod stoljetne ceibe. S prozora spavaonice vidio se pust trgić, ruševna crkva i kuće s krovovima od gorke palme, premazane bojilima od povijuša.

Nimalo mu nije pomogao kućni mir. Prve je noći pao u laganu nesvijest, ali nije priznavao da je to nov znak njegove malaksalosti. Sukladno francuskom priručniku, svoje je tegobe opisivao kao crnu žuč pogoršanu općom prehladom i staru reumu koja mu se vratila poslije oluje. Ta mu je složena dijagnoza povećala vjekovitu nesnošljivost prema istodobnim lijekovima za razne boljke, jer je tvrdio da ono što je zajedno korisno - drugomu šteti. No priznavao je da nema dobra lijeka ako ga čovjek ne uzima i svakog se dana tužio da nema dobra liječnika, a uporno je odbijao da ga pregledaju brojni doktori koje su mu slali.

Pukovnik je Wilson u pismu napisanom tih dana priopćio svom ocu da bi general svakog trenutka mogao umrijeti, ali odbija liječnike - ne iz prijezira nego iz bistrine. Doista, piše Wilson, bolest je jedina neprijateljica koje se general boji, a odbija se s njome sučeliti kako ga ne bi odvušla od njegova glavnog životnog cilja. »Liječiti se od bolesti isto je kao raditi na brodu«, rekao mu je general. O'Leary mu je prije četiri godine u Limi savjetovao neka se podvrgne temeljitom liječenju dok priprema bolivijski ustav, ali njegov odgovor nije trpio prigovora:

»Ne mogu se istodobno dobiti dvije bitke!«

Činilo se da čvrsto vjeruje kako su neprekidan pokret i oslanjanje na vlastite snage - urota protiv bolesti. Fernanda Barriga običavala mu je zavezati podbradnik i hraniti ga žlicom, kao dijete, a on je

šutke žvakao i čak opet otvarao usta čim bi progutao. No tih joj je dana uzimao žlicu i jeo svojom rukom, bez podbradnika, kako bi svi shvatili da mu nitko nije nužan. Joséu Palaciosu paralo se srce kad bi ga zatekao dok je pokušavao obaviti one kućne poslove koje su mu oduvijek obavljale sluge, služaci ili pobočnici, a bio je neutješan kad ga je vidio kako se polio cijelom bočicom crnila kad ga je pokušavao izliti u tintarnicu. Bilo je to nešto neobično, jer svi su se iščuđavali kako to da mu ruke ne dršću iako je u tako tešku stanju, a sveudilj su mu tako sigurne da je jedanput u tjednu sam sebi rezao i čistio nokte, a svakoga se dana brijao.

U svom je raj u Limi nekoć, davno je to bilo, proveo jednu sretnu noć s nekom djevom glatkih dlačica koje su joj pokrivala i posljednji milimetar beduinske kože. U zoru ju je, dok se brijao, gledao голу na postelji, utonulu u smireni san zadovoljne žene - te nije mogao odoljeti napasti da je zauvijek obilježi svetim činom. Od glave do pete prekrivio ju je sapunicom i u ljubavnoj je nasladi do kraja obrijao, čas desnom čas lijevom rukom, od glave do pete, pa čak i obrve gdje ih je našao -ostavivši je tako dvostruko голу, u njezinu veličanstvenu tijelu novorođenke. Upitala ga je, skršene duše, voli lije doista, a on joj je odgovorio onom istom obrednom rečenicom koju je cijeloga života nemilosrdno točio u tolika srca:

»Više nego ijednu na ovome svijetu!«

U Soledadu je sebe, također dok se brijao, podvrgnuo istomu činu. Najprije je odrezao bijeli ravni pramen, jedan od rijetkih koji su mu preostali, pokoravajući se prividno djetinjastomu nagonu. Poslije je odsjekao drugi, svjesnije, a poslije sve, bez ikakva reda, kao da kosi travu, dok je napuklim glasom recitirao svoje najdraže kitice iz *La Araucane*^[17]. U spavaću je sobu ušao José Palacios kako bi vidio s kim razgovara, a našao ga je dok je brijao svoju pjenom prekrivenu lubanju. Obrijao se na nulericu.

Egzorcizmom se nije primirio. Po danu je nosio svilenu kapicu, a noću crvenu kukuljicu, ali je jedva mogao ublažiti ledene nalete klonuća. Ustajao bi i u mraku šetao po golemoj, mjesečinom obasjanoj kući, ali više nije mogao hodati gol, nego se ogrtao pokrivačem kako ne bi u vrelim noćima cvokotao od studeni. Po danu mu pončo više nije bio dovoljan pa je odlučio navlačiti crvenu kukuljicu poviše svilene kapice.

Toliko su ga naljutile sitničarske vojničke spletke i političarske nepravde da je jednoga popodneva odlučio, tresnuvši šakom o stol, da više neće trpjeti ni jedne ni druge.

- Recite im da sam sušičav kako se više ne bi vraćali! - povikao je.

Ta je odluka bila tako drastična da je u kući zabranjivao odore i vojne obrede, ali opet nije mogao opstati bez njih pa su se jalove audijencije i neplodni urotnički sastanci nastavljali, kao i uvijek, protiv njegovih zapovijedi. Tad se osjećao tako loše da je prihvatio liječnički posjet, ali pod uvjetom da ga ne pregleda, da mu ne postavlja pitanja o njegovim tegobama i da mu ne pokušava uvaliti piće.

- Samo na razgovor! - rekao je.

Izabranik se nije mogao bolje uklapati u njegove želje. Zvao se Hércules Gastelbondo, a bio je vremešan čovjek, pomazanik sreće, krupan i spokojan, blistave čele i utopljeničke strpljivosti kojom bi već olakšavao tuđe tegobe. Svojom se znanstvenom smionošću proslavio u cijelom priobalju. Za žučne je tegobe propisivao čokoladnu kremu s topljenim sirom, u soporima probave preporučivao je voditi ljubav kao dobar palijativ za dug život, bez prestanka je pušio prejake cigare umatajući ih u pak-papir, a bolesnicima ih je davao za tjelesne tegobe svake vrste. Pacijenti su tvrdili da ih nikada nije posve izliječio, ali ih je zabavljao svojim živim govorom. Tomu se prostački smijao.

»Drugim liječnicima umire isto toliko bolesnika koliko i meni«, govorio je. »No uza me umiru zadovoljniji!«

Dovezao se u raskošnoj kočiji gospodina Bartolomea Molinaresa, koja je nekoliko puta na dan putovala tamo i amo, prebacujući svakakve spontane posjetitelje sve dok im general nije zabranio dolaziti nepozvani. Stigao je u neizglačanu lanenu odijelu, probijajući se kroz kišu, džepova pretrpanih svakakvim poslasticama, a kišobran mu se toliko razmašio da je više navlačio kišu nego što ju je sprječavao. Prvo što je učinio poslije formalnih pozdrava bilo je zamoliti oprostenje zbog proklete napola popušene cigare. General, koji nije podnosio duhanski dim, ne samo tada nego oduvijek, unaprijed ga je opravdao.

- Naviknut sam - rekao mu je. - Manuela puši još ogavnije cigare nego vi, a uz to još u postelji pa mi upuhava dim s veće blizine nego vi!

Doktor Gastelbondo u letu je pograbilo prigodu koja mu je palila dušu.

- Dakako - reče. - Kako je?

-Tko?

- Doña Manuela!

General suho odgovori:

- Dobro.

I tako je naglo promijenio temu da liječnik zahihće kako bi prikrio svoju bezobraznost. General je nesumnjivo znao da nijedna njegova galantna obijest nije pošteđena šuškanja njegove pratnje. Nikada se nije hvalio koliko je žena osvojio, ali bilo ih je toliko i još tako razmetljivih da su svi znali za njegove krevetne tajne. Pismo je iz Lime u Caracas putovalo uglavnom tri mjeseca, ali činilo se da naklapanja o njegovim pustolovinama lete brže od misli. Skandali su ga pratili kao sjene, a njegove su ljubavnice bile zauvijek obilježene pepeljastim križem, ali je on savjesno ispunjavao nepotrebnu dužnost da svoje ljubavne tajne štiti svetim ognjem. Od njega nije nitko čuo da se ikad izlanuo o nekoj ženi koja je bila njegova, osim Josea Palacios koji mu je u svemu bio sudionik. Pa ni kako bi zadovoljio tako bezazlenu znatiželju kao što je bila ova doktora Gastelbonda o Manueli Sáenz, iako je njegova veza s njom već bila tako javna da se malo što imalo sačuvati.

Osim te prolazne upadice, doktor Gastelbondo bio mu je dar s neba. Razvedravao ga je svojim mudrim ludostima, dijelio je s njim sirupaste životinjice, mliječne kolačiće i čokoladne bombončice od jukina škroba koje je držao u džepovima, a general ih od njega uzimao iz udvornosti, a jeo iz rastresenosti. Jednoga se dana potužio da te salonske poslastice služe samo za to da zavaraju glad, ali ne povećavaju težinu što bi on želio.

- Bez brige, Ekselencijo - odgovorio mu je liječnik. -Deblja sve što ulazi u usta, a kvari sve što iz usta izlazi!

Generala je to toliko razvedrilo da je pristao s liječnikom ispiti pehar rujna vina i šalicu škroba palme ciklas.

No raspoloženje koje mu je liječnik tako skrbno popravljao - kvarile su mu loše vijesti. Netko mu je rekao da je gospodar kuće u kojoj je stanovao u Cartageni dao - u strahu od zaraze - spaliti poljski krevet na kojemu je spavao, a istodobno i prostirku i plahte, sve što je

prošlo kroz njegove ruke dok je ondje boravio. Zapovjedio je Don Juanu de Dios Amadoru da uništene stvari plati kao nove - novcem koji mu je ostavio, a neka podmiri i stanarinu, ali ni tako nije mogao ublažiti gorčinu.

Još se gore osjećao nekoliko dana poslije, kad je čuo da je Don Joaquín Mosquera prolazio u blizini, na proputovanju, uoči odlaska u Sjedinjene Američke Države, a nije se udostojio njega posjetiti. Raspitivao se na sve strane, ne krijući tjeskobu, i doznao da je na obali doista ostao više od tjedan dana čekajući brod, a pohodio je mnoge zajedničke prijatelje, pa i neke njegove neprijatelje, a pred svima je izražavao svoju ogorčenost zbog onoga što je nazivao generalovom nezahvalnošću. Kad se već imao otisnuti, sjedeći u šajki kojom će se odvesti do broda, sažeo je svoju fiksnu ideju onima koji su ga ispraćali.

- Zapamtite dobro - rekao im je. - Taj čovjek nikoga ne voli!

José Palacios je dobro znao koliko je general osjetljiv na slične prijekore. Ništa ga nije toliko boljelo, ništa ga toliko nije vrijeđalo kao kad bi tko posumnjao u njegovu ljubav, a svojom je snažnom zavodljivošću bio u stanju razmaknuti oceane i srušiti planine - dok dotičnoga ne bi uvjerio u pogrešku. Na vrhuncu njegove slave ljepotica Delfina Guardiola iz Angostura tresnula mu je pred nosom vrata svoje kuće, bijesna zbog njegove prevrtljivosti. »Uglednik ste, generale, više nego itko«, rekla mu je. »No srce vam je preširoko!« Ušao joj je kroz kuhinjski prozor i ostao s njom tri dana, i ne samo da je zamalo izgubio bitku, nego i kožu - kako bi Delfina povjerovala njegovu srcu.

Mosquera mu je tada bio izvan domašaja, no njegovu je kivnost komentirao sa svakim s kim je mogao. Do iznemoglosti se pitao kakvim pravom može o ljubavi govoriti čovjek koji je dopustio da mu službenom notom priopće venezuelsku odluku o njegovu progonu i izgnanstvu.

- Neka bude zahvalan što mu nisam odgovorio pa sam ga time spasio povijesne osude! - zaurao je.

Spomenuo je sve što je za njega učinio, koliko mu je pomogao kako bi postao to što jest, koliko je morao trpjeti njegove ispade seoske sebeljubivosti. Na posljetku je zajedničkomu prijatelju poslao opširno

i očajno pismo kako bi bio siguran da glasovi o njegovoj tjeskobi zateknu Mosquera u bilo kojem dijelu svijeta.

Zauzvrat su ga vijesti - koje nisu stizale - obavijale poput nevidljive magle. Urdaneta sveudilj nije odgovorio na njegova pisma. Briceño Méndez, njegov čovjek u Venezueli, poslao mu je pismo istodobno kad i jamaičko voće koje je general toliko volio, ali glasnik se utopio. Justo Briceño, njegov čovjek na istočnoj granici, svojom ga je sporošću dovodio u očaj. Urdanetina je šutnja bacala sjenu na zemlju. Smrt Fernándeza Madrida, njegova londonskoga poslovnoga prijatelja, bacila je sjenu na svijet.

General nije znao da se Urdaneta, dok on od njega nije primao vijesti, žustro dopisivao s časnicima iz njegove pratnje pokušavajući da oni od njega izmame nedvojbenu odgovor. O'Learyju je napisao: »Moram jedanput zauvijek znati prihvaća li general predsjednički mandat ili ga ne prihvaća - ili moramo cijeloga života juriti za duhom kojega ne možemo sustići?« Nije pokušavao samo O'Leary, nego su i dragi oko generala pokušavali zapodjenuti slučajne razgovore kako bi nešto mogli odgovoriti Urdaneti, ali su generalovi izgovori bili nepremostivi.

Kad su na posljetku primili pouzdane vijesti iz Riohache, bile su gore od najgorih proročanstava. General Manuel Valdés zauzeo je grad, kao što je bilo predviđeno, dvadesetoga listopada, nije naišao na otpor, ali mu je Carujo sljedećega tjedna potukao dva izvidnička odreda. Valdés je Montilli predao ostavku, uvjeren da je časna, ali se generalu učinila nedostojnom.

- Gad premire od straha - rekao je.

Nedostajalo je samo petnaest dana za pokušaj zauzeća Maracaiba, prema prvotnome planu, ali već je i osvojenje Riohache postalo nemogućim snom.

- Neka se gone u kurac! - izderao se general. - Moji najbolji generali nisu mogli ugušiti osrednju pobunu!

Ipak ga je najteže pogodila vijest da cijela naselja bježe pred vladinim postrojbama jer su ih poistovjećivala s njim, a njega su smatrali ubojicom admirala Padille, idola u njegovoj rodnoj Riohachi. A taj poraz kao da se udružio s nesrećama u ostatku zemlje. Svagdje su anarhija i nered već uzeli tolikoga maha da ih Urdanetina vlada nije mogla obuzdati.

Doktor Gastelbondo iznova se prečudavao životnoj moći bijesa - onoga dana kad je generala zatekao kako riga biblijske psovke na posebnog izaslanika koji mu je upravo priopćio najnovije vijesti iz Santa Fea.

- To sranje od vlade, umjesto da obuhvati narod i važne osobe, drži ih paraliziranima! - izdirao se. - I past će ponovno, ali se treći put neće dići, jer će ljudi koji je čine i mase koje je podupiru - biti istrijebljeni!

Uzaludni su bili svi liječnikovi napori kako bi ga primirio, jer kad je prestao kudititi vladu, okomio se - prigušenim glasom

- na crni popis u svojim glavnim stožerima. Za pukovnika Joaquina Barrigu, junaka u tri velike bitke, tvrdio je da može biti svako zlo koje hoće »pa i ubojica«. O generalu Pedru Margueytiju, koji je bio pod sumnjom kao suurotnik kad su ubili Sucrea, rekao je da je preslab za vojnoga zapovjednika. O generalu Gonzálezu, svom najodanijem čovjeku u Cauci, grubo je skresao:

- Njegove su bolesti slabost i kukavištvo!

Zadahtano se bacio na visaljku kako bi srcu priuštio predah koji mu je već dvadeset godina nedostajao. Tad je opazio doktora Gastelbonda, koji je kao ukopan od iznenađenja zastao u okviru vrata.

Povisio je glas.

- Na posljertku - reče - što se može očekivati od čovjeka koji je zakartao dvije kuće?

Doktor Gastelbondo i dalje se nije snalazio.

- O kome govorimo? - upitao je.

- O Urdaneti - reče general. - Zakartao ih je u Maracaibu s onim mornaričkim bojnikom, ali je u knjigama prikazano kao da ih je prodao!

Udahne zrak koji mu je ponestao.

- Dakako, svi su oni sveci u odnosu na onog pokvarenjaka Santandera - nastavio je. - Njegovi su prijatelji krali novac od engleskih zajmova kupujući državne papire za desetinu njihove prave vrijednosti, a poslije ih je vlastita država od njih prihvatila za sto posto!

Protumači kako se, u svakom slučaju, nije opirao zajmovima zbog rizika korupcije, nego zato što je pravodobno predvidio da prijete

neovisnosti koja je stajala toliko krvi.

- Dugove mrzim više nego Španjolce! - reče on. - Zato sam upozorio Santandera da dobro koje smo učinili za naciju neće ničemu poslužiti prihvatimo li dug, jer ćemo u vijeke vjekova isplaćivati kamate. Sad je svima jasno: taj će nas dug na posljetku skršiti!

U početku sadašnje vlade nije se tek slagao s Urdanetinom odlukom da će poštovati živote pobijeđenih, nego je to proslavio kao novu ratnu etiku: »Kako naši sadašnji neprijatelji ne bi nama učinili ono isto što smo mi Španjalcima!« To jest rat na život ili smrt. No u svojim je mračnim noćima u Soledadu spomenuo u strahovitom pismu Urdaneti da je u svim ratovima uvijek pobjeđivao - najokrutniji.

- Vjerujte mi, doktore - rekao je liječniku. - Naš autoritet i naši životi ne mogu se sačuvati doli po cijenu krvi naših protivnika!

Odjednom ga prođe bijes ne ostavivši tragove, isto onako neočekivano kao što je počeo te general započne povijesno razrješenje onih časnika koje je malo prije izvrijeđao.

- U svakom slučaju, prevario sam se - reče on. - Oni su samo htjeli stvarati neovisnost, nešto toliko neposredno i opipljivo pa sada pogledajte jesu li to dobro učinili!

Pružio je liječniku ruku, samu kost i kožu, kako bi mu pomogao ustati, a onda je s uzdahom zaključio:

- Naprotiv, ja sam se izgubio u snu tražeći nešto što ne postoji!

Tih je dana odlučio i o Iturbideovoj sudbini. Potkraj listopada ovaj je primio pismo od svoje majke, sveudilj iz Georgetowna, u kojemu mu je javljala da prodor liberalnih snaga u Meksiku sve više udaljava od njihove obitelji svaku nadu u povratak u domovinu. Neizvjesnost, udružena s onom koju je nosio od kolijevke, postala je nesnosna. Srećom se jednoga popodneva, dok je šetao po trijemu naslonjen na njegovu mišku, general neočekivano spomenuo nečega.

- Iz Meksika imam samo jednu ružnu uspomenu - rekao je. - U Veracruzu su mi psi samsovi lučkoga kapetana raščetvorili dva štenca koja sam sa sobom vodio u Španjolsku!

Na svaki način, pripovijedao je, bilo mu je to prvo svjetsko iskustvo i zauvijek ga je obilježilo. Veracruz je bio predviđen kao kratka međupostaja njegova prvog putovanja u Europu u veljači 1799., ali boravak se produžio gotovo dva mjeseca zbog engleske blokade

Havane koja im je bila sljedeća luka. Odogoda mu je ostavila vremena da kočijom posjeti Ciudad de México, pentrajući se gotovo dvije tisuće metara između snježnih vulkana i halucinantnih pustinja koje nisu imale nikakve veze s idiličnim zorama doline Arague u kojoj je dotad živio.

- Pomislio sam da je tako vjerojatno na Mjesecu - rekao mu je.

U Ciudad de México zadivio se čistoći zraka, zabljesnule su ga javne tržnice, njihovo mnoštvo i čistoća, na kojima su prodavali za jelo crvene ličinke agavinih gusjenica, pasance, riječne glistice, komarčeva jaja, skakavce, ličinke crnih mrava, divlje mačke, vodene žohare s medom, kukuruzove ose, pripitomljene iguane, čegrtuše, svakakve ptice, patuljaste pse i jednu vrst graha koji je prskao ne prestajući svoj život.

- Jedu sve živo - rekao je.

Začudio se bistroj vodi u brojnim kanalima koji su presijekali grad, divio se šarenim nedjeljnim čamcima, sjaju i obilju cvijeća. No dotukli su ga kratki veljački dani, mučaljivi Indijanci, vječna pršavica, sve ono što će mu poslije pritiskivati srce u Santa Feu, u Limi, u La Pazu, uzduž i poprijeko andskih lanaca, a tad je prvi put od toga patio. Biskup kojemu su ga preporučili, doveo ga je za ruku na audijenciju kod potkralja koji mu se učinio biskupskim od biskupa. Jedva je posvetio pozornost slabašnom crnpurastom kicošu koji se predstavio kao poklonik Francuske revolucije.

- Moglo me stajati života - razdragano će general. -Možda sam pomislio da se potkralju mora nešto reći o politici, a to je bilo jedino što sam sa šesnaest godina znao o politici!

Prije nastavka putovanja napisao je poruku svom ujaku Don Pedru Palaciju y Soju, prvo svoje pismo koje će se sačuvati.

- Rukopis mi je tada bio tako užasan da ga ni ja nisam mogao pročitati - rekao je umirući od smijeha. - Ujaku sam objašnjavao da je to zbog putnog umora.

Na jednoj i pol stranici imao je četrdeset pravopisnih pogrešaka, a samo je u riječi *yjo* (ja) učinio čak dvije pogreške.

Iturbide nije mogao ništa komentirati jer mu pamćenje nije dotle sezalo. Od Meksika mu je preostalo tek sjećanje na nesreće koje su pojačavale njegovu urođenu sjetu, a general je imao razloga da ga shvati.

- Nemojte ostati s Urdanetom - rekao mu je. - Nemojte ni sa svojom obitelji otputovati u Sjedinjene Američke Države, svemoćne i strahotne, koje će nas svojom pričom o slobodi samo sve uvaliti u nevolje.

Ta je rečenica bacila samo sumnju više u močvaru neizvjesnosti. Iturbide klikne:

- Nemojte me plašiti, generale!

- Ne plašite sami sebe - smireno će general. - Pođite u Meksiko pa makar vas ubili, makar poginuli. Idite sad, dok ste još mladi, jer jednoga će dana biti kasno i nećete se osjećati da pripadate ni ovdje ni ondje. Svagdje ćete se osjećati strancem, a to je gore nego smrt.

Pogledao ga je ravno u oči, prinio prsima rastvorenu ruku i zaključio:

- Ja to najbolje znam!

I tako je Iturbide početkom prosinca otputovao Urdaneti noseći mu dva pisma. U jednome je bilo napisano da su on, Wilson i Fernando najpouzdaniji u njegovoj kući. U Santa Feu se potucao, od nemila do nedraga, sve do travnja sljedeće godine, kad je santanderistička urota svrgnula Urdanetu. Njegova je majka svojom uzornom upornošću postigla da ga imenuju tajnikom u meksičkom izaslanstvu u Washingtonu. Ostatak života proveo je u zaboravu javne službe, a za tu se obitelj čulo tek trideset i dvije godine poslije, kad je Maksimilijan Habsburški, nametnut snagom francuskog oružja, posinio dva muška izdanka obitelji Iturbide u trećem naraštaju te ih imenovao svojim nasljednicima na himerskome prijestolju.

U drugome pismu što ga je general po Iturbideu poslao Urdaneti - zamolio ga je neka uništi sva njegova prošla i buduća pisma kako ne bi ostali tragovi njegovih mračnih trenutaka. Urdaneta ga nije poslušao. Sličnu je molbu, pet godina prije, bio poslao generalu Santanderu: »Ne objavljujte moja pisma ni dok sam živ, ni kad umrem, jer napisana su s mnogo slobode i mnogo nereda.« Nije ga poslušao ni Santander, čija su pisma -za razliku od njegovih - bila savršena oblikom i sadržajem, a i prostim se okom vidjelo da ih je pisao svjestan da im je krajnji adresat povijest.

Od pisma iz Veracruz do posljednjeg, izdiktiranoga šest dana prije smrti, general je ostavio bar deset tisuća pisama. Neka je napisao vlastoručno, druga izdiktirao pisarima, a treća su oni sastavili prema

njegovim uputama. Sačuvano je nešto više od tri tisuće pisama i oko osam tisuća spisa koje je potpisao. Pisare je katkad dovodio do očaja ili obratno. Jednom mu se prigodom učinilo da je pismo koje je upravo izdiktirao loše sročeno, ali umjesto da sastavi drugo, samo je u isto pismo nadodao redak o pisaru: »Kao što ćete ustanoviti, danas je Martell gluplji nego ikada!« Uoči odlaska iz Angosture, kako bi dovršio oslobođenje kontinenta 1817. godine, obavio je zaostale državne poslove u četrnaest spisa što ih je izdiktirao u samo jednome danu. Odatle možda nikada demantirana legenda da je raznim pisarima istodobno diktirao različita pisma.

Listopad se svodio na rominjanje kiše. General više nije izlazio iz sobe, a doktor Gastelbondo morao je pribjeći svojim najlukavijim podvalama kako bi mu dopustio da uđe i nahrani ga. José Palacios stekao je dojam da on u tim misaonim siestama dok je bez zibanja ležao u visaljci, motreći kišu na pustome trgu, prebire u sjećanju po najtežim trenucima iz svoje prošlosti.

-Bože moj mili! - uzdahnuo je jednoga popodneva. - Što li je s Manuelom?

- Znamo samo da je živa i zdrava, jer ništa ne znamo - reče José Palacios.

Obavila ju je šutnja otkako je Urdaneta preuzeo vlast. General joj više nije pisao, ali je Fernandu davao upute kako bi je izvještavao o putovanju. Njezino je posljednje pismo stiglo potkraj kolovoza, a sadržavalo je toliko povjerljivih podataka o pripremama vojnog udara da u tom urnebesnom tekstu i namjerno iskrivljenim podacima - kako bi zavarala neprijatelja - nije bilo lako odgonetnuti njezine tajne.

Zaboravljajući generalove mudre savjete, Manuela je temeljito i s pretjeranom gorljivošću preuzela ulogu prve bolivaristice nacije i sama je na papiru ratovala protiv vlade. Predsjednik Mosquera nije se usuđivao ništa protiv nje, ali nije u tome spriječio svoje ministre. Manuela je napadima službenoga tiska uzvraćala žučljivim dijatribama koje je u pratnji svojih robinja jašući dijelila u Kraljevskoj ulici. Zataknuvši koplje u kariku oklopa, kao vitezovi uoči napada, ona je popločenim ulicama u pregrađima gonila one koji su dijelili pamflete protiv generala, a najuvredljivijim je natpisima prekrivala uvrede koje bi osvanule po zidovima.

Na posljetku se službeni rat sveo na nju osobno. Nije se prestrašila. Njezini su je pouzdanici u vladi upozorili da će na Dan domovinske zahvalnosti na glavnome trgu biti generalova karikatura na vatrometnoj kuli, a prikazat će ga kao kralja karnevala. Manuela i njezine robinje probiše se kroz straže i u konjičkom napadu sve srušiše. Tad ju je načelnik pokušao uhititi u postelji i poslao joj je vojnički odred, ali ih je dočekala s dva nabijena pištolja i samo je posredovanje obostranih prijatelja spriječilo teži incident.

Smirila se tek kad je general Urdaneta preuzeo vlast. U njemu je imala istinskog prijatelja, a Urdaneta u njoj najoduševljeniju suučesnicu. Kad je bila sama u Santa Feu, dok je general na jugu ratovao protiv peruanskih osvajača, Urdaneta joj je bio pouzdan prijatelj koji je bdio nad njezinom sigurnošću i ispunjavao njezine prohtjeve. Kad je general dao onu nesretnu izjavu na Predivnoj skupštini, Manuela je od njega postigla da napiše Urdaneti: »Nudim vam posvemašnje svoje staro prijateljstvo, cijelu i potpunu srdačnu pomirbu.« Urdaneta je ponudu velikodušno prihvatio, a Manuela mu je poslije vojnog udara vratila uslugu. Nestala je iz javnoga života i to tako potpuno da se početkom listopada šušalo da je otputovala u Sjedinjene Američke Države i nitko u to nije posumnjao. José Palacios imao je pravo: Manueli je dobro kad se o njoj ništa ne zna!

U jednom od svojih prebiranja po prošlosti, izgubljen u kiši, tužan od čekanja, ne znajući koga ni zašto - general dospije na dno: u snu je zaplakao. Čuvši slabašno cvilenje, José Palacios je pomislio da je to onaj pas lotalica kojega su našli na rijeci. No plakao je njegov gospodar. Zbunio se jer ga je tijekom dugih godina prisnosti samo jedanput vidio plakati, a i tad ne od tuge nego od bijesa. Pozvao je satnika Ibarru koji je stražario na trijemu, a i on je čuo suzni zvuk.

- Pomoći će mu - reče Ibarra.

- Svima će nam pomoći - reče José Palacios.

General je spavao dulje nego inače. Nisu ga probudile ptice iz susjednoga vrta, a ni crkvena zvona. José Palacios nekoliko se puta naginjao nad visaljku kako bi čuo diše li. Kad je otvorio oči, već je prošlo osam sati i počela je vrućina.

- Subota šesnaestoga listopada - odrecitira José Palacios.

- Dan svete Marguerite Marije Alacoque.

General je ustao iz visaljke i kroz prozor promatrao pusti zaprašeni trg, crkvu oljuštenih zidova i lešinarsku bitku za mršave ostatke uginuloga psa. Jakost prvih sunčevih zraka naviještala je sparan dan.

- Hitno bježimo - reče general. - Ne želim čuti hitce streljačkog odreda!

José Palacios se strese. Proživio je taj trenutak na drugome mjestu i u neko drugo vrijeme, a general je stajao, isto kao onda, bos na hrapavim podnim pločicama, u dugim gaćama, sa spavaćom kapićom na obrijanoj glavi. Stari se san ponavljao u stvarnosti.

-Nećemo ih čuti - reče José Palacios i nadoda namjernom preciznošću: - Pa general Piar strijeljanje u Angosturi, ali ne danas u pet popodne, nego jednoga dana poput današnjega prije trinaest godina.

General Manuel Piar, prekaljeni mulat s otoka Curaçaa, ovjenčan slavom kao nitko drugi u domoljubnim odredima, stavio je na kušnju generalov autoritet upravo u vrijeme kad su oslobodilačkoj vojsci njihove združene snage trebale više nego ikada kako bi obuzdale Morillove nasrtaje. Piar je crnce, mulate, zambe i sve siromahe u zemlji pozivao u borbu protiv bijele aristokracije iz Caracasa, utjelovljene u generalu. Njegova omiljenost i mesijansko ozračje mogli su se uspoređivati samo s privlačivošću jednoga Joséa Antonija Páeza ili rojalista Bovesa. Priklonio je na svoju stranu i neke bijele časnike oslobodilačke vojske. General je kod njega iscrpio sva svoja umijeća uvjeravanja. Piar je po njegovoj zapovijedi uhićen i sproveden u Angosturu, privremenu prijestolnicu, u kojoj se general utvrdio sa svojim bijelim časnicima, među njima i s mnogima od onih koji će ga pratiti na posljednjem putovanju niz rijeku Magdalenu. Vojno mu je vijeće, koje je on sastavio od Piarovih ratnih prijatelja, sudilo po prijekom postupku. Vijećnik je bio i José Maria Carreño. Službeni branitelj nije morao lagati kako bi hvalio Piara kao jednoga od istaknutih muževa u borbi protiv španjolske vlasti. Proglašenje krivim za dezerterstvo, pobunu i izdaju, a osuđen je na smrtnu kaznu uz gubitak vojnih naslova. Njegove su zasluge bile opće poznate pa nitko nije očekivao da će general potvrditi takvu presudu, ponajmanje u vrijeme kad je Morillo ponovno osvojio mnoge pokrajine, a domoljubima se moral toliko srozao da se strahovalo od

općega rasula. Na generala su vršili svakojake pritiske, dobrostivo je saslušao mišljenja svojih najbližih prijatelja, među njima i Bricena Méndeza, ali je njegova odluka bila nepovratna. Opozvao je kaznu oduzimanja činova, ali je potvrdio strijeljanje, otežano zapovijetkom da bude javno. Bila je beskrajna ta noć kada se moglo dogoditi svako zlo. Presuda je izvršena šesnaestoga listopada u pet sati popodne pod okrutnim suncem na glavnom trgu u Angosturi, gradu što ga je sam Piar šest mjeseci prije oteo Španjolcima. Zapovjednik streljačkog odreda naredio je da pokupe ostatke uginuloga psa kojega su lešinari kljucali i zatvorio je sve ulaze kako odvezane životinje ne bi pomutile dostojanstvo smaknuća. Piaru je uskratilo posljednju čast da zapovijedi odredu: »Pali!« Silom mu je vezao oči, ali ga nije mogao spriječiti da se od svijeta rastane poljubivši raspelo i poslavši posljednji pozdrav stijegu.

General je odbio nazočiti smaknuću. Jedinu koji je tad s njim ostao u kući bio je José Palacios i vidio je kako se bori sa suzama kad je čuo plotun. U proglasu kojim je obavijestio vojsku naveo je: »Jučer bijaše bolan dan za moje srce.« Ostatak je života ponavljao da je to bila politička nužnost koja je spasila zemlju, pridobila buntovnike i izbjegla građanski rat. U svakom slučaju, bio je to najokrutniji čin moći u njegovu životu, ali i najoportuniji, kojim je odmah učvrstio svoju vlast, ujedinio zapovjedništva i očistio put svoje slave.

Trinaest godina poslije, u Soledadu, kao da nije shvaćao da je postao žrtvom vremenske obmane. I dalje je gledao trg dok njime nije prošla dronjava starica vukući magarca natrpana kokosima za prodaju vode, a njezina je sjena zastrašila lešinare. Tad se vratio u visaljku s uzdahom olakšanja te, ni od koga upitan, dao odgovor što ga je José Palacios htio znati još od one tragične noći u Angosturi.

- Opet bih to učinio - rekao je.

VIII.

Najveća mu je opasnost bila hodati, ne zbog opasnosti da padne, nego zato što se previše vidjelo koliko mu je to naporno. Naprotiv, za uspon po kućnome stubištu, kao i za spust, bilo je shvatljivo da mu netko pomaže, iako je to mogao i sam. No kad mu je doista trebala ruka za oslonac, nije dopuštao da mu je pruže.

»Hvala«, govorio je, »ali još mogu!«

Jednoga dana nije više mogao. Spremao se sam sići stubištem kadli mu se svijet zanjihao.

- Pao sam kao pokošen, ne znajući kako, polumrtav -ispričao je jednomu prijatelju.

Još gore: pravim se čudom nije ubio. Jer ga je nesvijest srušila uz sam rub stubišta, a nije se skotrljao samo zbog krhka tijela.

Doktor Gastelbondo hitno ga je prebacio u staru Barrancu de San Nicolás u kočiji Bartoloméa Molinaresa, koji ga bijaše ugostio u svojoj kući na jednome od prethodnih putovanja te je za njega pripremio onu istu veliku i zračnu ložnicu s pogledom na glavnu ulicu. Na putu mu je iz lijeve suznice potekao gust gnoj koji mu nije dao mira. Putovao je, ravnodušan prema svemu oko sebe, a na mahove se činilo da moli no zapravo je šaptao kitice svojih najdražih pjesama. Liječnik mu je svojim rupčićem očistio oko, začuđen što to ne čini sam, on koji je bio toliko opsjednut osobnom čistoćom. Živnuo je tek na ulazu u grad kad je stado krava - koje su se otele čuvarima - umalo zgazilo kočiju, a na posljétku je prevrnulo župnikova zatvorena kola na četiri kotača. U zraku je opisao piruetu, ali je hitro skočio na noge, do kose bijel od pijeska, krvava čela i ruku. Kad se oporavio od pada, grenadiri su morali prokrčiti sebi put među dokonim prolaznicima i golom djecom koja su se samo željela naslađivati tom nezgodom, a nitko nije ni slutio tko li je putnik koji se doimao kao mrtvac dok je sjedio u polusjeni kočije.

Liječnik je svećenika predstavio kao jednoga od rijetkih generalovih pristaša, još iz onih vremena kada su biskupi s propovjedaonica grmjeli protiv njega i kad je bio crkveno izopćen kao pohotljivi mason. General kao da nije shvaćao što se događa, a vratio se u stvarnost tek kad je opazio krv na sotani župnika koji ga je preklinjao neka se svojim autoritetom zauzme kako krave ne bi više odvezane

prolazile gradom kojim se više ne može prolaziti pješice zbog opasnosti od tolikih kočija na javnim putovima.

- Nemojte sebi zagorčavati život, velečasni - rekao mu je, ali ga nije pogledao. - U cijeloj je zemlji tako!

Sunce se od jedanaest sati ukočilo na uličnim pješćarama, širokim i pustim, a cijeli je grad treperio od vreline. General se razveselio što se ondje zadržao tek toliko dok se oporavljao od pada i kako će isploviti jednoga dana kada se more uzburka, jer ga je francuski udžbenik uvjeravao da ništa tako kao morska bolest ne pomaže ukloniti žučne tegobe i čistiti želudac. Ubrzo se oporavio od udara, ali nije bilo tako lako uskladiti brod i nemirno more.

Bijesan na tjelesni neposluš, general nije imao snage ni za kakvu političku ili društvenu djelatnost, a ako bi i primio kakav posjet, bili su to stari osobni prijatelji koji su prolazili kroz grad kako bi se s njim rastali. Bila je to prostrana i svježija kuća, koliko je moguće u mjesecu studenom blizu ekvatora, a gospodari su je zbog njega preinačili u obiteljsku bolnicu. Don Bartolomé Molinares bio je jedan od tolikih koje su upropastili ratovi, a jedino što su mu ostavili bila je poštarska dužnost, koju je već deset godina bez naknade obnašao. Bio je tako drag čovjek da ga je general od prošloga posjeta zvao ocem. Njegova žena, divna, bujna i neukrotive matrijarhalne vokacije, ubijala je vrijeme nadvijena nad balantićem za pletenje čipaka koje je izvrsno prodavala brodovima iz Europe, ali otkako je stigao general, posvećivala mu je svoje vrijeme i to toliko da se porječkala s Fernandom Barriga zato što mu je u leću stavljala maslinovo ulje, uvjerena da pomaže plućnim bolesnicima, a on je jeo na silu iz zahvalnosti.

Ono što je tih dana najviše smetalo generalu bilo je gnojenje suznice zbog čega je bio mračne volje i popustio da mu oko liječe kamiličnim kolirijem. Tada se pridružio kartašima, ali bila je to samo kratkotrajna utjeha protiv dosadnih komaraca i sutonskih tuga. U jednoj ih je od svojih rijetkih napada kajanja, raspravljajući - u pošale u pošalje - s gospodarima kuće, iznenadio izrekom da više vrijedi jedan mudar sporazum nego tisuću dobivenih parnica.

- I u politici? - upita gospodin Molinares.

- U politici ponajviše - odgovori general. - Sve nas je upropastilo to što se nismo dogovorili sa Santanderom!

- Dok ima prijatelja, ima nade - reče gospodin Molinares.

- Naprotiv - reče general. - Nije moju slavu dotukla podlost mojih neprijatelja nego mar mojih prijatelja, oni su me uvalili u pogubnu skupštinu u Ocañi, oni su me uvukli u ono sranje od monarhije, oni su me najprije prisilili da tražim ponovni izbor, uz iste razloge kojima su me poslije prisilili da podnesem ostavku, a sada me drže zatočenim u ovoj zemlji u kojoj sam ostao bez svega i svačega.

Kiša je trajala vječno, a na silnoj su mu vlazi nastajale naprsline u sjećanjima. Vrućina je bila toliko užasna, pa i po noći, da je general morao nekoliko puta mijenjati preznojenu košulju. »Osjećam se kao da su me prokuhivali na banjomarija«, tužio se. Jednog je popodneva više od tri sata sjedio na balkonu i gledao kako ulicom prolaze otpatci iz sirotinjskih četvrti, kućne potrepštine i životinjska trupla nošena bujicom pretpotopnoga pljuska koji je pokušavao iščupati kuće iz korijena.

Bojnik Juan Glen, gradski prefekt, pojavi se s viješću da je uhitio sluškinju gospodina Visbala koja je prodavala kao relikvijarij pramenje kose koje je general sebi odsjekao u Sole-dadu. Opet ga je pritiskivala neutješnost zbog toga što se sve njegovo pretvara u robu.

- Već se ponašaju prema meni kao da sam umro - rekao je.

Gospođa Molinares približila je svoj naslonjač za ljuljanje kartaškomu stolu kako joj ne bi promaknula nijedna riječ.

- Ponašaju se tako prema vama zato što ste to što jeste - rekla je. - Svetac!

- Dobro - reče on. - Ako je tako, neka oslobode tu jednu nedužnicu!

Više nije čitao. Ako je imao napisati pismo, zadovoljio bi se samo uputivši u to Fernanda, a nije čitao ni ona rijetka pisma koja je morao potpisati. Jutra bi provodio gledajući s balkona uličnu pješčani, prateći kako prolazi magarac-vodarac, razuzdana i vedra crnkinja koja je prodavala crnoguze ribice sasušene na suncu, školsku djecu točno u jedanaest sati, župnika u pokrpanoj sutani koji ga je blagoslivljao s crkvenoga trijema i rastapao se na vrućini. U jedan popodne, dok bi svi počivali, šetao je obalom trulih jaraka, uplašen već i samom sjenom lešinarskih jata iz trgovišta, pozdravljajući tu i tamo rijetke osobe koje su ga prepoznavale, polumrtva i u civilu, te bi stigao do grenadirske vojarnice, u zgradurini blizu riječne luke.

Uznemiravao se zbog vojnog morala, nagrizanog dosadom, a osobito se to očitovalo u neredu u vojarnicama, koje su već neizdržljivo zaudarale. No jedan ga je narednik, koji kao da je upao u sopor zbog dnevne sparine, dotukao istinom.

- Ne jebe nas moral, Ekscelencijo - rekao mu je. - Kapavac nas jebe!

Tek je tada doznao. Mjesni su liječnici - iscrpivši svoja znanja lavativima od hipermangana i palijativima od mliječnoga šećera - prebacili tegobu na vojna zapovjedništva, a ona se nisu uspijevala dogovoriti što moraju učiniti. Već je cijeli grad bio upućen u opasnost koja im prijete, a u slavnoj su republikanskoj vojsci vidjeli nositeljicu pošasti. General je, manje uzburkan nego što su se bojali, sve korjenito riješio apsolutnom karantenom. Kad je nedostatak vijesti, dobrih ili loših, počinjao postajati očajnim, glasnik mu je na konju donio iz Santa Marte zagonetnu poruku generala Montille: »Čovjek je naš, a pregovori lijepo napreduju.« Generalu se poruka učinila tako čudnom, a način tako neuobičajen da ju je shvatio kao prevažno pitanje glavnoga stožera. A možda je u kakvoj vezi s bitkom za Riohachu, kojoj je pridavao povijesnu važnost koju kao da nitko nije htio shvatiti.

U to je doba bilo normalno da se poruke zakukuljuju, a vojni podaci hotimice iskrivljavaju iz razloga sigurnosti, otkako su iz vladine lijenosti dokinuti sustavi šifriranih poruka - tako korisnih tijekom prvih urota protiv Španjolske. Pomisao da ga vojni zapovjednici varaju bila je njegova davna mora, koju je Montilla s njim dijelio, a to je još više otežalo zagonetnost poruke i pogoršalo generalovu tjeskobu. Tad je poslao u Santa Martu Josea Palaciosu, tobože zato kako bi donio svježe voće i povrće i nekoliko boca suhoga jereza i svijetla piva koje nisu mogli nabaviti na mjesnoj tržnici. No prava je svrha bila odgonetnuti tajnu. Bilo je posve jednostavno: Montilla je time htio javiti da je muž Mirande Lyndsay premješten iz zatvora u Hondi u tamnicu u Cartageni, a oprost kazne samo je pitanje dana. General se osjetio tako prevarenim zbog lakoće te zagonetke da se uopće nije poveselio dobru koje je učinio svojoj spasiteljici s Jamaice.

Biskup iz Santa Marte svojom ga je rukom početkom mjeseca studenoga obavijestio da je apostolskim posredovanjem primirio duhove u obližnjem naselju La Cienagi, gdje su prošloga tjedna

pokušali dići građansku bunu kao potporu Riohachi. General mu je zahvalio, također vlastoručno, a Montillu je zamolio neka učini ono što dolikuje, ali mu se nije svidio način na koji se biskup požurio izravnati dug.

Njegovi odnosi s monsinjorom Estevezom nisu nikada bili osobiti. Sa svojim je blagim štapom dobroga pastira biskup bio strastven političar, ali s malo razboritosti, iz dubine srca protivnik republike, protivnik kontinentalne integracije i svega što je imalo ikakve veze s generalovim političkim zamislima. Na Predivnoj je skupštini, kojoj je bio dopredsjednik, izvrsno shvatio svoj pravi zadatak da Sucreu onemogući vlast, što je činio s više zloradosti nego djelotvornosti, kako u izboru dužnosnika tako i u misiji koju su zajedno obavljali ne bi li prijateljski pokušali riješiti sukob s Venezuelom. Bračni par Molinares, znajući za te nesuglasice, nije se nimalo iznenadio kad ih je general na užini u četiri sata poslije podne dočekaao jednom od svojih proročanskih parabola:

-Što li će biti od naše djece u zemlji gdje revolucije prestaju mučkama jednoga biskupa?

Gospođa Molinares odgovorila mu je prijekorom, nježnim, ali i odlučnim.

- Makar Vaša Ekscelencija imala pravo, ja to ne želim znati - rekla je. - Mi smo katolici, i to od onih starih.

Odmah se ispravio:

- Nesumnjivo mnogo više nego gospodin biskup, jer on nije uveo mir u La Cienagu iz ljubavi prema Bogu, nego zato kako bi svoje župljane održao ujedinjene u ratu protiv Cartagene.

- I ovdje smo protiv silništva Cartagene - reče gospodin Molinares.

- Znam - rekao je. - Svaki je Kolumbijac jedna neprijateljska zemlja!

General je iz Soledada zatražio od Montille neka mu pošalje laganu brodicu u susjednu luku Sabanillu kako bi ostvario svoj naum da morskom bolešću istjera žuč. Montilla mu nije odmah ugodio jer mu je Don Joaquín de Mier, španjolski republikanac i partner komodora Elbersa, obećao jednu od parobrodica što su prigodice plovile rijekom Magdalenom. Budući da se ta mogućnost nije ispunila, Montilla je sredinom studenoga poslao neki engleski trgovački brod koji je nenajavljen uplovio u Santa Martu. Čim je to doznao, general je natuknuo da bi tu prigodu iskoristio kako bi napustio zemlju.

- Odlučio sam otići bilo kamo samo kako ne bih ovdje umro - rekao je.

Odjednom ga presiječe proročanstvo da ga Camille čeka promatrajući obzorje s cvjetnoga balkona uz more te je uzdahnuo:

- Na Jamaici me vole!

Uputio je Joséa Palaciosa neka počne pripremati prtljagu i do kasne je noći pokušavao naći neke spise koje je pošto-poto htio odnijeti. Toliko se umorio da je odspavao tri sata. Tek je u zoru, već rastvorenih očiju, shvatio gdje je kad mu je José Palacios odverglao popis svetaca i nadnevke njihovih svetkovina.

- Sanjao sam da sam u Santa Marti - reče on. - Grad bijaše čist, kuće bijele i ujednačene, ali mi je brdo zaklanjalo pogled na more.

- Onda to nije bila Santa Marta - odvrati José Palacios. - Bio je to Caracas!

No taj je san generalu otkrio da neće oputovati na Jamaicu. Fernando je od rana jutra boravio u luci i dogovarao sve pojedinosti o polasku, a na povratku je svog strica našao kako Wilsonu diktira pismo u kojemu od Urdanete traži novu putovnicu kako bi napustio zemlju, jer putovnica svrgnute vlade više nije vrijedila. Bilo je to jedino objašnjenje koje je naveo kako bi odustao od putovanja.

Svi su se slagali da su pravi razlog vijesti koje je jutros primio o operacijama oko Riohache, koje su samo pogoršale prijašnje podatke. Domovina - se usitnjavala od jednoga do drugog oceana, nad njezinim se ruševinama rasplamsala avet rata, a generalu ništa nije smetalo više nego izmicanje nesrećama.

- Nema te žrtve koju ne bismo bili spremni podnijeti kako bismo spasili Riohachu - izjavio je.

Doktor Gastelbondo, zabrinutiji zbog bolesnikove zabrinutosti nego zbog njegove neizlječive bolesti - bio je jedini koji mu je znao govoriti istinu, a opet ga ne uvrijediti.

- Nestaje svijet, a vi mislite na Riohachu - rekao mu je. - Nikada nismo ni sanjali ovakvu čast!

General ispali kao iz puške:

- O Riohachi ovisi sudbina svijeta.

Doista je u to vjerovao i nije mogao prikriti tjeskobu da je već prošao rok predviđen za osvajanje Maracaiba, a od pobjede su udaljeniji nego ikada. Kako se bližio prosinac topaznih popodneva,

nije se više pribojavao samo gubitka Riohache i možda cijelog priobalnoga pojasa, nego i da bi Venezuela mogla poslati vojni pohod kojim bi zbrisala posljednje tragove njegovih iluzija.

Od prošloga se tjedna vrijeme počelo mijenjati i ondje gdje su prije bile teške kiše, pojaviše se vedro nebo i zvjezdane noći. General je ostao ravnodušan na sve te krasote, na mahove zamišljen u visaljci, a katkad je kartao ne mareći za svoju sudbinu. Malo poslije, dok su kartali u sobi za dnevni boravak, povjetarac od morskih ruža odnio im je karte iz ruku i potresao zasune na prozorskim oknima. Gospođa je Molinares, očarana tom preuranjenom najavom godišnjega doba Božje providnosti, kliknula:

- Prosinac je!

Wilson i José Laurencio Silva hitro su pozatvarali prozore kako povjetarac ne bi odnio kuću. Samo je general ostao zaokupljen svojom fiksnom idejom.

- Već je prosinac, a mi tapkamo u mjestu - rekao je. -Opravdano govore da više vrijedi imati loše narednike nego nesposobne generale!

Nastavio je kartati, ali je usred partije položio karte i rekao Joséu Laurenciju Silvi neka pripremi sve za putovanje. Pukovnik Wilson, koji je dan prije već po drugi put iskrcao svoju prtljagu, očito se zbunio.

- Pa brod je isplovio! - reče on.

General je to znao.

- Nije bio dobar brod - rekao je. - Moramo u Riohachu pa će se možda naši dični generali na posljertku odlučiti da pobijede!

Prije nego što je ustao od stola, osjetio se dužnim opravdati pred gospodarima kuće.

- To više nije niti ratna nužnost - rekao im je - nego pitanje časti!

Tako se prvoga prosinca u osam sati ujutro ukrcao u brigantin *Manuel* što mu ga je gospodin Joaquín de Mier stavio na raspolaganje za ono što želi: provozati se malo kako bi istjerao žuč, oporavio se na njegovu imanju blizu šećerane u San Pedro Alejandrinu kako bi ondje došao k sebi od svojih brojnih boljka i neizmjernih patnja ili odmah prosljediti u Riohachu kako bi opet pokušao spasiti Ameriku. General Mariano Montilla, koji je doplovio brigantinom s Joséom Mariom Carreñom, postigao je i to da

Manuela prati fregata *Grampus* iz Sjedinjenih Američkih Država, koja je, osim što je bila dobro opremljena, imala i izvrsnoga kirurga: doktora Nighta. No kad je Montilla vidio u kakvu je kukavnom stanju general, nije se htio pouzdati samo u mišljenje doktora Nighta, nego se posavjetovao i sa svojim mjesnim liječnikom.

- Ne vjerujem da će podnijeti put - rekao je doktor Gastelbondo. - No neka isplovi: sve je bolje nego živjeti tako!

Plovni kanali Velike Ciénage bili su ustajali i vrući, a iz njih su se dizala smrtonosna isparavanja tako da su se otisnuli na pučinu iskorištavajući prve sjeverne pasatne vjetrove koji su te godine bili preuranjeni i blagi. Brigantin snažnih košnih jedara imao je jednu kabinu spremnu za njega, a bio je čist i udoban i vedro je jedrio morima.

General se dobre volje ukrcao i htio ostati na palubi kako bi vidio estuarij rijeke Rio Grande de la Magdalena, koja je svojim muljem vodi davala boju pepela još mnogo legua u moru. Na sebi je imao stare baršunaste hlače, andsku kapicu i kaput engleske armade što mu ga je darovao kapetan fregate, a na jarkom suncu i obješenjačkom povjetarcu izgled mu se popravljao. Njemu je u čast posada fregate ulovila golemog morskoga psa kojemu su u utrobi, među ostalim željeznarijskim predmetima, našli i konjaničke ostruge. U svemu se naslađivao turističkom slasti sve dok ga nije svladao umor. Tad je uronio u svoju dušu. Nato je dao znak Joséu Palaciosu neka mu pristupi te mu je povjerio na uho:

- Tatica Molinares sad već vjerojatno spaljuje posteljnu prostirku i zakapa žlice!

Oko podneva plovili su ispred Velike Ciénage, golemih prostranstava mutne vode, gdje su se ptice nebeske prepirale oko plove zlaćanih crnelja. U vreloj salitrenoj ravnici između baruština i mora, ondje gdje je svjetlo prozirnije, a zrak čistiji, bila su ribarska naselja gdje su se u dvorištima sušile prostrte mreže, a malo dalje tajanstveno selo La Ciénaga, čije su dnevne sablasti navele Humboldtove učenike da posumnjaju u svoju znanost. S onu stranu Velike Ciénage uzdizala se kruna vječnoga leda Sierra Nevade.

Prpošni brigantin, gotovo leteći ražom vode u tišini svojih jedara, bio je tako lagan i stabilan da u generala nije izazivao željeni tjelesni poremećaj kako bi izbacivao žuč. No malo poslije prošli su uz

planinski kontrafor izbačen u more, gdje se voda uznemirila, namreškana na povjetarcu. Te je promjene general pratio sa sve većom nadom, jer mu se svijet počeo okretati s pticama grabežljivicama koje su u krugovima letjele iznad njegove glave, a ledeni mu je znoj prožimao košulju i oči su mu se ispunile suzama. Montilla i Wilson morali su ga pridržavati jer bio je tako mrtvački blijed da bi ga najmanji morski pokret mogao odnijeti s brodske ograde. U suton, kad su već uplovili u zaljevski smiraj Santa Marte, više u njemu nije preostalo ništa što bi izbacio iz tijela i iscrpljen je ležao na kapetanovoj nosiljci, umirući, ali u pijanstvu ispunjenih snova. General Montilla toliko se prestrašio zbog njegova stanja da je prije iskrcaja zahtijevao neka ga još jedanput pregleda doktor Night, koji odluči da ga na nosilima prenesu na kopno.

Osim vjekovnoga nezanimanja građanstva Santa Marte za sve što bijaše imalo službeno, i drugi su razlozi objašnjavali zašto ga je na pristaništu dočekalo tako malo ljudi. Santa Marta bijaše jedan od gradova što ih je najteže bilo pridobiti za republikansku stvar. I kad je već bila zapečaćena pobjeda za neovisnost u bitki kod Boyacâ, potkralj Sâmano pobjegao je u Santa Martu kako bi ondje pričekao pojačanja iz Španjolske. General ga je osobno nekoliko puta pokušavao osloboditi, u čemu je uspio tek Montilla kad se Republika već učvrstila. Zlopamćenju rojalista pridružila se i ogorčenost na Cartagenu, miljenicu središnje vlasti, a general je to poticao - i ne znajući - svojom strasti prema građanstvu Cartagene. No najjači je razlog - pa i među njegovim pristašama - bilo smaknuće, poslije suđenja po kratkom postupku, admirala Joséa Prudencija Padille koji je - da stvari budu najtužnije - bio mulat kao i general Piar. Ogorčenost se povećala kad je vlast preuzeo Urdaneta, predsjednik vojnoga suda koji je izrekao smrtnu presudu. Tako zvona prvostolnička nisu zazvonila kao što bijaše predviđeno, no nitko nije znao objasniti zašto, a topovske salve nisu ispaljene s utvrde Morro jer je toga jutra puščani prah u arsenalu osvanuo moker. Vojnici su se još malo prije mučili kako general ne bi vidio ugljenom nadrljan natpis na boku prvostolnice: »Živio José Prudencio!« Službene su objave o njegovu dolasku jedva pokrenule malobrojne građane koji su ga dočekali u luci. Najuočljiviji je svakako bio izostanak biskupa Estéveza, prvog i najznamenitijeg od obaviještenih uglednika.

Don Joaquín de Mier do svršetka svojega dugovječnoga života sjećao se jadnička kojega su na nosilima iznijeli u soporu predvečerja, umotanog u vuneni pokrivač, kape nabijene do obrva, jedva s daškom života. No nadasve se sjećao njegove vrele ruke, zadahtanosti, natprirodnoga postignuća kojim je ustao s nosila kako bi ih sve pozdravio, jednog po jednog, s njihovim punim naslovima i imenima, jedva se jedvice držeći na nogama, oslonjen na svoje pobočnike. Tada je dopustio da ga naglo podignu u zatvorenu kočiju i skljkao se na sjedalo, nemoćne glave, klonule u naslon, ali požudnim je očima upijao život koji mu je kroz prozor prolazio samo jedan jedini put i nikada više.

Povorka kočija morala je prijeći šetnicu do zgrade stare carinarnice, njemu namijenjene. Otkucat će osam sati, bila je srijeda, no nekakvo je subotnje ozračje vladalo na zaljevskom šetalištu pod prvim prosinačkim povjetarcem. Ulice široke i prljave, ali su zidane kuće dugačkih balkona bile bolje ušćuvane nego u ostatku zemlje. Cijele su obitelji povadile svoje pokućstvo kako bi zasjele na pločnicima, a neke su sve do sredine kolnika primale svoje posjetitelje. Oblaci krijesnica između krošanja stabala obasjavali su primorsko šetalište fosforescentnim bljeskom, jačim od svjetala svjetionika.

Zgrada stare carinarnice bila je najstarija sagrađena u zemlji, prije dvije stotine devedeset i devet godina, a nedavno obnovljena. Generalu su namijenili spavaću sobu na drugom katu, s pogledom na zaljev, ali je veći dio vremena volio biti u dnevnom boravku, jer su jedino ondje bili željezni kolutovi na koje pričvršćuju visaljke. Bio je ondje i stol od neobrađena mahagonija na kojemu će šesnaest dana poslije - u mrtvačkoj kapelici - biti njegovo balzamirano tijelo, u modrom kaputiću s oznakama njegova čina, ali bez osam zlatnih puceta koje će netko otrgnuti u strci nastaloj zbog smrti.

Činilo se da samo on ne vjeruje da je toliko blizu takvoj sudbini. No doktor Alexandre Prosper Révérend, francuski liječnik kojega je general Montilla hitno pozvao u devet sati na večer, nije mu morao opipavati bilo kako bi utvrdio da je još prije mnogo godina počeo umirati. Prema mlitavosti vrata, kontrakcijama prsa i žutoći lica - pomislio je da su glavni razlog plućna oštećenja, što će ponoviti i u svojim opažanjima sljedećih dana. U saslušanju u četiri oka, pola na francuskom, a pola na španjolskom, ustanovio je da bolesnik ima

vrhunsku sposobnost prikrivanja simptoma i izvrđavanja bolova, a ono malo daha koji mu je preostao trošio je na napor kako tijekom pregleda ne bi kašljao ni izbacivao. Svoju je dijagnozu, postavljenu na prvi pogled, poslije potvrdio kliničkim pregledom, ali je u svom liječničkom izvješću te večeri, prvom od trideset i tri koje će objaviti u sljedećih petnaest dana, podjednaku važnost pripisivao tjelesnim patnjama koliko i duševnim mukama.

Doktoru Révérendu bile su trideset i četiri godine, bio je siguran u sebe, obrazovan i dobro odjeven. Došao je prije šest godina, razočaran burbonskom restauracijom na francuskome prijestolju, a španjolski je dobro i tečno govorio i pisao, ali je general iskoristio prvu prigodu kako bi mu pokazao da i on dobro govori francuski.

Liječnik je u letu dohvatio pruženu mogućnost.

- Vaša Ekscelencija ima pariški naglasak - rekao mu je.

- De la rue Vivienne^[18] ! - odgovorio mu je živnujući. - Kako to znate?

- Dičim se što znam pogoditi i ugao u Parizu gdje je neka osoba stasala, već po samom njezinu naglasku - hvalio se liječnik. - Iako sam se rodio u jednome normandijskom selu i ondje odrastao.

- Dobri sirevi, ali slabo vino - reče general.

- Možda je to tajna našeg dobrog zdravlja - odvrati mu liječnik.

Stekao je njegovo povjerenje opipavajući bezbolno djetinjastu stranu njegova srca. Još ga je više osvojio zato što mu je, umjesto da mu propisuje nove lijekove, svojom rukom dao žlicu sirupa koji mu je - za smirivanje kašlja - pripraviio doktor Gastelbondo i tabletu za smirenje koju je bez otpora uzimao zbog silne želje da zaspi. Nastavili su razgovarati, o svemu pomalo, dok sredstvo za spavanje nije učinilo svoje te je liječnik na prstima izašao iz sobe. General Montilla otpratio ga je do kuće s ostalim časnicima i prestrašio se kad mu je liječnik rekao da će leći odjeven ako bi ga morali hitno pozvati u bilo koje doba noći.

Révérend i Night nisu se slagali na svojim brojnim dogovorima održanim tijekom tog tjedna. Révérend je bio uvjeren da ima oštećena pluća, što je posljedica nezaliječene prehlade. Doktor Night je prema boji kože i večernjoj groznici bio uvjeren da je to kronična malarija. No složili su se da je njegovo stanje ozbiljno. Tražili su i druge liječnike kako bi izgledili nesuglasice, ali su tri liječnika iz

Santa Marte i još neki iz okolice - bez objašnjenja odbili doći. Tako su se doktor Révérend i Night odlučili za kompromisnu terapiju: sirup za izbacivanje katara i kininske tablete protiv barske groznice.

Bolesnikovo se stanje još više pogoršalo potkraj tjedna zbog čaše magaričina mlijeka što ga je na svoju ruku ispio potajice od svojih liječnika. Njegova je majka to mlijeko pila mlako s medom, a davala ga je i njemu dok je još bio posve malen kako bi mu zasladila kašalj. No taj mu je mirisni okus, tako neodvojivo vezan uz njegove najranije uspomene, preokrenuo žuč i iskopnio tijelo, a tolika bijaše njegova malaksalost da je doktor Night uranio svoj odlazak kako bi mu s Jamaice poslao stručnjaka. Doista mu je poslao dvojicu, sa svakojakim lijekovima, a stigli su nevjerojatnom brzinom za to doba - ali prekasno.

Uza sve to, generalovo duševno stanje nije odgovaralo njegovu klonuću, jer se ponašao kao da boljke koje ga ubijaju nisu ništa drugo doli banalne smetnje. Noći je provodio budan u visaljci gledajući kako se okreće svjetionik na tvrđavi Morro i podnoseći bolove kako se ne bi izdao cviljenjem, a ne odvajajući pogleda od blistavila zaljeva koji je osobno smatrao najljepšim na svijetu.

»Bole me oči od tolika zurenja«, govorio je.

Po danu se trsio dokazati svoju marljivost iz drugih vremena pa bi zovnuo Ibarru, Wilsona ili Fernanda, već prema tome tko mu je bio najbliži, kako bi izdao upute za pisma koja više nije imao strpljivosti diktirati. Samo je José Palacios imao dovoljno bistro srce da pronikne u te užurbanosti, već nagrizene posljednjim trenucima života. Bile su to raspoložbe za budućnost njegovih saveznika, pa i onih koji tad nisu bili u Santa Marti. Zaboravio je svađu sa svojim bivšim tajnikom, generalom Joséom Santanom, te mu je isposlovao mjesto u Ministarstvu vanjskih poslova kako bi uživao u svom novom mladoženjskome životu. Generala Joséa Mariju Carreña, kojemu je dobro srce često sa zaslugom hvalio, gurnuo je na put koji će ga s godinama dovesti do položaja dopredsjednika Venezuele. Od Urdanete je izmolio usluge za Andresa Ibarru i Josea Laurencija Silvu kako bi ubuduće mogli raspolagati bar redovitom plaćom. Silva se tako dobro probio da je postao vrhovni zapovjednik i ministar rata i mornarice svoje zemlje te umro u osamdeset i trećoj godini, vida zamagljena od mreke koje se toliko pribojavao, a živio je od

invalidnine koju je izvukao poslije dugih napora kako bi brojnim ratnim ožiljcima dokazao svoje bojne zasluge.

General je i Pedra Bricena Mendeza pokušavao nagovoriti neka se vrati u Novu Granadu u Ministarstvo rata, ali mu povijesna žurnost nije ostavila vremena. Svojemu je- nećaku Fernandu ostavio oporučni zapis kako bi mu olakšao napredovanje u javnoj upravi. Generalu Diegu Ibarri, svom prvom pobočniku i jednomu od rijetkih s kojima je bio na ti, a koji je i njega tikao - i privatno i javno - savjetovao je neka otiđe bilo kamo gdje bi bio korisniji nego u Venezueli. I od generala Justa Bricena, na kojega se tih dana sveudilj ljutio, na smrtnoj će postelji zatražiti posljednju uslugu u životu.

Možda njegovi časnici nisu nikad shvatili u kolikoj je mjeri taj raspored ujedinio njihove sudbine. Naime, svi su oni - u dobru ili zlu - podijelili ostatak svojih života, pa i povijesnu ironiju da se - pet godina poslije - nađu svi na okupu u Venezueli kako bi se pod zapovjedništvom Pedra Caruja borili u vojnoj pustolovini za bolivarističku zamisao integracije.

Više to nisu bili politički manevri nego oporučne raspolažbe u korist njegovih siročića, što je Wilson potvrdio začuđujućom izjavom koju mu je general izdiktirao u pismu Urdaneti: »Izgubljena je borba za Riohachu!« General je istoga popodneva primio pismo biskupa Esteveza, nepredvidljivca koji ga je zamolio za visoko posredovanje kod središnje vlasti kako bi Santa Marta i Riohacha bile proglašene departamentima čime bi se okončale povijesne razmirice s Cartagenom.

General je klonulo dao znak rukom Joséu Laurenciju Silvi kad mu je on pročitao pismo.

- Sve zamisli koje Kolumbijcima padnu na um imaju cilj da ih podijele - rekao mu je.

Poslije, dok je s Fernandom rješavao zaostalu poštu, bio je još ogorčeniji.

- Nećeš im otpisati - rekao mu je. - Neka pričekaju da imam tri lakta zemlje iznad sebe pa neka onda rade što ih je volja!

Njegova ga je stalna tjeskoba za promjenom podneblja držala na rubu izbezumljenosti. Ako je vrijeme bilo vlažno, priželjkivao je sušu, kad je bilo hladno, htio je umjereno, ako je klima bila planinska, želio

je primorsku. To ga je tjeralo u vječnu uznemirenost: neka mu otvore prozor kako bi ušao zrak, neka ga opet zatvore, neka naslonjač okrenu leđima prema svjetlu, a drugi put u drugome smjeru, a činilo se da bi se smirio tek kad bi se ljuljao u visaljci slabašnim snagama koje su mu preostajale.

Dani u Santa Marti postali su tako žalostivi da je general - čim mu se vratilo malo staloženosti - ponovio svoju spremnost da otiđe u ladanjsku kućicu gospodina De Miera. Prvi ga je na to potaknuo doktor Révérend, svjestan da su to zaključni simptomi nepovratnoga klonuća. Uoči polaska napisao je jednomu prijatelju: »Umrijet ću najkasnije za nekoliko mjeseci!« Svima je to bilo kao otkrivenje, jer su ga vrlo rijetko u njegovu životu, a osobito ne posljednjih godina, čuli spominjati smrt.

La Florida de San Pedro Alejandrino, udaljena leguu od Santa Marte, na pristrancima Sierra Nevade, bila je plantaža šećerne trske sa šećeranom za pročišćavanje šećera. General je u zatvorenoj kočiji gospodina De Miera prešao prašnjav put kojim će njegovo tijelo bez njega poći, deset dana poslije, u suprotnom smjeru - ogrnuto u njegov stari vojnički gunj na volovskoj zaprezi. Mnogo prije nego što je ugledao kuću, osjetio je povjetarac zasićen vrućom melasom te je podlegao podvalama samoće.

- Miris je to San Matea - šapnuo je.

Šećerana San Mateo, dvadeset i četiri legue od Caracasa, bila je središte njegovih čežnja. Ondje je s tri godine ostao siročić bez oca, s devet godina siročić bez majke, a s dvadeset godina udovac. U Španjolskoj se bio oženio lijepom djevojkom iz kreolske aristokracije, svojom rođakinjom, a jedina mu je tadašnja želja bila živjeti s njom sretno, povećavajući svoje silno bogatstvo, kao gospodar života i hacijenda na šećerani u San Mateu. Nikad nije točno utvrđeno je li mu žena - osam mjeseci poslije udaje - umrla od kobne vrućice ili u kakvoj kućanskoj nezgodi. Njemu je to označilo političko rođenje, jer je dotle bio kolonijalni gospodičić, zaslijepljen svjetovnim užicima, bez imalo zanimanja za politiku, a otada se bez prijelaza pretvorio u čovjeka kakvim je zauvijek ostao. Više nikada nije spominjao pokojnu ženu, nije o njoj govorio, nikada je nije pokušavao zamijeniti. Gotovo je svake noći svog života sanjao kuću u San Mateu, a često i svog oca i majku, svakog od svoje braće i sestara, ali nju nikada, jer

bio ju je pokopao u dnu nepropusna zaborava - okrutni način kako bi mogao nastaviti živjeti bez nje. Jedino što je na trenutak uspjelo pokrenuti njegova sjećanja - bio je zapah melase u San Pedro Alejandrinu, drskost robova u šećeranama koji mu nisu uputili nijedan sućutni pogled, ona velika stabla oko kuće, nedavno objeljene kako bi ga primila - druga šećerana u njegovu životu gdje ga je neizbježna sudbina vodila u smrt.

- Zvala se María Teresa Rodríguez del Toro y Alayza -odjednom je rekao.

Gospodin De Mier bio je rastresen.

- A tko to? - upitao je.

- Ona koja mi bijaše ženom - rekao je i odmah se trgnuo:

- No zaboravite to, molim vas: bila je to nezgoda iz mog djetinjstva! Ne reče ništa više.

Spavaća soba koju su mu dodijelili izazvala je u njemu drugo bunilo prisjećanja, promatrao ju je pomnom pozornošću kao da mu je svaki predmet neko otkriće. Osim markizine postelje ondje je mahagonijska komoda, noćni stolić, također od mahagonija, pokriven mramornom pločom i naslonjač presvučen crvenim baršunom. Na zidu do prozora osmerokutni je sat rimskih brojeva bio zaustavljen na jednom satu i sedam minuta.

- Ovdje smo već bili - rekao je.

Poslije, kad je José Palacios navio sat i namjestio točno vrijeme, general je legao u visaljku pokušavajući barem malo odspavati. Tek je tada kroz prozor vidio Sierra Nevadu, bistru i modru poput obješene slike, a sjećanje mu odluta u druge sobe u tolikim drugim životima.

- Nikad se nisam osjećao toliko blizu svoje kuće - rekao je.

Prve je noći u San Pedru Alejandrinu dobro spavao, a sutradan se činilo da se toliko oporavio od svojih tegoba da je prošetao šećeranom, divio se vrsnim volovima, kušao med i sve ih iznenadio znanjem o šećeranama. General Montilla, začuđen promjenom, zamolio je Révérenda neka s njim iskreno razgovara, a on mu objasni da je varavo poboljšanje generalova stanja često u samrtnika. Smrt je samo pitanje dana, a možda i sati. Zatečen tužnom viješću, general je Montilla tako raspalio šakom po голу zidu da je ozlijedio ruku. Nikada više do smrti neće biti isti. Mnogo je puta

bio lagao generalu, ali uvijek u najboljoj namjeri i iz sitnih političkih razloga. Od toga mu je dana lagao iz sućuti i u tom je smislu upućivao sve one koji su imali pristup do njega.

Toga je tjedna u Santa Martu stiglo osam visokih časnika, protjeranih iz Venezuele zbog rovarenja protiv vlade. Među njima i nekoliko velikana oslobodilačke borbe: Nicolás Silva, Trinidad Portocarrero, Julián Infante. Montilla ih je zamolio, ne samo da od samrtnika zataje ružne vijesti, nego da mu uljepšaju i dobre, kako bi našao olakšanje za najtežu od njegovih brojnih tegoba. Oni su otišli mnogo dalje i tako su ga ohrabrujuće obavijestili o stanju u njegovoj zemlji da su mu u očima zapalili sjaj iz starih vremena.

General je opet načeo temu Riohache, već tjedan dana prešućivanu, i opet je spominjao Venezuelu kao neizbježnu mogućnost.

-Nikada nismo imali povoljniju prigodu da opet krenemo pravim putem - rekao je.

A zaključio je nepobitnom uvjerenošću:

- Onoga dana kad opet kročim u dolinu Aragua, za mnom će se dići cijeli venezuelski narod!

Jednoga je popodneva zacrtao novi vojni plan u nazočnosti časnika-posjetitelja koji su ga potpomagali svojim sućutnim zanosom. Cijelu su ga noć morali slušati kako proročki najavljuje kako će iz temelja, a ovaj put zauvijek, obnoviti veliko carstvo svojih tlapnja. Montilla se jedini usudio protusloviti čuđenju onih koji su smatrali da slušaju pretjeranosti kakva luđaka.

- Pazite! - rekao im je. - Naime, isto su pomislili i u Casacoimi!

Nitko nije zaboravio četvrti srpnja 1817., kad je general morao prenoćiti zaronjen u lagunu Casacoimu, sa šačicom časnika, među njima Briceño Méndezom, kako bi se spasio od španjolskih postrojba koje su ih zatekle na otvorenome polju. Polugol, cvokoćući od groznice, odjednom je počeo uzvikivati što će učiniti u budućnosti: najprije će zauzeti Angosturu, prijeći će Ande i osloboditi Novu Granadu, a poslije Venezuelu kako bi utemeljio Kolumbiju i na posljetku zauzeo golema područja na jugu sve do Perua.

»Onda ćemo se popeti na Chimborazo i na snježnim vrhuncima zabiti trobojnicu velike Amerike, jedinstvene i slobodne u vijeke vjekova«, zaključio je.

I oni koji su ga tada slušali pomišljali su da je izgubio razum, ali je proročanstvo doslovce ispunio, korak po korak, u nepunih pet godina.

Na žalost je proroštvo u San Pedro Alejandrinu bilo tek znak teškoga predvečerja. Patnje - prvoga tjedna odgođene - zajednički su nasrtale u napadu potpunog uništenja. General se toliko smanjio da su mu još jedanput morali podvnuti orukavlje ijedan mu pedalj skratiti baršunske hlače. Nije mogao spavati više od tri sata u početku noći, a ostatak bi ga gušio kašalj ili je buncao ili bi ga pak u očaj bacala napasnička štucavica, koja je počela još u Santa Marti, a postajala je sve ustrajnijom. Popodne, dok su drugi spavali, zavaravao je bol gledajući kroz prozore one snježne planinske visove.

Četiri je puta preplovio Atlantski ocean, na konju je projahao oslobođenim područjima više nego što će ikada itko projahati, ali nikada nije napisao oporuku što je u to vrijeme bilo neobično. »Nemam ništa što bih nekomu ostavio«, govorio je. General Pedro Alcántara Herrán to mu je predložio u Santa Feu, kad se spremao otputovati, uz napomenu da je to uobičajena mjera opreza svakoga putnika, a on mu je odgovorio, više ozbiljno nego u šali, da smrt nije u njegovim neposrednim planovima. No u San Pedro Alejandrinu odlučio je izdiktirati nacrt svoje posljednje volje i svoj posljednji proglas. Nikada nije utvrđeno je li to bio svjestan čin ili pogrešan koračaj njegova žalostivoga srca.

Budući da je Fernando bio bolestan, počeo je Josué Laurenciju Silvi diktirati mnogo pomalo nesuvislih bilježaka u kojima se nisu toliko izražavale njegove želje koliko njegova razočaranja. Amerika je neupravljiva, tko služi revoluciji, kao da po moru ore, ova će zemlja neizbježno pasti u ruke bjesomučnoj gomili kako bi poslije prešla gotovo neprimjetnim tirančićima svih boja i rasa - i još mnoge druge otužne misli koje su rasute već kružile u pismima raznim prijateljima.

Diktirao ih je nekoliko sati, kao u naletu bistrine, jedva se prekidajući napadom kašlja. José Laurencio Silva nije ga mogao slijediti, a Andrés Ibarra dugo nakon toga više nikako nije mogao pisati lijevom rukom. Kad su se umorili svi pisari i pobočnici, sve ih je natkrilio konjički poručnik Nicolás Mariano de Paz, koji je savjesno i lijepim rukopisom prepisivao diktat sve dok je imao papira. Zatražio

je još, ali su se toliko zadržali dok su mu ga donijeli da je nastavio pisati po zidu i gotovo ga cijeloga prekrio. General mu je bio toliko zahvalan da mu je darovao dva pištolja generala Lorenza Cárcama - za ljubavne dvoboje.

Posljednja mu je volja bila da njegove ostatke prebace u Venezuelu, da one dvije knjige koje su pripadale Napoleonu pohrane na Sveučilištu u Caracasu, neka isplate osam tisuća pesosa Joséu Palaciosu u znak zahvalnosti na vjernoj službi, neka zapale spise koje je u Cartageni povjerio gospodinu Pavajeauu, neka u zemlju podrijetla vrate medalju kojom ga je odlikovao Bolivijski kongres, neka udovici maršala Sucrea vrate zlatni mač s inkrustacijama od dragog kamenja što mu ga je maršal bio darovao, a ostatak njegova imetka, među ostalim i rudnici Aroa, podijelile su njegove dvije sestre i djeca pokojnoga brata. Ništa osobito, jer od iste je imovine trebalo isplatiti i mnoge dospjele dugove, veće i manje, među ostalima i dvadeset tisuća srebrnjaka profesoru Lancasteru koji ga je proganjao u noćnim morama.

Među ostalim je uglavama uključio i posebnu kako bi zahvalio sir Robertu Wilsonu na dobru ponašanju i vjernosti njegova sina. To isticanje nije bilo čudno, ali ipak su se iznenadili što to nije učinio i generalu O'Learyju, koji nije bio svjedokom njegove smrti samo zato što nije na vrijeme stigao iz Cartagene, gdje je, prema njegovoj zapovijedi, bio na raspolaganju predsjedniku Urdaneti.

Oba će imena zauvijek ostati vezana uz generalovo. Wilson će poslije postati otpravnikom poslova Velike Britanije u Limi, a nakon nje u Caracasu, sudjelovat će na prvoj crti u političkim i vojnim pitanjima dviju zemalja. O'Leary će se nastaniti u Kingstonu, a kasnije u Santa Feu, gdje je dugo bio konzul svoje zemlje i gdje je umro u pedeset drugoj godini, nakon što je u trideset i četiri sveska prikupio opsežno svjedočanstvo o svom životu uz generala Latinske Amerike. Njegov je suton bio malorijek i plodan, a sažeo ga je u jednu rečenicu: »Poslije Osloboditeljeve smrti, kad je njegovo veliko djelo bilo uništeno, povukao sam se na Jamaicu, gdje sam se posvetio sređivanju njegovih spisa i pisanju svojih uspomena!«

Od onoga dana kad je general napisao oporuku, liječnik je iscrpio sve palijative svojega znanja: gorušičine meleme na tabane, masiranje kralježnice, a po cijelom tijelu zaljepci za ublažavanje

bolova. Urođenu mu je tvrdu stolicu regulirao klistirima koji su djelovali odmah, ali ubojito. Bojeći se izljeva krvi u mozak, podvrgavao ga je priljepcima koji su na koži stvarali mjehuriće kako bi izvukao sluz nakupljenu u glavi. To se liječenje sastojalo u zaljepcima od praha kaustične španjolske buhe što na koži stvara mjehure koji upijaju lijekove. Doktor Révérend je umirućemu generalu stavio pet takvih naljepaka na šiju i jedan na nožni list. Stoljeće i pol poslije mnogi su liječnici i dalje bili uvjereni da su neposrednim uzrokom smrti bili upravo ti priljepci koji su izazvali mokraćne poremećaje, nekontrolirano mokrenje, bolno, a na poslijetku krvavo, sve dok mu mjehur nije potpuno presahnuo, slijepljen za zdjelicu, što je doktor Révérend potvrdio autopsijom.

Generalov se njuh toliko izoštrio da je liječnika i ljekarnika Augusta Tomasina prisiljavao neka se drže na odstojanju - zbog zaudaranja ulja za masažu. Tad je više nego ikada zapovijedao neka sobu prskaju njegovom kolonjskom vodom. A nastavio je i s varavim kupkama, svojom se rukom brijač, zube je čistio žestokom savjesnošću, u natprirodnome nastojanju da se obrani od nečistoća smrti.

Drugog je tjedna u mjesecu prosincu u Santa Martu navratio pukovnik Luis Peru de Lacroix, mladi veteran napoleonske vojske, a sve donedavna generalov pobočnik. Prvo što je učinio poslije posjeta - bilo je napisati istinito pismo Manueli Sâenz. Čim ga je primila, Manuela je otputovala u Santa Martu, ali su joj u Guaduasu rekli da je zakasnila cijeli jedan život. Vijest ju je dotukla. Povukla se u svoje sjene, ne mareći više ni za što doli za dvije škrinje generalovih spisa, koje je pohranila na sigurnome mjestu u Santa Feu sve dok ih, mnogo godina poslije, nije - prema njezinim uputama - preuzeo Daniel O'Leary. General Santander ju je, u jednom od svojih prvih vladinih akata, prognao iz zemlje. Manuela se svojoj sudbini pokoravala u ljutitom dostojanstvu, najprije na Jamaici, a poslije u svojim tužnim skitnjama, koje će završiti u Paiti, žalostivoj luci na Tihom oceanu gdje su počivali kitolovci svih oceana. Ondje je zaborav ubijala pletenjem, jakim duhanom i životinjicama koje je mijesila od kolača i prodavala mornarima dokle joj je god dopuštala artritična ruka. Njezina su muža, doktora Thomea, ubili nožem na pustome mjestu u Limi, ukravši mu ono malo što je pri sebi nosio, a

Manueli je oporučno ostavio svotu jednaku mirazu koji je u brak donijela, ali joj taj novac nikad nije bio uručen. Tri su je ugledna posjetitelja utješila u toj zabiti: učitelj Simon Rodriguez, s kojim je podijelila pepeo slave; talijanski domoljub Giuseppe Garibaldi, koji se vraćao iz borbe protiv Rosasove diktature u Argentini i romanopisac Herman Melville, koji je plovio svjetskim morima skupljajući dokumentaciju za Mobyja Dicka. Ostarjela, nemoćna u visaljci zbog slomljena kuka, gatala je iz karata i davala savjete zaljubljenima. Umrta je kad je harala difterija, u pedeset i devetoj godini života, a kućicu joj je - punu generalovih neprocjenjivih spisa, među ostalim i intimnih pisama - zapalila zdravstvena policija. Jedine osobne uspomene koje su joj ostale od njega, kao što je izjavila Peruu de Lacroixu, bio je pramen njegove kose i jedna rukavica.

Stanje koje je Peru de Lacroix zatekao u La Florida de San Pedro Alejandrinu - već bijaše nered smrti. U kući je sve pošlo naopako. Časnici su spavali u svako doba, kad god bi ih svladao san, a bijahu toliko razdražljivi da je oprezni José Laurencio Silva došao dotle da je trgnuo mač iz korica kako bi se usprotivio molbama doktora Révérenda da šute. Fernanda Barriga nije imala dovoljno poleta ni dobre volje kako bi udovoljila tolikim zahtjevima za jelom u vrijeme kad se najmanje nadala. Najobeshrabreniji su kartali dan i noć, ne osvrćući se na to da ih samrtnik čuje u susjednoj sobi. Jednoga popodneva, dok je general ležao u soporu vrućice, netko se na terasi derao na sav glas zato što nije uspio prikupiti dvanaest pesosa i dvadeset tri centavosa za šest dasaka, dvije stotine dvadeset i pet čavala, šest stotina čavlića i pedeset pozlaćenih, deset lakâta bijeloga perkala, deset lakata flora i šest lakata tanke crne vrpce.

Taje litanija uzvika ušutkala druge glasove i na posljertku zaposjela cijelu hacijendu. Doktor Révérend bio je u spavaćoj sobi i mijenjao zavoje na slomljenoj ruci generala Montille, a obojica su shvaćala da i bolesnik - u bistrini polusna - čuje to nabranje.

Montilla je izašao na prozor i povikao iz svega glasa:

- Umuknite, kurčeva vam vaših!

General se umiješao ne otvarajući oči.

- Ostavite ih na miru - rekao je. - Na posljertku, nema tih računa koje ne bih smio čuti!

Samo je José Palacios znao da general ne mora čuti ništa više kako bi shvatio da se to izvikivano nabranje odnosi na dvije stotine pedeset i tri pesosa, sedam reala i tri četvrtka javnih milodara za njegov sprovod, za koji je općina priskrbila neke stvari od pojedinaca, klaonice i zatvora, a bile su to potrepštine za izradu lijesa i groba. José Palacios se, na Montillinu zapovijed, pobrinuo kako mu nitko ne bi ušao u ložnicu, bez obzira na čin, naslov ili položaj, a sebi je nametnuo tako strog režim bolesničke skrbi koji se vrlo malo razlikovao od njegove vlastite smrti.

- Da su mi od početka dali toliku vlast, ovaj bi čovjek doživio stotu - rekao je.

Fernanda Barriga poželjela je ući.

- Toliko je ovo jadno siroče voljelo žene - rekla je - da ne može umrijeti bez bar jedne na svom uzglavlju pa bila ona tako stara, ružna i neupotrebljiva kao ja.

Nisu joj dopustili. Tad je sjela uz prozor, nastojeći svojim molitvama posvetiti pogano samrtnikovo buncanje. Ondje je ostala, pod okriljem javnoga milosrđa, uronjena u vječnu korotu, sve do svoje sto prve godine.

Ona je cvijećem zasula put i upravljala pjevanjem kada se župnik iz susjednoga sela Mamatoca pojavio u srijedu u predvečerje noseći popudbinu. Ispred njega išao je dvostruki red bosih Indijanki u haljama od gruba platna i vijencima astromelija, osvjetljavale su mu uljanicama i pjevale tužbalice na svom jeziku. Prolazile su stazom koju je Fernanda pred njima posipala cvjetnim laticama, a taj je trenutak bio toliko ganutljiv da ih se nitko nije usudio zaustaviti. General se uspravio na postelji kad ih je čuo kako mu ulaze u ložnicu, oči je pokrio rukama kako ga ne bi zabljesnulo i istjerao ih je povikom:

-Nosite te uljanice, sve mi se čini da je to procesija duša!

U pokušaju da kućna zlovolja ne ubije osuđenika, Fernando je doveo ulične svirače iz Mamatoca koji su bez predaha svirali cijeli dan pod tamarindima u dvorištu. General je lijepo reagirao na smirujuću moć glazbe. Zahtijevao je da mu nekoliko puta ponove njegovu omiljenu kadrilu La Trinitaria, koja je postala popularna zato što je on osobno u ona stara vremena dijelio note kamo god išli.

Robovi su prekinuli poslove u šećerani i dugo su se zagledali u generala između prozorskih povijuša. Ogrnuo se bijelom plahtom, ispijeniji i pepeljastiji nego poslije smrti, a takt je označavao glavom nakostriješenom od vlasi koje su mu počele rasti. Poslije svake skladbe pljeskao je uobičajenom uljudnošću koju je naučio u pariškoj operi.

U podne je, ohrabren glazbom, popio šalicu juhe i pojeo mnogo škroba cikasa-palme i pečena pijetla. Tada je zamolio ručno zrcalo kako bi se ogledao u visaljci i rekao:

- S ovakvim očima neću umrijeti!

Gotovo izgubljena nada da će doktor Révérend učiniti čudo rodila se gotovo u svima. No kad je najbolje izgledao, zamijenio je generala Sardâ s nekim španjolskim časnikom od onih trideset i osam žrtava koje je Santander dao strijeljati u jednom danu i bez suđenja poslije bitke kod Boyacâ. Poslije mu se stanje pogoršalo i više se nije oporavio, a vikao je s ono malo snage koja mu je preostala u glasu neka mu te svirače vode daleko od kuće, gdje neće ometati spokoj njegove agonije. Kad se smirio, zapovjedio je Wilsonu neka mu napiše pisma za generala Justa Bricena, moleći ga gotovo kao posmrtnu počast da se pomiri s generalom Urdanetom kako bi spasili zemlju od strahovitoga bezvlašća. Jedino što mu je doslovce izdiktirao bio je početak: »U posljednjim trenucima života pišem vam ovo pismo.«

Noću je do kasna razgovarao s Fernandom i prvi mu je put dijelio savjete za budućnost. Pomisao da zajedno napišu memoare ostala je tek u začetku, ali nećak je dovoljno proživio s njim kako bi ih pokušao napisati kao jednostavnu vježbu srca te bi njegova djeca stekla nekakav dojam o tim godinama divota i nesreća.

- Nešto će napisati i O'Leary ako ustraje u svojim željama - rekao je general. - No bit će to drukčije!

Fernandu je tad bilo dvadeset i šest godina i doživjet će svoju osamdeset i devetu, ali napisat će samo nekoliko nesuvislih stranica, jer ga je sudbina obdarila prevelikom srećom da izgubi pamćenje.

José Palacios bio je u spavaćoj sobi dok je general diktirao oporuku. Ni on ni itko nisu izrekli riječi u činu prožetom svetinjom svečanosti. No te noći, tijekom preporoditeljske kupke, preklinjao je generala neka promijeni oporuku.

- Uvijek smo bili siromašni i nije nam ništa nedostajalo -rekao mu je.
- Istina je suprotna - odgovorio mu je general. - Uvijek smo bili bogati i ništa nam nije preteklo!

Obje su krajnosti bile točne. José Palacios mlad je stupio u njegovu službu, prema odredbi generalove majke, svoje gospodarice, a nije službeno bio oslobođenik. Lebdio je u neodredivu građanskom položaju, nikada mu nije bila dodijeljena plaća, nikada nije bilo definirano njegovo stanje, nego su njegove osobne potrebe bile sastavni dio generalovih osobnih potreba. Poistovjećivao se s njim i u načinu odijevanja i jela te je pretjeravao u umjerenosti. General ga nije htio prepustiti na milost i nemilost, bez vojnog čina ili invalidnine u dobi kada više nije bio za početak novoga života. Nije bilo druge: nadarbina od osam tisuća pesosa nije bila samo neopoziva nego i neodreciva.

- Pravedna je - zaključio general.

José Palacios odvrati kao iz topa:

- Pravedno je zajedno umrijeti!

Doista je tako i bilo, jer je svojim novcem upravljao podjednako loše kao general svojim. Poslije njegove je smrti ostao u Cartageni de las Indias, na javnoj milosti, okušao alkohol kako bi utopio sjećanja i osladilo mu se. Umro je u sedamdeset i sedmoj godini, valjajući se u blatu od muka delirium tremensa, u prihvatilištu prosjaka i islužjenih vojnika oslobodilačke vojske.

Desetog se prosinca general probudio u tako lošem stanju da su hitao pozvali biskupa Estéveza, ukoliko bi se htio ispovjediti. Biskup je odmah priskočio, a susretu je pridavao toliku važnost da se svečano odjenuo. Bili su iza zatvorenih vrata i bez svjedoka - prema generalovoj odluci - a trajalo je samo četrnaest minuta. Nikada se nije doznala ni jedna riječ koju su progovorili. Biskup je izašao žurno i bahato, bez rastanka se popeo u svoju kočiju i nije služio bogoslužje iako su ga usrdno pozivali niti je bio na ukopu. General je bio u tako lošem stanju da sam nije mogao ustati iz visaljke te ga je liječnik morao podići u naručje, kao novorođenče, i posjesti ga na postelju oslonjena na jastuke kako se ne bi ugušio od kašlja. Kad je na poslijetku došao do daha, zapovjedio je neka svi izađu kako bi s liječnikom razgovarao u četiri oka.

- Nisam mislio da je ova nesreća tako gadna da bih morao pomišljati na posljednju pomast - rekao mu je. - Ja koji nemam sreću vjerovati u život na onome svijetu!

- Nije riječ o tome - rekao je Révérend. - Dokazano je da upravo sklop savjesti ulijeva bolesniku takvo duševno stanje koje uvelike olakšava dužnost liječnika.

General se nije osvrtao na taj mudro sročeni odgovor, jer ga je potresla zasljepljuća spoznaja da je luda utrka između njegovih nedaća i njegovih snova u tom trenutku stigla na cilj. Ostalo su bile sjene.

- Kurca vam vašega! - uzdahnuo je. - Kako ću izaći iz ovoga labirinta?

Pregledao je prostoriju bistrinom svojih večeri i prvi je put sagledao istinu: posljednji posuđeni krevet, kukavni toaletni stolić čije ga strpljivo pomučeno zrcalo više neće odraziti, porculanski umivaonik, voda, ručnik i sapun za druge ruke, bezdušna hitnja osmerokutnoga razlupana sata prema neizbježnomu sastanku sedamnaestoga prosinca ujedan sat i sedam minuta njegova posljednjeg popodneva. Tad je prekrižio ruke na prsima i začuo razdragane glasove robova koji su u šećeranama otpjevali Zdravomariju u šest sati, a kroz prozor je vidio Venerin dijamant na nebu koje je zauvijek odlazilo, vidje vječni snijeg, novu penjačicu kojoj žute zvončice neće vidjeti kada procvjetaju sljedeće subote u kući zatvorenoj zbog korote - posljednje odsjaje života koji se nikad više, u vijeke vjekova, neće ponoviti.

ZAHVALE

Godinama sam od Alvara Mutisa slušao o njegovu naumu da opiše posljednje putovanje Simona Bolivara rijekom Magdalenom. Kad je objavio *Posljednje lice*, ulomak svoje buduće knjige, priča mi se učinila toliko zreloom, a njezin stil i ton tako pročišćenima da sam se pripremao to pročitati u kratko vrijeme. Međutim, poslije dvije godine stekao sam dojam da sam na to zaboravio, kao što se nama piscima tako često događa i s našim najdražim snovima, pa sam se tek tada usudio zamoliti ga neka mi dopusti to napisati. Bio je to pun pogodak poslije desetogodišnjeg izviđanja. Tako sam ponajprije zahvalan njemu.

Tada me, više nego slava glavnoga junaka, zanimala rijeka Magdalena, koju sam počeo upoznavati odmalena, kad bih putovao s karipske obale na kojoj sam se imao sreću roditi, u grad Bogotu, dalek i mutan, gdje sam se od prvoga trena osjećao većim strancem nego u bilo kojem drugom gradu. U studentskim sam godinama jedanaest puta plovio u oba smjera na parobrodima, sagrađenima u brodogradilištima Mississippija i osuđenima na nostalgiju, a s mitskom vokacijom kojoj nijedan pisac ne bi mogao odoljeti.

S druge strane, manje sam se zanimao za povijesne razloge, jer je posljednje putovanje rijekom najoskudnije dokumentirano razdoblje Bolivarova života. Tad je napisao tek tri-četiri pisma, a u životu ih je zacijelo izdiktirao više od deset tisuća. Nitko od njegovih pratilaca nije ostavio pisani spomen na tih četrnaest zlosretnih dana. No od prvoga sam se poglavlja morao povremeno raspitivati za njegov način života, a poslije prvih takvih savjetovanja uslijedila su druga, nadovezivala su se i treća - i tako u nedogled. Dvije sam duge godine uranjao u živi pijesak proturječne i često nepouzdanе dokumentacijske bujice; od trideset i četiri sveska uspomena Daniela Florencea O'Learyja do isječaka iz najneočekivanijih novina. Nedostatak svakog iskustva i metodičnosti za povijesna istraživanja - još mi je više otežao život.

Ova knjiga ne bi bila moguća bez pomoći onih koji su prije mene marljivo pabirčili na tim područjima puno jedno stoljeće i pol te su mi olakšali književnu smionost da jedan život ispričam tiranskom dokumentacijom, ne odričući se bezobzirnih romanesknih sloboda.

Osobito zahvaljujem skupini prijatelja, starih i novih, koji su kao svoju vrlo važnu brigu prihvatili ne samo moje najozbiljnije sumnje, kao što je bila prava Bolivarova politička misao usred njegovih flagrantnih proturječnosti, nego i trivijalnije, npr. koji je broj cipela nosio. Međutim, ničemu ne moram toliko zahvaliti koliko popustljivosti onih koji nisu - iz neoprostiva zaborava - ni spomenuti u ovome popisu zahvala.

Kolumbijski povjesničar Eugenio Gutiérrez Celys, u odgovoru na upitnik od mnogo stranica, razradio je za me arhivske kartice koje su mi donijele ne tek začudne podatke - od kojih su se mnogi zagubili u kolumbijskom tisku u devetnaestome stoljeću - nego mi je ulio prve spoznaje o metodi istraživanja i sređivanja podataka. Usto je njegova knjiga *Bolívar iz dana u dan*, napisana četveroručno s povjesničarem Fabijem Puyom, bila pomorska karta koja mi je tijekom pisanja omogućivala da se do mile volje krećem kroza sva junakova razdoblja. Istomu je Fabiju Puyu pripala čast da moje tjeskobe primiri analgetičnim spisima koje mi je telefonski čitao iz Pariza ili bi mi ih hitno slao teleksom ili telefaksom kao lijekove koji odlučuju o životu ili smrti. Kolumbijskog povjesničara Gustava Vargasa, profesora meksičkoga Universidad Nacional Autónoma, uvijek sam mogao nazvati kako bi mi razjasnio veće i manje sumnje, osobito one u vezi s političkim idejama toga razdoblja. Kroničar Bolivarova života Vinicio Romero Martínez pomagao mi je iz Caracasa svojim otkrićima koja su se meni činila nevjerojatnima - o osobnim Bolivarovim navikama, osobito o njegovu prostačkom rječniku te o značaju i sudbini njegovih pratitelja, a i neumoljivom provjerom povijesnih podataka u završnoj verziji. Njemu dugujem neusporedivu opomenu da Bolívar nije mogao dječaćkom slasti - kakvu sam mu pripisivao -jesti mango jednostavno zato što su prošle još mnoge godine prije nego što je mango stigao u Ameriku.

Jorge Eduardo Ritter, panamski veleposlanik u Kolumbiji, a poslije ministar financija u svojoj zemlji, nekoliko je puta hitno dolijetao samo kako bi mi donio neke rijetke knjige. Don Francisco de Abrisqueta iz Bogote bio je tvrdokoran vodič u složenoj i opširnoj Bolivarovoj bibliografiji. Bivši mi je predsjednik Belisario Betancur razjašnjavao raspršene sumnje tijekom cijele jedne godine telefonskih dogovora, a utvrdio je da neki stihovi koje je Bolívar na

pamet recitirao potječu od ekvadorskoga pjesnika Joséa Joaquina Olmeda. S Franciscom Pividalom vodio sam u Havani polagane uvodne razgovore koji su mi omogućili stvoriti jasnu predodžbu o knjizi koju sam morao napisati. Roberto Cadavid (Argos), najpopularniji i najuslužniji kolumbijski lingvist, učinio mi je uslugu te istražio značenje i starost nekih mjesnih izraza. Na moju su molbu zemljopisnik Gladstone Oliva i astronom Jorge Pérez Doval s Kubanske akademije znanosti popisali sve noći punoga Mjeseca u prvih trideset godina devetnaestog stoljeća.

Moj stari prijatelj Anbal Noguera Mendoza - iz svojega kolumbijskog veleposlanstva u Port-au-Princeu - poslao mi je preslike svojih osobnih spisa, uz velikodušno dopuštenje da se slobodno njima poslužim, iako su to bile bilješke i nacrti za studiju koju piše na istu temu. Uz to je, u prvoj verziji izvornika, otkrio šest smrtnih pogrešaka i samoubilačkih anakronizama koji bi posijali sumnje u ozbiljnost ovoga romana.

Na posljetku Antonio Bolívar Goyanes - daleki protagonistov rođak i možda posljednji meksički tipograf staroga kova - bio je dobrostiv pa sa mnom provjeravao izvornike, u milimetarskoj hajki na besmislice, ponavljanja, nedosljednosti, omaške i tiskarske pogreške, a uz strogu provjeru jezika i pravopisa te smo izradili sedam verzija. Tako smo, uronjeni u tu građu, otkrili nekog vojnika koji je pobjeđivao u bitkama još prije svojega rođenja, jednu udovicu koja je otputovala u Europu sa svojim pokojnim mužem, te prislan objed Bolivara i Sucrea u Bogoti, u doba kada je jedan od njih bio u Caracasu, a drugi u Quitu. Međutim, nisam posve siguran da moram zahvaliti na tim dvjema završnim opomenama, jer mi se čini da bi slične nepodudarnosti unijele nekoliko kapljica nehottičnoga - i možda poželjnoga - humora u strahotu ove knjige.

G. G. M.

Ciudad de México, siječnja 1989.

SAŽETA KRONOLOGIJA SIMONA BOLIVARA

(sastavio Vinicio Romero Martínez)

1783. 24. srpnja: rođen Simón Bolívar.

1786. 19. siječnja: umire Juan Vicente Bolívar, Simónov otac.

1792. 6. srpnja: umire Dona María de la Concepción Palacios y Blanco, Bolívarova majka.

1795. 23. srpnja: Bolívar napušta ujakovu kuću. Počinje duga parnica. Preselio se u kuću svoga učitelja Simona Rodrigueza. U kuću ujaka Cariosa vraća se tek u listopadu.

1796. U Venezueli urota Gual-España. Bolívar stupa u vojsku kao kadet u Valles de Aragua.

1797. - 1798. Andrés Bello podučava ga gramatiku i zemljopis. Istodobno uči fiziku i matematiku u svojoj kući, u školi koju je utemeljio otac Francisco de Andújar.

1799. 19. siječnja putuje u Španjolsku, na proputovanju u Meksiku i na Kubi. Iz Veracruz piše svoje prvo pismo.

1799. - 1800. U Madridu upoznao učenoga markiza De Ustárizu, svoga istinskog intelektualnoga kovača.

1801. Od ožujka do prosinca uči francuski u Bilbao.

1802. 12. veljače: u Amiensu (Francuska) divi se Napoleonu. Zaljubljuje se u Pariz.

26. svibnja: ženi se Manjom Teresom Rodríguez del Toro u Madridu.

12. srpnja stiže sa ženom u Venezuelu. Posvećuje se vođenju svojih imanja.

1803. 22. siječnja: María Teresa umire u Caracasu.

23. listopada: opet u Španjolskoj.

1804. 2. prosinca: u Parizu je na Napoleonovoj krunidbi.

1805. 15. kolovoza: prisega na Monte Sacru u Rimu.

27. prosinca: iniciran u masonstvo škotskog obreda u Parizu.

1806. U siječnju promaknut u čin masonskoga majstora.

1807. 1. siječnja iskrcao se u Charlestonu, SAD. Obilazi razne sjevernoameričke gradove, a u lipnju se vraća u Caracas.

1810. 18. travnja: zatočenik na svom imanju Aragui; zato ne sudjeluje u događajima 19. travnja, prvoga dana revolucije u Venezueli.

9. lipnja: putuje u diplomatskoj misiji u London, gdje upoznaje generala Francisca de Mirandu.

5. prosinca: vraća se iz Londona. Pet dana poslije i Miranda stiže u Caracas i nastanjuje se u kući Simona Bolivara.

1811. 2. ožujka: saziv prvoga parlamenta u Venezueli.

4. srpnja: Bolivarov govor u Domoljubnom društvu.

5. srpnja: proglašena samostalnost Venezuele.

23. srpnja: Bolivar se bori u Valenciji pod Mirandinim zapovjednišvom. Njegovo prvo ratno iskustvo.

1812. 26. ožujka: potres u Caracasu.

6. srpnja: pod zapovjedništvom pukovnika Simona Bolivara (zbog izdaje) izgubljena lučka utvrda Puerto Cabello.

30. srpnja: s drugim časnicima zarobljuje Mirandu kako bi mu se sudilo na vojnom sudu, smatrajući ga izdajicom zato što je potpisao kapitulaciju. Dičnoga im zarobljenika preotima Manuel Maria Casas te ga predaje Španjolcima.

1. rujna: stiže na Curagao, u svoje prvo izgnanstvo.

15. prosinca: u Novoj Granadi proglašen Cartagenski manifest.

24. prosinca: zauzećem Tenerifea Bolivar počinje bitku za rijeku Magdalenu, kojom će počistiti iz toga područja sve rojaliste.

1813. 28. veljače: bitka kod Cucute.

1. ožujka: zauzima San Antonio del Tachiru.

12. ožujka: brigadir u Novoj Granadi.

14. svibnja: u Cucuti počinje Predivni pohod.

23. svibnja: u Meridi svečano dočekan kao Osloboditelj.

15. lipnja: u Trujillu objava rata na život ili smrt.

6. kolovoza: trijumfalno ulazi u Caracas. Završetak Predivnoga pohoda.

14. listopada: Opće vijeće u Caracasu, na javnoj skupštini, proglasilo Bolívara glavnim kapetanom i Osloboditeljem.
5. prosinca: bitka kod Araurea.
1814. 8. veljače: zapovijeda smaknuće zarobljenika u La Guayri.
12. veljače: bitka kod La Victorije.
28. veljače: bitka kod San Matea.
28. svibnja: prva bitka za Carabobo.
7. srpnja: oko 20.000 građana Caracasa, na čelu s Osloboditeljem, kreću u Oriente.

4. rujna: Ribas i Piar, koji su proskribirali Bolívara i Marina, zapovijedaju da ih se uhiti u Carúpanu.

7. rujna: Bolívar upućuje svoj proglas iz Carúpana i, ne osvrćući se na uhidbeni nalog, sutradan isplovljuje u Cartagenu.

27. studenog: vlada Nove Granade promaknuta ga u glavnoga generala, zadužena ponovno osvojiti državu Cundinamarcu. Ide u bojni pohod dok Bogotá ne kapitulira.

12. prosinca: ustrojio vladu u Bogoti.

1815. 10. svibnja: u pokušaju oslobađanja Venezuele, dolazeći iz Carta-gene, nailazi na ozbiljan otpor gradskoga poglavarstva te se odlučuje uputiti u dragovoljno progonstvo na Jamaicu.

6. rujna: objavljuje slavno Pismo s Jamaice.

24. prosinca: iskrcaj u Los Cayos na Haitiju, gdje se sastaje s prijateljem Luisom Briónom, mornarom s Curagaa. Na Haitiju razgovara s predsjednikom Pétionom, koji će mu ponuditi neprocjenjivu suradnju.

1816. 31. ožujka: s Haitija isplovio tzv. pohod iz Los Cayosa. Prati ga Luis Brión.

2. lipnja: u Carúpanu proglašava oslobođenje robova.

1817. 9. veljače: Bolívar i Bermúdez pomirili su se i zagrlili na mostu na rijeci Neveri (Barcelona u Venezueli).

11. travnja: bitka za San Flix, koju vodi Piar. Oslobođena je Angostura, uspostavljena vlast na rijeci Orinocu, definitivna stabilizacija Republike (Treće).

8. svibnja: u Cariacu se sastao sabor na poziv kanonika Joséa Cortesa Madariage. Taj mali sabor u Cariacu završava neuspjehom, iako su i dan-danas na snazi dva njegova dekreta: sedam zvijezda nacionalne zastave i naziv država Nova Esparta za otok Margaritu.

12. svibnja: promaknuo Piara u glavnog zapovjednika.

19. lipnja: izmiriteljskim tonom piše Piaru: »Generale, draža mi je bitka protiv Španjolaca nego ove nesuglasice između domoljuba.«

4. srpnja: u laguni Casacoimi, skriven u vodi do grla, nakon Stoje pobjegao rojalističkoj zasjedi, upušta se u dociranje svojih zapanjenih časnika, predviđajući točno što će učiniti od osvojenja Angosture do oslobođenja Perua.

16. listopada: general Piar strijeljan u Angosturi. Ratnim je vijećem predsjedao Luis Brión.

1818. 30. siječnja: na stočnoj frami Cañafistuli u Apureu, prvi razgovor s Páezom, zapovjednikom Llanosa.

12. veljače: Bolívar porazio Morilla u Calabozu.

27. lipnja: u Angosturi utemeljio poštu Orinoco.

1819. 15. veljače: saziva kongres u Angosturi. Drži slavni istoimeni govor. Izabran za predsjednika Venezuele. Odmah kreće u boj za oslobođenje Nove Granade.

7. kolovoza: bitka za Boyacá.

17. prosinca: Bolívar utemeljuje Republiku Kolumbiju, podijeljenu u tri departamenta: Venezuelu, Cundinamarcu i Quito. Kongres ga izabire za predsjednika Kolumbije.

1820. 11. siječnja: Bolívar je u San Juanu de Payari u Apureu.

5. ožujka: u Bogoti.

19. travnja: slavi u San Cristóbalu desetu obljetnicu početka revolucije.

27. studenoga: sastanak s Pablom Morillom u Santa Ani, Trujillo. Dan prije potpisao je primirje i sporazumio se za prekid rata.

1821. 5. siječnja: u Bogoti priprema Južni pohod što će ga povjeriti Sucreu.

14. veljače: čestita Rafaelu Urdaneti zbog proglašenja neovisnosti Maracaiba, iako izražava strah da bi Španjolska to mogla protumačiti kao čin zle vjere i kao narušavanje primirja.

17. travnja: u proglasu najavljuje prestanak primirja i početak svetoga rata: »Borit ćemo se kako bismo neprijatelja razoružali, a ne kako bismo ga slomili.«

28. travnja: opet počinju neprijateljstva.

27. lipnja: Bolívar pobjeđuje La Torreu u Carabobu. Iako to nije bila posljednja bitka, u Carabobu je osigurao nezavisnost Venezuele.

1822. 7. travnja: bitka za Bombona.

24. svibnja: bitka za Pichinchu.

16. lipnja: u Quitu upoznaje Manuelitu Sácnz kad je sa Sucreom trijumfalno ušao u grad.

11. srpnja: Bolívar dolazi u Guayaquil, a dva dana poslije proglašava ga pripojenim Kolumbiji.

26./27. srpnja: Bolívar u Guayaquilu razgovara sa San Martinom.

13. listopada: piše Moje bunilo na Chimborazu, u Loji kod Cuence u Ekvadoru.

1823. 1. ožujka: Riva Agüero, predsjednik Perua, moli Osloboditelja četiri tisuće vojnika i kolumbijsku pomoć kako bi izborio neovisnost. Bolívar mu prvi kontingent od tri tisuće ljudi šalje 17. ožujka, a sljedeće tri tisuće 12. travnja.

14. svibnja: Peruanski kongres objavljuje dekret pozivajući u njemu Osloboditelja da prekine građanski rat.

1. rujna: Bolívar stiže u Limu u Peru. Kongres mu dopušta poraziti Riva Agüera, koji je stao na stranu Španjolaca.

1824. 1. siječnja: bolest dolazi u Pativilcu.

12. siječnja: određuje smrtnu kaznu za sve koji krađu javnu imovinu, u vrijednosti od deset pesosa na više.

19. siječnja: lijepo pismo svom učitelju Simónu Rodríguezu: »Vi ste moje srce oblikovali za slobodu, za pravdu, za veliko i za lijepo.«

10. veljače: Peruanski ga kongres proglašava diktatorom kako bi spasio propalu Republiku.

6. kolovoza: bitka kod Junina.

5. prosinca: Bolívar oslobađa Limu.

7. prosinca: saziva Panamski kongres.

9. prosinca: Sucreovom pobjedom kod Ayacucha oslobođena cijela španjolska Amerika.

1825. Engleska priznaje neovisnost novih američkih država.

12. veljače: zahvalni peruanski kongres Osloboditelja obasipa počastima: odličjem, konjičkim kipom, milijun pesosa njemu i još milijun oslobodilačkoj vojsci. Bolívar odbija novac koji je njemu ponudio Kongres, ali prihvaća dio koji pripada njegovim vojnicima.

18. veljače: Peruanski kongres ne prihvaća njegovu ostavku na mjesto predsjednika s neograničenom vlasti.

6. kolovoza: na skupštini u Chuquisaci, u Visokom Peru, odlučeno da se ustroji Republika Bolivija.

26. listopada: Bolívar na Cerro de Potosíju.

25. prosinca: u Chuquisaci zapovjedio zasaditi milijun stabala »ondje gdje su najnužnija«.

1826. 25. svibnja: iz Lime javlja Sucreu da je Peru priznao Republiku Boliviju. Također mu šalje nacrt bolivijskog Ustava.

22. lipnja: uspostavljen Panamski kongres.

16. prosinca: stiže u Maracaibo, odakle Venezuelcima predlaže saziv velike skupštine.

31. prosinca: stiže u Puerto Cabello u potrazi za Páezom.

1827. 1. siječnja: amnestira sve krivce za Cosiatu. Páeza potvrđuje vrhovnikom Venezuele. Istoga dana iz Puerto Cabella piše Páezu: »Republiku ne mogu dijeliti, ali želim to za dobro

Venezuele i sprovest će se na općoj skupštini bude li Venezuela to htjela.«

4. siječnja: u Naguanagui kod Valencije sastaje se s Páezom te mu nudi svoju potporu. Već mu je prije rekao da ima »pravo na nepravdu odgovoriti pravdom, a na zlorabu sile uzvratiti neposluhom« Kongresu u Bogoti. To smeta Santanderu, koji je sve nezadovoljniji Osloboditeljem.

12. siječnja: s Páezom dolazi u Caracas uz opće narodno odobravanje.

5. veljače: iz Caracasa šalje Kongresu u Bogoti novu ostavku na predsjednički položaj, dramatično iznoseći motive te zaključuje: »S takvim osjećajima podnosim ostavku jedanput, tisuću puta, milijun puta na mjesto predsjednika Republike!«

16. ožujka: konačan raskid sa Santanderom: »Više mi nemojte pisati, jer vam ne želim odgovoriti ni osloviti vas kao prijatelja.«

6. lipnja: Kolumbijski kongres odbija Bolívarovu ostavku i zahtijeva neka dođe na prisegu u Bogotu.

5. srpnja: odlazi iz Caracasa u Bogotu. Nikada više neće vidjeti rodni grad.

10. rujna: dolazi u Bogotu i priseže kao predsjednik Republike, naišavši na žestoko političko protivljenje.

11. rujna: pismo Tomásu de Heresu: »Jučer sam ušao u ovaj glavni grad i već sam njegov predsjednik. Bilo je nužno: izbjeći ćemo mnogo zala u zamjenu za bezgranične teškoće.«

1828. 10. travnja: Bolívar je u Bucaramangi dok slave Skupštinu u Ocañi. Javno se na njoj profiliraju bolívaristička i santanderistička stranka.

Bolívar na Skupštini prosvjeduje zbog »pomilovanja generala Padille iako je u Cartageni počinio atentate«.

9. lipnja: napušta Bucaramangu i kani otići u Venezuelu. Htio se nastaniti u ljetnikovcu markiza Del Tora u Anaucu.

11. lipnja: raspuštena Skupština u Ocani.

24. lipnja: promijenivši planove, vraća se u Bogotu uz opće odobravanje.

15. srpnja: u proglasu objavljenom u Valenciji Páez naziva Bolivara »jedinostvenim genijem devetnaestoga stoljeća, koji već osamnaest godina ide iz žrtve u žrtvu za vašu sreću, a učinio je najviše što se moglo zatražiti od njegova srca: vrhovno zapovjedništvo na koje je tisuću puta podnosio ostavku, ali ga je, u sadašnjem stanju Republike, prisiljen obnašati.«

27. kolovoza: organski dekret diktature, tobože zbog suparništava na Skupštini u Ocani. Bolivar ukida dopredsjednički položaj, čime je Santander isključen iz vlade. Osloboditelj mu nudi kolumbijsko veleposlanstvo u Sjedinjenim Američkim Državama. Santander prihvaća, ali neko vrijeme odgađa putovanje. Možda je smjena Santandera s dopredsjedničkoga položaja utjecala na atentat na Bolivara.

21. rujna: Páez priznaje Bolivara vrhovnikom i priseže nadbiskupu Ramonu Ignaciju Mendezu pred svjetinom okupljenom na glavnome trgu u Caracasu: »Prisežem da ću slušati, čuvati i primjenjivati dekrete koje bude izdao kao republičke zakone. Nebo, svjedok moje prisege, nagradit će vjernost kojom ću ispuniti obećanje.«

25. rujna: u Bogoti pokušavaju ubiti Bolivara. Spašava ga Manuelita Sáenz. Među upletenima je Santander. Urdaneta, sudac u tom slučaju, osuđuje ga na smrt. Bolivar smrtnu kaznu zamjenjuje progonstvom.

1829. 1. siječnja: nalazi se u Purificacionu. Njegova je nazočnost u Ekvadoru nužna zbog sukoba s Peruom, koji je vojno zaposjeo Quayaquil.

21. srpnja: Kolumbija opet zauzima Guayaquil. Narod trijumfalno dočekuje Osloboditelja.

13. rujna: piše O'Learyju: »Svi znamo da ujedinjenje Nove Granade i Venezuele postoji samo vezano mojim autoritetom, a

kad-tad će popustiti, kad ushtjedne Providnost ili ljudi.«

13. rujna: Páezovo pismo: »Zapovjedio sam objaviti okružnicu u kojoj pozivam sve građane i udruge neka službeno i svečano izraze svoje mišljenje. Sada možete punopravno zahtijevati da narod kaže što misli. Doživjeli smo i to da se Venezuela može očitovati ne osvrćući se ni na što osim na opće dobro. Usvoje li se korjenite mjere kako bi izrekli upravo ono što doista žele, reforme će biti savršene i ispunit će se volja naroda.«

20. listopada: povratak u Quito.

29. listopada: odlazak u Bogotu.

5. prosinca: iz Popayána piše Juanu Josću Floresu: »Vjerojatno će moj nasljednik biti general Sucre i vjerojatno ćemo ga pred svima poduprijeti; što se mene tiče, nudim to učiniti svim srcem i dušom.«

15. prosinca: Páezu se očituje da neće opet prihvatiti položaj predsjednika Republike, a izabere li Kongres Páeza za kolumbijskoga predsjednika, svojom mu čašću priseže da će »s najvećim zadovoljstvom slušati njegove zapovijedi...«.

18. prosinca: odlučno osuđuje zamisao monarhije za Kolumbiju.

1830. 15. siječnja: opet je u Bogoti.

20. siječnja: uspostavljen Kolumbijski kongres. Bolivarova poruka: Podnosi ostavku na mjesto predsjednika.

27. siječnja: traži od Kongresa dopuštenje da otiđe u Venezuelu, ali Kolumbijski kongres odbija.

1. ožujka: predaje vlast Domingu Caycedu, predsjedniku Vladina vijeća, i povlači se u Fuchu.

27. travnja: u poruci Predivnoj skupštini (Congreso Admirable) ponavlja svoju odluku da više neće biti predsjednik Republike.

4. svibnja: Joaquin Mosquera izabran za predsjednika Kolumbije.

8. svibnja: Bolivar napušta Bogotu i ide u susret svojoj konačnoj sudbini.

4. lipnja: Sucre ubijen u Berruecosu. Bolívar je to doznao 1. srpnja podno brda Pope i silno se rastužio.

5. rujna: Urdaneta preuzima vlast u Kolumbiji, očit nedostatak javne vlasti. U Bogoti, Cartageni i drugim gradovima Nove Gra-nade održavaju se prosvjedi i očitovanja u korist Osloboditelja kako bi se vratio na vlast. Urdaneta ga u međuvremenu očekuje.

18. rujna: čuvši za to kakvi su događaji doveli Urdanetu na čelo Vlade, ponudio se - kao građanin i kao vojnik - braniti republičku cjelovitost te najavljuje da će na čelu dvije tisuće ljudi stupati na Bogotu kako bi podupro postojeću Vladu; djelomice odbija njihovu ponudu da preuzme vlast, tvrdeći da nije preuzeo kao uzurpator, ali ostavlja otvorenom mogućnost na sljedećim izborima »legitimnost pokrit će me svojom sjenom ili će biti izabran novi predsjednik«; na poslijetku poziva svoje zemljake neka se okupe oko Urdanetine vlade.

2. listopada: u Turbacu.

15. listopada: u Solcdadu.

8. studenoga: u Barranquilli.

1. prosinca: klonuo stiže u Santa Martu.

6. prosinca: upućuje se na imanje San Pedro Alejandrino, vlasništvo Španjolca Don Joaquina de Miera.

10. prosinca: diktira oporuku i posljednji proglas. Na liječnikovo navaljivanje da se ispovijedi i primi sakramente, Bolívar kaže: »Što lije to? Zar mi je tako loše kad mi spominjete oporuku i ispovijed? Kako ću izaći iz ovoga labirinta?«

17. prosinca: umire na imanju San Pedro Alejandrino, okružen malobrojnim prijateljima.

---

[1] Muzo, veliko nalazište i rudnik smaragda u današnjoj Kolumbiji - op. prev.

[2] Páez (1790.-1873.), venczuelski državnik, bivši čelnik llancrosa, »ravničarskih konjanika«, koji je na čelu svoje konjice pomogao Bolívaru u bitkama kod Caraboba i u Puerto Cabellu - op. prev.

[3] Bajoslovna nalazišta zlata i srebra na istoimenome brdu, u današnjoj Boliviji - op. prev.

[4] Atahualpa i Atabalipa (1502.-1533.) bio je posljednji vladar Carstva Inka u Peruu, prije nego što je zemlju osvojio Francisco Pizarro. Kad se odbio pokrstiti i priznati vlast španjolskoga kralja, Pizarro ga je zatočio i

smaknuo - op. prev.

[5] Više od deset kilometara, jer ta stara mjera ima 5.527 m-op. prev.

[6] Velika tropska stabla čijim se vlaknom, nalik na pamuk, pune jastuci - op. prev.

[7] Kauboji iz ravnica i poriječja Orinoca, izvrsni konjanici, pristupili oslobodilačkomu pokretu na čelu sa svojim vođom Páezom - op. prev.

[8] Znak dostojanstva i duhovne vlasti katoličkih svećenika - op. prev.

[9] 17 kg zlata -op. prev.

[10] Directoire, (fr.) stil odijevanja francuskoga građanstva kao reakcija na prethodni, mahom plemićki rokoko. Naziv potječe od tadašnje vlade, direktorija - op. prev.

[11] *ius primae noctis*, (lat.) obred koji je feudalcima davao pravo da provedu prvu bračnu noć s mladenkom svojih feudalnih podređenika - op. prev.

[12] Marie-Joséphé-Rose Tascher de la Pagerie (1763.-1814.), prva žena Napoleona Bonapartea i francuska carica - op. prev.

[13] Brdo ispod kojega se u zaljevu smjestio Kingston, najvažnija luka Jamaice - op. prev.

[14] Dijete crnca i Indijanca - op. prev.

[15] Zarazna bolest kada se bacil gonoreje prenese u oči - op. prev.

[16] Drvo dragocjeno u brodogradnji - op. prev.

[17] Epska pjesma koju je napisao španjolski vojnik Alonso de Ercilla y Zúñiga između 1569. i 1589., tijekom ratova španjolskih osvajača i Indijanaca Araukanaca na područjima današnjega Čilea - op. prev.

[18] Iz ulice Vivienne - op. prev.

Sadržaj:

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

ZAHVALE

SAŽETA KRONOLOGIJA SIMONA BOLIVARA

Table of Contents

I.

II.

III.

IV.

V.

VI.

VII.

VIII.

ZAHVALE

SAŽETA KRONOLOGIJA SIMONA BOLIVARA